

Житомирський державний університет імені Івана Франка

О. А. Кучерук

**Перспективні технології
навчання в шкільному курсі
української мови**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

**Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2009**

ББК 81. 411. 1 р
К96
УДК 811. 161. 2 (07)

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як
навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1.4/ 18-Г-1188 від 18.07.07)*

Рецензенти:

Волошина Н.Й. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (м. Київ);

Грибан Г.В. – кандидат педагогічних наук, доцент (м. Житомир);

Колесник К.І. – методист лабораторії української мови та літератури Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Кучерук О.А.

К96 Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.

ISBN 978-966-485-000-8

У навчальному посібнику із сучасних позицій розглядаються питання технологічного підходу до шкільної мовної освіти. Мета посібника – допомогти студентам-філологам оволодіти перспективними технологіями навчання української мови. Структура кожної теми спрямована на розвиток цілісного мислення студентів і практичне формування методично-технологічної компетентності майбутнього вчителя-словесника.

Посібник може бути використаний у процесі вивчення вузівського курсу методики навчання мови в середніх загальноосвітніх закладах, а також для навчально-дослідницької роботи майбутніх педагогів. Призначається для студентів-філологів, учителів-словесників, викладачів педагогічних навчальних закладів.

81. 411. 1 р

ISBN 978-966-485-000-8

© Кучерук О.А., 2007.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
МОДУЛЬ I. Теоретичні засади застосування перспективних педагогічних технологій: лінгводидактичний аспект	9
Тема 1. Технологічний підхід до навчання як один із пріоритетних напрямів мовної освіти.....	10
Тема 2. Класифікація освітніх технологій і місце їх у педагогічному пошуку вчителів української мови.....	26
МОДУЛЬ II. Загальнопедагогічні технології та реалізація їх у шкільному курсі української мови	41
Тема 1. Особистісно-орієнтована технологія модульного навчання та використання її в рамках рідномовної освіти...	42
Тема 2. Поглиблення й систематизація знань з мови і мовлення в старших класах на основі технології блочного навчання.....	53
Тема 3. Творчо-розвивальні технології навчання та умови їх реалізації в шкільному курсі української мови.....	63
Тема 4. Теорія і практика використання технології інтегрованого навчання на заняттях з мови	99
МОДУЛЬ III. Лінгвометодичні технології	110
Тема 1. Технологія інтенсивного навчання правописної грамотності.....	111
Тема 2. Технологія розвитку умінь і навичок ефективного спілкування.....	122
Тема 3. Технологія розвитку мовленнєвих умінь і навичок на основі редагування тексту.....	136

ДОДАТКИ

ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	
Технологія „Звукове дослідження”	150
Технологія „Слова-символи”	151
Технологія „Синонімічний родовід”	153
Технологія „Складні слова”	154
Технологія „Символічні іменники”	156
Технологія „Займенникова сітка”	157
Технологія „Від слова до простого речення”	160
Технологія „Говори про життя складно – доладно”	161
Технологія „Віночок привітань”	162
Технологія „Комплімент”	163
СЛОВНИК ОПОРНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ.....	165
ПИТАННЯ ДЛЯ КОЛОКВІУМУ.....	180

ПЕРЕДМОВА

Сучасний учитель той, хто глибоко поважає педагогічні традиції і не боїться нового. Нині суспільство потребує вчителя, який володіє перспективними розвивальними технологіями, готовий до інноваційної педагогічної діяльності, творчого пошуку в певній освітній галузі.

Для більшості традиційно мислячих студентів педагогічних ВНЗ не вистачає знань і вмінь дієво застосовувати на практиці інтерактивні методи, педагогічні технології. Пропонований посібник покликаний певною мірою заповнити наявні прогалини в методичній підготовці майбутніх учителів української мови.

У теорії та практиці мовної освіти накопичено значний педагогічний досвід використання ефективних технологій, вивчення й узагальнення якого є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів. З цією метою розроблено курс, присвячений перспективним технологіям навчання української мови.

Мета курсу – на основі здобутків сучасної педагогіки, лінгвістики і лінгвометодики ознайомити студентів з різними підходами до модернізації педагогічного процесу й забезпечити практичну підготовку майбутніх філологів до технологізації навчання української мови в середніх загальноосвітніх закладах.

Основні завдання курсу:

- поглибити знання про перспективні педагогічні технології, ознайомити студентів зі специфікою застосування їх у шкільній практиці навчання мови;

- вивчити й узагальнити передовий досвід учителів-словесників, спрямований на особистісно-орієнтоване, розвивально-креативне навчання школярів;

- виробити в студентів уміння і навички використовувати нові педагогічні системи у власній практиці навчання мови;

- сформувати вміння і навички розробляти власні методичні технології на основі переосмислення традиційних методів навчання, загальних освітніх технологій;

- виробити здатність критичного ставлення до інформації, яка з'являється у фахових виданнях.

У процесі технологічної підготовки майбутнього вчителя української мови потрібно спиратися на комплекс умінь студентів:

- володіти методичними прийомами розвитку інтересу й мотивації до навчання мови, розвитку творчих здібностей, логічного та критичного мислення учнів;

- реалізовувати як внутрішньопредметні, так і міжпредметні зв'язки в навчанні української мови з різними шкільними курсами;

- планувати й проектувати навчальний процес з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів та аналізувати результати педагогічної діяльності;

- моделювати зміст мовної освіти з урахуванням етнолінгвістичного матеріалу;

- оптимально поєднувати традиційні і нетрадиційні шляхи, методи, технології навчання;

- проводити діагностику навчально-предметних компетенцій/ компетентностей учнів;

- самостійно збагачувати знання, уміння, досвід освітньо-технологічної діяльності;

- здійснювати елементи наукового лінгводидактичного дослідження.

Ефективне опанування курсу, що містить три модулі, ґрунтується на таких основних засадах, як принцип інтеграції знань, зв'язок теорії з практикою, конструктивний діалог, організація викладачем навчально-професійної діяльності студентів-філологів у системі суб'єкт-суб'єктних взаємин.

Модульний підхід до формування змісту і структури спецсемінару спрямований на те, щоб полегшити ефективно адаптування студентів до умов навчання, передбачених цим курсом.

У модулі 1 *„Теоретичні засади застосування перспективних педагогічних технологій: лінгводидактичний аспект”* розглядаються особливості технологічного підходу до мовної освіти і класифікації перспективних технологій за різними критеріями.

Модуль 2 „Загальнопедагогічні технології та реалізація їх у шкільному курсі української мови” присвячено сучасним педагогічним технологіям (модульного, блочного, продуктивного, креативного, інтегрованого, інтерактивного, ігрового, проектного, дослідницького навчання), розгляду специфіки застосування їх у рамках шкільної рідномовної освіти.

Модуль 3 „Лінгвометодичні технології” вміщує матеріал, пов’язаний з окремими актуальними методичними проблемами (розвиток правописної грамотності учнів, умінь і навичок ефективного спілкування, авторського редагування) та оптимальними шляхами їх вирішення.

Навчальна діяльність з цього курсу проводиться у формі практичних занять і самостійної роботи студентів. Орієнтовне коло теоретичних питань до кожної теми і рекомендована література можуть бути розширені, доповнені студентом самостійно.

На аудиторних заняттях викладач має моделювати умови майбутньої професійної діяльності студентів.

Продуктивність системи технологічної підготовки залежить від урахування принципів модульності, співпраці, інтерактивності, креативності, диференціації та індивідуалізації навчання тощо. При цьому викладач має надавати перевагу не репродуктивно-інформаційному, а інформаційно-пошуковому, організаційному, консультативно-контролюючому видам діяльності.

Технологічна компетентність майбутнього вчителя-словесника має формуватися під впливом творчо-розвивального середовища. На заняттях необхідно розглядати дискусійні питання комплексного характеру, пов’язані передусім з лінгводидактикою, лінгвістикою, педагогікою і психологією, що мають важливе значення для шкільного курсу української мови.

Зміст і структура спецсемінару поряд із традиційною системою навчання студентів передбачає використання інтерактивних та інноваційних методів і технологій: проектування, проблемний полілог, мікроурок, презентація, рольова гра, „аукціон ідей”, „мозкова атака”, „круглий стіл”,

дослідницька робота в експериментальному класі, рефлексивна інверсія, а це, у свою чергу, підвищує якість підготовки студентів до застосування сукупності технологій навчання у сфері мовної освіти, сприяє усвідомленню значущості методичного пошуку, навчає майбутніх учителів самостійно будувати індивідуальну освітню траєкторію.

Самостійну роботу студентів (пізнавально-інформаційну, адаптивно-перетворювальну, конструктивно-продуктивну, пошукову) потрібно спрямовувати на здобуття знань, які розглядаються на практичних заняттях, та на оволодіння вміннями і навичками розробляти ефективні освітні моделі уроків, позакласних заходів з мови, реалізовувати цікаві методичні ідеї, навчальні технології.

Створене в процесі опанування спецкурсу професійне „портфоліо” студент зможе використати під час педпрактики та в майбутній педагогічній роботі.

З метою контролю за навчальною діяльністю студентів доцільними є аналіз письмових проектів нетрадиційних уроків, комунікативних тренінгів, розвивальних мовно-мовленнєвих завдань, виконуваних студентами в аудиторії чи в позааудиторний час. У кінці опанування спеціального курсу варто проводити анкетування як метод вияву технологічної компетентності студентів.

Посібник призначений передусім для навчальної діяльності студентів-філологів під керівництвом і контролем викладача.

МОДУЛЬ І

**Теоретичні засади
застосування перспективних
педагогічних технологій:
лінгводидактичний аспект**

Тема 1

Технологічний підхід до навчання як один із пріоритетних напрямів мовної освіти

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Пріоритетні напрями рідномовної освіти на сучасному етапі розвитку вітчизняної школи.
2. Спільне і відмінне в поняттях „педагогічні технології” і „технології навчання”.
3. Співвідношення понять „лінгводидактика”, „методика навчання”, „технологія навчання”.
4. Суть технологічного підходу до реалізації змісту мовної освіти.
5. Особливості різних напрямів технологічного підходу до навчання мови.

Запитання для дискусії

1. Як ви розумієте думку про переведення сучасної мовної освіти на технологічний рівень?
2. Які складові технологічної підготовки вчителя-словесника ви можете назвати?
3. Як у науковій літературі тлумачиться поняття „інновації навчання”?
4. Які чинники спонукають учителів-словесників використовувати в шкільному курсі української мови інноваційні технології навчання?

Інформаційний блок

У реалізації концептуальних засад сучасної освіти в цілому та мовної зокрема простежується тенденція переходу від традиційної системи, орієнтованої на збереження й передачу знань, умінь і навичок учням, до нової, спрямованої на різнобічний гармонійний розвиток особистості. Відповідна освітня парадигма потребує переосмислення характеру стосунків між учителем та учнями, заміни суб'єкт-об'єктних відносин на суб'єкт-суб'єктні, авторитарних технологій, для яких властиве примусове

підпорядкування авторитетові вчителя, на технології, пов'язані з толерантною та особистісно-розвивальною моделями навчально-виховної діяльності.

Сьогодні на етапі реформування освітньої галузі традиційна система навчання рідної мови потребує якісних перетворень. З огляду на це метою мовної освіти є не просто опанування мовно-мовленнєвих знань, умінь і навичок, а формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, здатної комунікативно виправдано володіти всіма засобами мови в будь-якій життєвій ситуації. Орієнтованість шкільного курсу української мови на особистісний розвиток, закладена в чинній програмі, концепції, держстандарті мовної освіти, передбачає створення необхідних умов для самопізнання, самовизначення й самореалізації індивідуальних нахилів, творчих здібностей, духовно-ціннісних орієнтацій школярів у різних видах навчальної діяльності. Ці умови органічно пов'язані із *змістовим* і *формальним* (останній конкретизується у двох напрямках – організаційний і процесуальний) компонентами навчальної системи, кожен із яких, у свою чергу, має складну структуру. Так, внутрішня структура змісту шкільного курсу української мови являє собою єдність *лінгвістичної, мовленнєвої, соціокультурної* і *діяльнісної* змістових ліній, які передбачають формальне вираження в різних підходах до навчання.

З огляду на переакцентацію мети навчання мови в школі, соціальний запит, загальні тенденції в освіті, оновлення змісту шкільного курсу рідномовної освіти має ґрунтуватися передусім на таких важливих засадах, як:

- особистісна зорієнтованість напрямів змістового компоненту навчальної системи;
- науковість змісту (відповідність навчального змісту останнім досягненням сучасного мовознавства є основою для формування лінгвістичного світогляду школярів, вироблення практичних умінь та навичок, розширення власного досвіду);
- комунікативно-діяльнісний підхід;
- взаємозв'язок навчання мови і роботи з розвитку зв'язного мовлення;
- культурологічність – опора на знання, пов'язані з духовною культурою рідного народу та людства в цілому;
- креативність – спрямування навчального змісту на розвиток творчих здібностей школярів, збагачення досвіду творчої

мовленнєвої діяльності;

- посилення міжпредметних зв'язків та внутрішньоопредметної інтеграції;

- природний зв'язок між змістом і формою навчання: внутрішній зміст навчання – важливий орієнтир для моделювання й розробки ефективної системи формального компонента (окремий вияв цього положення – реалізація ідеї „методику підказує текст”).

Психолого-педагогічні дослідження дають змогу розглядати навчально-виховний процес як цілісну єдність *внутрішнього* і *зовнішнього* – особистісно значущого змісту та ефективних форм, шляхів, способів його вдосконалення.

Безперервний розвиток теорії і практики навчання мови висуває нові вимоги як до змісту навчання, так і до свідомого його проектування, моделювання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання. При цьому традиційні форми і дидактичні методи стають підґрунтям для наступного їх творчого переосмислення й оновлення. Інноваційні підходи до організації освоєння мовної картини світу та мовленнєвого розвитку учнів спираються на творчий педагогічний досвід попередніх поколінь, дієвість якого полягає в стимулюванні нових педагогічних пошуків, методичних ідей. *Інновації* в галузі шкільної рідномовної освіти – це нововведення, що стосуються змісту і структури курсу української мови та комплексу шляхів, способів організації навчально-виховного процесу з мови, збагачення його новими соціально значущими й гуманістично спрямованими ідеями, навчальними методами, технологіями. З часом педагогічні інновації, розвиваючись у практиці роботи вчителів, стають традиціями. Філософські положення про традиції та новаторство в освіті є методологічними засадами вирішення проблеми технологічного підходу до навчання і свідчать про важливу роль його (технологічного підходу, тобто застосування сукупності технологій) в організації навчально-виховної діяльності підростаючого покоління.

Аналіз теоретичних досліджень і практичного досвіду роботи вчителів-словесників свідчить, що сьогодні пріоритетними в навчанні мови є такі напрями технологічного підходу:

- *особистісно-діяльнісний* (формування мовної особистості школяра (активного суб'єкта навчального процесу) в різних видах мовленнєвої діяльності; для реалізації особистісно

- зорієнтованого змісту навчання мови можна застосовувати різні технології, орієнтовані на формування лінгвістичного світогляду, розвиток зв'язного мовлення й духовного начала підростаючого покоління);
- *системний* (розгляд мовних явищ як цілісної системи з урахуванням лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, що впливають на функціонування мовних одиниць);
 - *філологічний* (міждисциплінарний, пов'язаний з мовознавством і літературознавством);
 - *культурологічний* (орієнтація на загальнолюдські і національні цінності, використання системи методичних прийомів, спрямованих на пізнання навколишньої картини світу через призму культурологічних понять – духовність, етичні норми, ціннісні орієнтації, культура мовлення та ін.);
 - *комунікативно-діяльнісний* (моделювання в процесі навчання життєвих і уявних соціально-комунікативних ситуацій);
 - *продуктивний* (залучення учня в активну самостійну пізнавальну діяльність, спрямовану на створення продукту (одержання особистісно значущих тематичних знань, умінь і збагачення мовно-мовленнєвого досвіду, досвіду ціннісних орієнтацій, творчої діяльності) з подальшою рефлексією й осмисленням навчальної діяльності).

Зміст мовної освіти в школі має відповідати позитивному запланованому результату і розкриватися в процесі виконання послідовних взаємопов'язаних технологічних дій, спрямованих на формування мовної і мовленнєвої компетентності школярів. Лише за таких умов навчання буде якісним і продуктивним. При цьому завдання вчителя-словесника – створити всі умови для того, щоб зміст навчання став комплексним особистісно значущим утворенням, що стосується лінгвістичного світогляду, мовленнєвого розвитку, духовно-естетичних цінностей, збагачення досвіду творчої діяльності учнів.

У переосмисленні формального компонента системи навчання мови в середніх і старших класах потрібно брати до уваги два напрями: організаційний і процесуальний. Перший з них виокремлюється передусім відповідно до запровадження профільного навчання в середніх школах: в основній школі – передпрофільного, а в старшій – профільного, а також створення профільних загальноосвітніх навчальних закладів нового типу

(гімназія, гуманітарний, математичний ліцей та ін.). У світлі сказаного шкільний словесник має так організувати навчання мови, щоб можна було в середніх класах, формуючи базові мовні, мовленнєві знання, уміння і навички, виявити індивідуальні нахили і здібності учнів, допомогти їм визначитися з профілем навчання в старших класах; у старших класах – розвивати вміння і навички самостійної роботи, дослідницької, реалізувати на заняттях з мови елементи професійно спрямованої підготовки підростаючого покоління.

Процесуальний напрям формального компонента сучасної мовної освіти в школі має забезпечити розвиток не тільки зовнішніх показників рівня мовних, мовленнєвих умінь і навичок та інших навчальних досягнень учнів, а й внутрішніх пізнавальних потреб, особистісних утворень, ціннісних орієнтацій шляхом ефективного використання перспективних технологій навчання, спрямованих на включення учня в активну навчально-пізнавальну діяльність з метою досягнення заданого кінцевого результату.

Таким чином, у теорії і практиці навчання мови поряд із широковживаним поняттям „методика навчання” все частіше починає вживатися поняття „технологія навчання”. Слово *технологія* останнім часом переходить із виробництва в різні сфери людської діяльності, про що свідчать поняття: „комп’ютерні технології”, „політичні технології”, „лінгвістичні технології”, „цифрові технології мас-медіа”, „освітні технології”, „педагогічні технології” та ін.

Розглянемо зміст поняття „педагогічна технологія”. Теоретичною основою з’ясування його суті є праці О. Пехоти, С. Сисоєвої, В. Юдіна та ін. Наприклад, педагогічний словник за редакцією М. Ярмаченка вміщує таке визначення: „педагогічна технологія – сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізувати поставлені освітні цілі” [13, с.359].

Колектив авторів під керівництвом С. Бондар тлумачить педагогічну технологію як інтегровану „модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, спроектованими на досягнення мети, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розбивкою навчально-виховного процесу на окремі компоненти, чітке та неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв’язку” [14, с. 26]. Услід за Г. Селевко цей авторський колектив розглядає окреслене поняття в трьох аспектах:

- науковому (педагогічна технологія як частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси);
- процесуально-описовому (як алгоритм, сукупність цілей, змісту і засобів для досягнення запланованих результатів навчання);
- процесуально-дієвому (як технологічний процес, функціонування всіх особистих, інструментальних, методологічних і педагогічних засобів).

Те, що тлумачення поняття „педагогічна технологія” різними вченими не є однозначним, свідчить про його складність і недостатню наукову розробленість. Та все ж таки більшість учених визначають *педагогічну технологію* як цілісну педагогічну систему, складовими якої є цілі, зміст, методи і засоби, послідовність дій суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу. Це поняття за своїм значенням деякою мірою синонімічне до поняття „освітні технології”, пов'язаного із загальним напрямом розвитку освіти (тоді як педагогічні технології відображають шляхи і способи реалізації освітніх технологій, досягнення певної мети), і ширше, ніж „технології навчання”. С. Бондар зазначає: „технологія навчання – поняття близьке, але не тотожне педагогічним технологіям, оскільки воно відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета” [14, с. 24]. Тобто **окрема педагогічна технологія в межах шкільного курсу української мови реалізується в частковій технології навчання – прикладній методиці.**

У цьому плані варто з'ясувати, у чому особливості понять „методика навчання” і „технологія навчання” стосовно шкільного курсу української мови. Аналіз теоретичних і практичних матеріалів, пов'язаних з порушеною проблемою, свідчить, що *методика навчання*, даючи відповідь на три класичні питання (*що вивчати? як? з якою метою?*), являє собою систему науково обґрунтованих принципів, форм, методів, прийомів і допоміжних засобів навчання мови, які вчитель має самостійно вибрати відповідно до мети й завдань уроку, особливостей виучуваної теми, рівня її складності, а також власної методичної майстерності. У тлумаченні поняття „*технологія навчання*” (основне питання її – *як досягти навчального результату?*) відображається перенесення в освітню галузь виробничого підходу до логіки побудови навчального процесу, що веде до його технологізації; це послідовна

реалізація на практиці заздалегідь спроектованого навчального процесу, керована система способів і засобів досягнення наперед визначених цілей, з подальшим діагностуванням навчально-виховних результатів. Таким чином, під **технологією навчання** можна розуміти комплекс методів, прийомів і засобів, пов'язаних з проектуванням, організацією та проведенням навчального процесу, що забезпечують досягнення запланованого результату.

З огляду на сказане, **поняття „технологія навчання” порівняно з „методикою навчання” дещо вужче**, оскільки пов'язане з процесом вивчення окремого аспекту (питання) дисципліни, більше того методика озброює вчителя конкретними рекомендаціями стосовно змісту, умов, ефективних форм, методів і засобів навчання, а технологія спирається на досягнення методики і залежить від рівня її розвитку. Дуже влучно сказав Б. Степанишин, що методика – це ціла наука, „правда, не фундаментальна, лише прикладна, проте значення її величезне. Без методики і борщу не звариш, а в навчально-виховній справі вона вирішує все чи майже все: визначає триєдину навчальну, розвивальну і виховну ціль уроку, його структуру, хід, тип, обладнання, а головне – ця наука рекомендує стократно вивірені ефективні методи, прийоми й засоби навчально-виховного процесу. Методика вчить, як себе тримати в класі, що і як читати, які запитання ставити учням і як їх формулювати, як проводити бесіду, а як – диспут чи дискусію, як інтенсифікувати думку, як збудити почуття, внутрішній зір і внутрішній слух, як зіставляти й порівнювати різні явища, а як, проаналізувавши їх, узагальнити, і навіть абстрагувати. Методика, одна лише методика знає, як зачепити і „заграти” на дитячій допитливості, як викресати іскру позитивного стимулу і реалізувати його як основу концепції сучасної школи: навчання – не мета, а засіб розвитку й виховання школярів” [19, с. 125].

Звичайно, завдяки зусиллям учених і вчителів-практиків технологія і методика навчання взаємозбагачуються.

Таким чином, процесуальний характер навчання української мови тісно пов'язаний з технологічним підходом до організації навчально-виховної діяльності.

Поняття технологічного підходу в галузі освіти з'явилося в середині ХХ століття на основі програмованого навчання, характерними ознаками якого було чітке формулювання навчальної мети і послідовне, крок за кроком її досягнення.

Сьогодні технологічний підхід у сфері педагогічної теорії і практики визначається як орієнтація навчально-виховного процесу на гарантований сукупний освітній продукт і заданий кінцевий результат.

Технологічний підхід до організації навчання мови передбачає логічну послідовність взаємопов'язаних етапів:

- 1) чітке формулювання навчальних, розвивальних і виховних цілей, конкретизація їх з урахуванням специфіки теми, мовної, мовленнєвої, соціокультурної і діяльнісної змістових ліній та запланованого результату;
- 2) визначення, з одного боку, індивідуальних особливостей учнів, рівня їхніх мовних, мовленнєвих знань, умінь та навичок, суб'єктивного досвіду, а з іншого – лінгводидактичних умов і низки ефективних навчальних дій, орієнтованих на практичне досягнення запланованого результату;
- 3) добір тематичного дидактичного матеріалу, проектування відповідно до заздалегідь визначених цілей організаційної моделі заняття з мови – оптимальних форм, методичних прийомів, навчальних технологій;
- 4) реалізація поставлених цілей, спрямування навчально-виховного процесу з мови на досягнення позитивних результатів;
- 5) оцінювання поточних результатів, корегування системи навчання мови з огляду на показники досягнення поставлених завдань;
- 6) підсумкова оцінка та аналіз кінцевих результатів навчання мови.

Загальновідомо, що рушійною силою, яка спонукає до активізації навчально-виховного процесу є протиріччя. Технологічний підхід, спрямований на осучаснення мовної освіти, пов'язаний з протиріччями між:

- 1) недостатніми розвивальними можливостями традиційної системи навчання і сучасною соціальною потребою у формуванні цілісної гармонійно розвиненої особистості;
- 2) традиційною системою навчання, орієнтованою на формування базових мовних, мовленнєвих знань, умінь, навичок, і об'єктивною потребою в застосуванні нового педагогічного досвіду, зокрема компетентнісного підходу до навчання, інтегрованих технологій, орієнтованих на

- посилення комунікативного аспекту у формуванні мовної особистості;
- 3) традиційною системою навчання мови, розвитку мовлення та інтенсивним розвитком інформаційних технологій;
 - 4) повільним темпом навчальної діяльності учнів середнього рівня і підвищеним інтересом до мови в обдарованих дітей, пізнавальною активністю учнів високого рівня;
 - 5) наявним рівнем навчальних досягнень учнів у сфері мовної освіти та об'єктивною потребою в постійному самовдосконаленні, самонавчанні, саморозвитку.

Організація навчально-виховного процесу шляхом застосування перспективних технологій, спрямована на вирішення наведених протиріч, сприяє якісному вдосконаленню шкільного курсу української мови.

Технологічний підхід у контексті шкільної мовної освіти важливо розглядати з таких теоретичних позицій:

- технологічні дії в навчанні мови – це сукупність послідовних кроків від визначення цілей, попереднього проектування моделі навчально-виховного процесу з мови (уроків, позакласних заходів, фрагментів занять) до реалізації на практиці поставлених завдань, з подальшою оцінкою та аналізом досягнутих результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- сучасні технології у сфері мовної освіти – навчальні системи, які відповідають найновішим досягненням дидактики, лінгвістики, теорії і практики навчання мови;
- вибір технології навчання залежить від мети, особливостей предметно-тематичного змісту навчальної діяльності учнів, рівня індивідуального розвитку, суб'єктивного досвіду школярів, методичної майстерності вчителя.

Ознайомлення з ефективними дидактичними технологіями, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів-словесників допомагає підвищити власний рівень лінгвометодичної майстерності, відкриває нові перспективи в оволодінні навчальними секретами.

Практичний блок

1. Ознайомтеся з різними поглядами на розуміння поняття „технологія” в галузі освіти. Зробіть до них власний коментар.

□ „Педагогічна технологія – науково обґрунтована педагогічна (дидактична) система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв’язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат”

[Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – С.184].

□ „Технологія навчання (педагогічна технологія) – новий (з 50-х років) напрям педагогічної науки, що займається конструюванням оптимальних навчальних систем, проектуванням навчальних процесів”

[Веретено Т.Г. Загальна педагогіка. – К.: ВД „Професіонал”, 2004. – С.119].

□ „Історію становлення педагогічної технології певною мірою відтворює така схема: задум упровадити інженерний підхід („інженерна педагогіка”) → технічні засоби в навчальному процесі → алгоритмізація навчання → програмоване навчання → технологічний підхід → педагогічна технологія (дидактичний аспект) → поведінкова технологія (аспект виховання)”

[Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004. – С.64].

□ „Майбутнє за системою навчання, що вкладалося б у схему „учень – технологія – учитель”, за якої педагог перетворюється на технолога, а учень стає активним учасником процесу навчання”

[Подранецька Н. Застосування проектних технологій на уроках української мови та літератури як один із напрямків розвитку мовної особистості// Українська мова і література в школі. – 2006. - № 4. – С.22].

- 2. Прокоментуйте думку А. Фасолі про те, що робота в умовах особистісно-орієнтованого навчання потребує психологічної перебудови, на цьому шляху вчитель має перебороти певні стереотипи.**

Зокрема, один із таких стереотипів педагог називає „ілюзія відомого”. „Назвемо це ефектом дитячого будівельного конструктора: з тих же кубиків можна скласти хатку, а можна й башту замку. Придивившись, упізнаємо „кубики” (застосовувані методи, прийоми, технології тощо): розвивальне навчання, проблемне, програмоване, педагогіку співробітництва і т. ін.

Однак ці дві „будівлі” будуть все ж таки різні. І різниця обумовлюється основою (системотворчим фактором): це традиційна турбота про ЗУНи чи увага до формування особистісних структур учня”

[Фасоля А. Особистісно зорієнтоване навчання: шлях становлення// Українська мова і література в школі. – 2006. – № 5. – С.46-47].

3. **Дайте методичні рекомендації вчителю української мови відповідно до поданого висловлювання, урахувавши специфіку названих технологій.**

„Технологічний рівень освітньої еволюції закономірно зумовлює потребу в розрізненні близьких за історичними витоками, природою, методичним інструментарієм та рівнем суб’єктної спрямованості способів навчальної діяльності: проблемно-пошукового, проєктивного, кооперованого та програмованого (модульного)”

[Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник/ За ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – С.117].

4. **Зробіть лінгвометодичний коментар до поданого висловлювання.**

„Компетентнісний підхід є прогресивнішим феноменом в освітній сфері порівняно із ЗУНівським підходом, бо лінгводидактична система, на яку він спирається, охоплює ширше коло чинників, що впливають на розвиток мовлення, і ця система є більш структурованою, цілісною і відкритою для подальшого вдосконалення і розвитку”

[Скуратівський Л. До питання про значення поняття „мовленнєвий розвиток” та інші близькі за змістом поняття// Українська мова і література в школі. – 2005. – №3. – С.2-4].

5. **Визначте основні положення статті О. Потапенка „Ноосферний підхід до реалізації концепції мовної освіти 12-річної школи” (Українська мова і література в школі. – 2003. – №7. – С. 68 – 70).**
6. **Підготуйте інформаційний проєкт на одну з тем: „Творчий портрет сучасного вчителя-словесника”, „Педагогічний досвід інноваційної навчально-виховної роботи на уроках української мови”, „Технологічний досвід учителів української мови на Житомирщині”.**
7. **Розгляньте проєкт уроку узагальнення і систематизації знань**

для 6 класу. Поясніть, у чому особливості його технології.

Тема уроку. **Займенник як самостійна частина мови**

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань (*урок-аукціон*)

Аукціон – прилюдний продаж товарів (майна, цінних паперів); власником стає той, хто дає за них найбільшу суму.

Обладнання: виставка виробів, зроблених руками учнів (*вироби з бісеру, макраме, вишиті хрестиком рушники, картини та ін.*).

Хід уроку

I. Оголошення теми і мети уроку. Створення мотивації.

II. Узагальнення і систематизація знань, розвиток умінь і навичок учнів.

„Розпродаж товарів”.

Власником товарів буде той, хто швидко і якісно працюватиме на уроці та набере більше балів за виконані завдання.

□ Термінологічний диктант.

Напишіть, до якого розряду входить займенник:

- 1) який вказує на того, хто говорить;
- 2) який вказує на приналежність предмета будь-якій особі;
- 3) який узагальнено виражає ознаку предмета;
- 4) який пов'язує головну частину складнопідрядного речення з підрядною;
- 5) який вказує на виконавця зворотної дії;
- 6) який виділяє предмет із ряду однорідних;
- 7) який має відтінок невизначеності;
- 8) який утворюється від питальних займенників за допомогою частки *ні*.

□ „Хто більше”. Записати прислів'я і приказки, до складу яких входять займенники. Займенники підкреслити, зробити морфологічний розбір одного з них.

Для довідки:

Шануй батька й няньку – буде тобі скрізь гладенько. Свій розум май і в людей питай. Хто сіє, оре, не знає про горе. У рум'янці така сила, що всі квіти погасила. Кожній матері своя дитина найкраща. Яке коріння, таке й насіння (Нар. творчість).

□ *Міні-дослідження.*

Прочитайте текст. Випишіть усі займенники, згрупувавши за значенням. Визначте роль займенників у тексті.

„ТИ” чи „ВИ”?

Здавна вважалося, повага до людей – це повага до себе. Тоді не тільки до батька, матері, діда, баби, а навіть до старших братів і сестер, їхніх дружин і чоловіків зверталися на „ви”.

Кажуть, „ти” – сердечніше, ніж „ви”. Немає „крамоли”, коли родичі, близькі друзі, однокласники, однокурсники звертаються одне до одного на „ти”. Інша річ, коли „тикання” переходить межу пристойності.

До речі, в англійській мові „ти” майже не вживається. У Великій Британії так звертаються лише до Бога, тільки у виняткових випадках – у Франції. Щоправда, у Польщі вважають не зовсім ввічливим звертатися до незнайомих, а надто до старших і керівників на „ви”, тому й уживають як компромісний варіант третю особу, наприклад: „Чи дозволить пані її провести?”, „Чи бажає пан залагодити справу?”.

Шкода, але останнім часом у нас „ти” кажуть старшим, поважним людям, просто знайомим і мало знайомим. Буває, начальник і його співробітник, давно знайомі, говорять один одному „ти” в домашній обстановці, в розмові віч-на-віч. Але на роботі, за присутності інших працівників, підлеглий має звертатися до керівника на „ви”.

У Західній Україні кажуть: „То погані отець-мати, що не навчили дитину „ви” казати”. Щоб приохотити синів і доньок до цієї форми звертання, батьки напоумляють їх: „Викання – Боже покликання, а тикання веде до гиркання?”.

Певна річ, коли послуговуватися звертанням на „ти” або „ви”, вирішує кожен особисто. Та все-таки належить пам’ятати народну мудрість: „Де люди звикли „викати”, там легше дихати” (За М. Атаманчуком).

□ *„Разом, окремо чи через дефіс!”*

Запишіть правильно слова. Усно складіть з ними речення.

Хтозна/ що, де/ який, котрий/ сь, ні/з/ ким, ні/ хто, ні/ в/ чому, при/ кому, будь/ на/ чому, хто/ не/ будь, а/ ні/ скільки, аби/ на/ чому, скільки/ сь, казна/ скільки, де/ хто, від/ себе.

□ *Дискусійна сітка Алверманна*

Поставте позначку проти кожного запитання відповідно справа чи зліва.

1. Чи може займенник виступати будь-яким членом речення?
2. Чи співвідносяться займенники з назвами дій?
3. Чи виражають займенники *я, ти, ми* значення граматичного роду?
4. Чи виражає питання виділений займенник у реченні „*Ніхто не знає своїх небезпек*” (Лат. нар. творчість)?
5. Чи утворено виділене слово в реченні „*У всякого своя доля і свій шлях широкий...*” (Т. Шевченко) способом переходу однієї частини мови в іншу?

III. Підсумки „аукціону”.

1. Слово вчителя про роботу на уроці.
2. Вручення „товарів” учням, які набрали більшу кількість балів.

IV. Домашнє завдання: написати або рефлексивний твір про те, що сподобалося на уроці, можливо, про те, що не вдалося, або твір-роздум на лінгвістичну тему про займенники „*ти*” і „*ви*”.

8. Використовуючи широку базу бібліотечного фонду університету, укладіть картотеку журнальних статей, присвячених технологічному підходу до навчання української мови.
9. Підготуйте до студентської науково-методичної конференції з питань інноваційних підходів до навчання мови стенд-повідомлення (інформаційний матеріал, який можна було б розмістити на стенді до початку конференції чи під час перерви).

Рекомендована література

1. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2-х кн. – К.: Либідь, 2003. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 278с.

2. *Девдера М.* Автопортрет учителя. Освоєння виражальних можливостей мовних одиниць// Українська мова і література в школі. – 1998. – №1. – С.120 – 124.
3. *Докучаєва В.В.* Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 300с.
4. *Загальноєвропейські* рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К: Ленвіт, 2003. – 261с.
5. *Інноваційні* технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми та пошуки (Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції). – Житомир: Полісся, 2004. – 212с.
6. *Інноваційні* технології навчання методики української мови у вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах: Навч. посіб. для студ. філолог. спец. вищ. навч. закладів/ Колектив авторів: О.І.Потапенко, Г.І. Потапенко, Л.П. Кожуховська та ін. За заг. ред. О.І. Потапенка. – К.: Міленіум, 2006. – 142с.
7. *Інформаційне* забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: Колективна монографія/ В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук, Ю.О. Жук, І.В. Іванюк, І.Д. Галицька та ін. – К.: Атіка, 2005. – 252с.
8. *Кожуховська Л.* Етимологічний аспект української мови у системі ноосферної освіти// Українська мова і література в школі. – 2004. – №1. – С.56 - 57.
9. *Лозова В.І.* Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. – 2-е вид. доп. – Харків: ОВС, 2000. – 164с.
10. *Майоров А.Н.* Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования). – М.: Народное образование, 2000. – 352с.
11. *Маслова Н.В.* Ноосферное образование. – М.: Инст. Холодинамики, 2002. – 338с.
12. *Остапенко Н.* До питання нетрадиційних форм навчання рідної мови в середніх класах// Українська мова і література в школі. – 1998. – №1. – С.64 – 68.
13. *Педагогічний словник/* За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514с.
14. *Перспективні* педагогічні технології в шкільній освіті:

- Навчальний посібник/ За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200с.
15. Плиско К.М. Технологія уроку української мови з опорою на зв'язний текст та її теоретичне обґрунтування// Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – №11. – С.2-4.
 16. Рибалка В.В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді// Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник/ За ред. В.В. Рибалки. – К., Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С.80-89.
 17. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Нар. образование, 1998. – 272с.
 18. Семиченко В.А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід// Неперервна професійна освіта, філософія, педагогічні парадигми, прогноз/ За ред. В.Г.Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – С.176 – 203.
 19. Степанишин Б. Слово на захист методики// Українська мова і література в школі. – 1998. – №1. – С.125 – 126.
 20. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 320с.

Тема 2

Класифікація освітніх технологій і місце їх у педагогічному пошуку вчителів української мови

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Критерії класифікації педагогічних технологій.
2. Співвідношення між поняттями „загальнопедагогічні технології“, „предметнометодичні технології“, „внутрішньопредметні технології“.
3. Переваги і недоліки класно-урочної системи.
4. Найбільш значущі нетрадиційні (альтернативні) педагогічні технології, їх можливості в шкільному курсі української мови.

Запитання для дискусії

1. Хто з науковців досліджує і розробляє питання перспективних освітніх технологій? Назвіть відповідні праці вчених. Які наукові матеріали цих дослідників може використати вчитель-словесник у практичній організації навчально-виховного процесу з української мови? Поясніть, як саме.
2. Як ви розумієте вислів „свобода навчально-методичної творчості“?
3. Яким педагогічним технологіям ви надаватимете перевагу в процесі навчання мови? Обґрунтуйте свою думку на прикладі конкретних тем.

Інформаційний блок

У світовій теорії і практиці навчання розроблено й науково обґрунтовано чимало педагогічних технологій, окремі з яких мають багато спільного стосовно мети, способів дидактичних дій та засобів.

Наприклад, Г. Токмань визначила сучасні педагогічні технології, які доцільно застосовувати у викладанні української літератури:

- лекційно-семінарська технологія;

- технологія інтерактивного навчання (за Н. Суворовою);
- сугестопедична навчальна система (за Г. Лозановим);
- технологія концентрованого навчання;
- продуктивне навчання (за І. Бем, Й. Шнейдером).

У Концепції мовної освіти 12-річної школи звертається увага передусім на такі перспективні педагогічні системи, як:

- особистісно зорієнтовані технології;
- інформаційні освітні технології;
- технології модульного навчання;
- технології життєтворчості;
- вальдорфська педагогіка.

Для того щоб учителі могли вільно орієнтуватися в розмаїтому технологічному просторі освіти, важливо запропонувати їм чітку класифікацію технологій. У педагогічній літературі простежуються різні підходи до їх групування. Так, Г. Ксензова виділяє три групи технологій: технології пояснювально-ілюстративного навчання, особистісно-орієнтованого навчання і розвивального навчання. У Концепції мовної освіти 12-річної школи серед особистісно-орієнтованих технологій названо систему розвивального навчання, групове навчання, технології формування творчої особистості, дослідницьку технологію. Г. Сазоненко до цієї групи відносить технологію повного засвоєння знань, технологію колективного навчання, технологію різнорівневого навчання і технологію модульного навчання.

Сьогодні наявні спроби систематизувати педагогічні технології за різними критеріями. Найбільш розгалужену класифікацію педагогічних технологій пропонує Г. Селевко [13, с.14-28]:

- **за рівнем застосування:** соціально-педагогічні, загальнопедагогічні (метатехнології); галузеві (макротехнології); модульні, локальні, вузькометодичні (мезотехнології); мікротехнології; монотехнології/ політехнології (інтегровані); проникаючі/ гнучкі/ жорсткі;
- **за філософською основою:** матеріалістичні, ідеалістичні, діалектичні, метафізичні, сциєнтистські, природовідповідні, гуманістичні, антигуманістичні, антропологічні, релігійні, прагматичні, екзистенціальні та ін.;
- **за методологічним підходом:** гуманістичні, системні, групові, особистісно-орієнтовані, ситуативні, алгоритмічні, соціокультурні, інформаційні, пошукові, дослідницькі, комунікативні, компетентнісні, стратегічні, творчі,

- синергетичні, діагностичні та ін.;*
- **за провідним чинником психічного розвитку:** *біогенні, соціогенні, психогенні, ідеалістичні;*
 - **за науковою концепцією передачі та засвоєння досвіду:** *асоціативно-рефлексивні, розвивальні, інтеріоризовані, біхевіористські, гештальттехнології, сугестивні, нейролінгвістичного програмування та ін.;*
 - **за цільовою орієнтацією на особистісні структури:** *інформаційні, операційні, емоційно-моральні, емоційно-художні, саморозвитку, практичні, евристичні та ін.;*
 - **за характером змісту і структури:** *навчальні, виховні, світські, релігійні, загальноосвітні, професійні, гуманістичні, технократичні, монотехнології, політехнології, проникаючі технології;*
 - **за організаційними формами:** *класно-урочні, альтернативні їм, академічні, клубні, індивідуальні, групові, колективні, диференційоване навчання;*
 - **за типом керівництва пізнавальною діяльністю:** *лекційне навчання за допомогою ТЗН, система „консультант”, навчання за книгою, система малих груп, комп’ютерне навчання, система „репетитор”, програмоване навчання;*
 - **за ставленням до дитини:** *авторитарні, дидакто-, соціо-, антропо-, педоцентристські, особистісно-орієнтовані, гуманно-особистісні, технології співробітництва, вільного виховання, езотеричні;*
 - **за домінуючим методом:** *догматичні, репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, розвивальні, проблемні (пошукові), творчі, програмоване навчання, діалогічні, ігрові, саморозвивальне навчання, інформаційні (комп’ютерні);*
 - **за напрямком модернізації існуючої традиційної системи:** *на основі гуманізації і демократизації стосунків, на основі активізації й інтенсифікації діяльності дітей, на основі ефективності організації й керівництва, на основі методичного і дидактичного реконструювання матеріалу, на основі інформаційно-телекомунікаційних засобів, альтернативні;*
 - **за категорією тих, хто навчається:** *масові технології, просунуте навчання, компенсуюче, віктимологічні технології (сурдо-, орто-, тифло-, олігофренопедагогіка), технології роботи з важкими дітьми, технології роботи з одарованими.*

На думку Г. Сазоненко, багатоаспектний варіант класифікації освітніх технологій, запропонований Г. Селевко, не дає змоги

застосувати названі підходи в практичній роботі вчителів.

Викликає інтерес класифікація педагогічних технологій, розроблена С. Бондар на основі семи критеріїв:

- 1) за характером цілеспрямованості педагогічного процесу:**
 - інформаційно-перцептивні;
 - інформаційно-діяльнісні;
 - діяльнісно-ціннісні;
 - особистісно-орієнтовані;
 - розвивальні (система розвивального навчання Л. Занкова, технологія розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова, технологія творчо-розвивального навчання, технологія особистісно-орієнтованого розвивального навчання І. Якиманської, технологія саморозвивального навчання Г. Селевко);
- 2) за характером взаємодії між учителем і учнями:**
 - авторитарні (класно-урочна система, лекційно-семінарська);
 - маніпуляційні (технологія М. Монтесорі, особистісно-орієнтовані технології, технологія співробітництва);
 - технології підтримки (гуманістична педагогіка, технологія досягнення успіху в навчанні, технологія саморозвитку);
- 3) за характером змісту педагогічного процесу:**
 - „екологія і діалектика” (Л. Тарасов);
 - „діалог культур” (В. Біблер);
 - укрупнення дидактичних одиниць (П. Ерднієв, Б. Ерднієв);
 - модульне навчання (П. Юцячівене, А. Фурман);
- 4) за особливостями операційно-діяльнісного компонента педагогічного процесу:**
 - технології на основі ефективного управління навчальним процесом (технологія перспективно-випереджувального навчання, технологія рівневої диференціації, проектна технологія, програмоване навчання, модульне навчання, блочне навчання, комп’ютерні технології);
 - технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів (технології інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу, технології проблемного навчання, ігрові технології);
 - за характером організації пізнавальної діяльності учнів (технології індивідуалізації навчання, адаптивна

- система навчання, колективний спосіб навчання, технології групового навчання, коопероване навчання);
- 5) за способом оцінювання навчальних досягнень:**
- технологія оцінювання за 12-бальною шкалою;
 - технологія оцінювання за рейтинговою системою;
- 6) за характером новизни:**
- традиційні;
 - альтернативні – вальдорфська педагогіка (Р. Штейнер), технологія вільної праці (С. Френе), технологія саморозвитку (М. Монтесорі), школа завтрашнього дня (Д. Ховард), продуктивна технологія;
- 7) за рівнем застосування в педагогічному процесі:**
- загальнопедагогічні (застосовуються до всіх навчальних дисциплін);
 - предметнометодичні (враховують специфіку вивчення окремого предмета);
 - локальні, або внутрішньопредметні (враховують специфіку певної теми чи проблеми, стосуються окремого виду діяльності на занятті).

Вважається, що навчальна система тоді є педагогічною технологією, якщо відповідає таким основним вимогам: концептуальні положення (обґрунтування), системність, керованість, ефективність, відтворюваність. Різні педагогічні технології можуть ґрунтуватися на одній теоретичній концепції, при цьому зберігаючи свої характерні особливості.

Педагогічна теорія і практика свідчить, що сучасні технології інтегрують більшість існуючих загальних і спеціальних методів навчання й надають їм, відповідно до суспільних вимог, якісно нового освітнього рівня. У результаті цього учні працюють з електронними виданнями підручників, словників, посібників на гнучких магнітних, лазерних або жорстких дисках, порівнюють на заняттях медіатексти, беруть участь у відеоконференціях, самостійно виробляють правописні навички за допомогою комп'ютерних програм-тренажерів та ін.

Ураховуючи те, що педагогічна технологія стосується тактики досягнення освітніх цілей, а основними в навчально-виховному процесі є такі елементи, як *мета* і *спосіб* її досягнення, розподілимо види загальнопедагогічних технологій, які мають широкі перспективи застосування в шкільному курсі української мови, на дві групи (табл.1).

Табл. 1. Класифікація перспективних педагогічних технологій у рамках рідномовної освіти

№ з/п	Педагогічні технології	
1.	за характером мети	інформаційно-діяльнісні технології
		особистісно-орієнтовані технології
		творчо-розвивальні технології
		технології саморозвитку
		технології виховання
2.	за способом навчання	технології модульного навчання
		технології інтенсивного навчання (шляхом укрупнення дидактичних одиниць в інформаційні, практичні, тестові блоки - блочне навчання, використання опорних конспектів)
		технології випереджувального навчання
		технології диференційованого навчання
		технології продуктивного навчання
		проектна технологія
		дослідницька технологія
		технологія індивідуалізації навчання
		технологія програмованого навчання
		технологія співпраці (коопероване навчання)
		технології колективного навчання
		ігрові технології
		технології інтерактивного навчання (діалогові технології, зокрема і „діалог культур“, групове навчання)
		інформаційні комп'ютерні технології
		технології інтегрованого навчання
	тренінгові технології (виконання тестів, мовленнєвих вправ)	
	технології досягнення успіху	

Методична інтерпретація загальнопедагогічних технологій стосовно мовної освіти виявляється у вигляді лінгвометодичних технологій.

Наприклад:

- технологія навчання мови на основі міжпредметних зв'язків;

- технологія розвитку зв'язного мовлення учнів засобами мистецтва;
- технологія інтенсивного навчання правописної грамотності;
- технологія розвитку умінь і навичок ефективного спілкування на основі комунікативних тренінгів;
- технологія підготовки проектів на лінгвістичні та культурологічні теми;
- технологія розвитку мовленнєвих умінь і навичок на основі редагування тексту.

Творчі вчителі-словесники, спираючись на відомі педагогічні технології, розробляють власні методичні системи, що мають предметну специфіку:

- учитель Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Чукіна впроваджує елементи особистісно зорієнтованого навчання на уроках мови з метою розвитку комунікативних умінь та навичок учнів;

- учитель Нововолинської гімназії (Волинська область)

М. Степанюк реалізує елементи технології модульного навчання на уроках української мови;

- учитель Овруцької ЗОШ №1 (Житомирська область)

С. Ковальчук створив власну систему полегшеного вироблення правописних навичок на основі технології блокового навчання.

У процесі вивчення окремої теми чи вироблення певних умінь та навичок на занятті з мови варто використовувати так звані локальні (внутрішньопредметні) навчально-методичні технології. Наприклад, для вивчення дієслів ефективною є технологія „Тематичне поле дієслів” (або „Дієслівна матриця”), спрямована на розвиток чуття слова, логічного й асоціативного мислення, зв'язного мовлення. Система відповідної навчально-пізнавальної роботи може включати таку послідовність дій:

1. Висловити припущення, чому в українській мові багато дієслів.
2. Дати визначення дієслова як частини мови.
3. Заповнити порожні ділянки в таблиці-матриці, дібравши приклади відповідних дієслів (*наочність додається – групи дієслів за значенням: мовлення, мислення, відчуття, волевиявлення,*

- психічний стан, турбота, рух, функціонування механізмів, стан природи, стан людини та ін.).*
4. Виділити яскравим кольором ті дієслова, які стосуються теми „Праця” (у значенні „діяльність людини”).
 5. Підготувати опис процесу праці (ліплення іграшок з глини, вишивання картинних полотен, складання віршів та ін.), використовуючи якомога більше дієслів.

У процесі вивчення прикметників можна використати технологію навчання „*Кольорові прикметники*” на основі кольороназв за такими взаємопов’язаними діями:

Дати визначення прикметника.

Пригадати основні види кольорів, назвати слова (включаючи синоніми), які передають кольорову гаму навколишнього світу.

Поділитися думками щодо назв сонячних кольорів, нейтральних, гарячих, холодних. На основі індивідуальних вражень окреслити асоціативне тематичне поле кожної кольороназви.

З’ясувати, що символізує прикметник-кольороназва в таких фразеологізмах: *дивитися крізь рожеві окуляри, блакитна кров, синя панчоха, видати чорне за біле.*

Назвати інші фразеологізми, у яких є кольороназви, прокоментувати узагальнено-образне значення стійких словосполучень.

Навести приклади використання кольороназв для вираження глибокої філософії життя з художньої літератури, усної народної творчості (наприклад, *„...червоне – то любов, а чорне – то журба” – Д. Павличко*).

Написати твір-мініатюру, використовуючи різнобарвні зорові картини, образи.

Окреслена система роботи передбачає функціональний і асоціативний підхід до колірної лексики, що має практичне значення для розвитку інтелекту, образного мислення, зв’язного мовлення, збагачення мовленнєвої пам’яті, естетичного світовідчуття учнів. Тому дуже добре, якщо в процесі виконання цієї технології школярі використовують різні види словників (синонімів, фразеологізмів, крилатих висловів).

У наведеному контексті вузькометодичні технології

навчання являють собою спосіб вироблення окремих мовних і мовленнєвих умінь та навичок, що передбачає чітко визначену послідовність дій (відповідно до інструкції), орієнтованих на заздалегідь запланований кінцевий результат.

Таким чином, живе навчання мови потребує пошуку нових шляхів проникнення в таємниці мови, образної думки, суті речей. Осмислення їх специфіки і різноманітності на трьох рівнях застосування (загальнопедагогічні, лінгвометодичні, внутрішньопредметні) – важливий крок учителя в підготовці до творчого пошуку, реалізації на практиці перспективних навчальних систем, що веде до опанування складного мистецтва навчати.

Практичний блок

1. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі звертається увага на недоліки традиційної системи освіти:

„На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування... Сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні її випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці. Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею невміння і небажання дітей вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти”

[Дичківська І.М. *Інноваційні педагогічні технології*. – К.: Академвидав, 2004. – С.8].

Яке ваше ставлення до порушеної проблеми? Що можна зробити для подолання кризи сучасної освіти на уроках української мови?

2. Ознайомтеся з поданим висловлюванням. Про які вимоги до вчителя-словесника йдеться в ньому?

„Нові підходи до технології уроку створюють сприятливі умови для розвитку творчості учнів, формування мовної особистості, але ці підходи ставлять ряд вимог до вчителя”

[Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. *Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови// Українська мова і*

3. Прочитайте висловлювання. Про які педагогічні технології в них ідеться? Яка роль цих технологій у формуванні мовної особистості школяра.

□ „Система проектної діяльності є невід’ємним складником навчально-виховного процесу з рідної мови і мовлення. Учитель на різних етапах уроку планує такі прийоми і форми інтерактивної діяльності школярів (усний журнал, хвилинка ерудита, огляд конкурсу малюнків, творів за враженнями від спілкування з природою, уявна подорож до музею (театру, храму), уявне засідання наукового гуртка), які дають змогу якнайповніше – на рівні міжпредметних зв’язків та міжпредметної інтеграції – актуалізувати самостійно здобутий емоційно-чуттєвий досвід, знання, сформовані прийоми розумових дій, способи творчої діяльності та рефлексії”

[Варзацька Л. Особистісно зорієнтоване навчання рідної мови. Способи розвивальної допомоги// Українська мова і література в школі. – 2005. – № 8. – С.8].

□ „Живе знання будується на взаємозв’язках навчання, науки і мистецтва. Мистецтво на сторіччя випереджає науку в пізнанні неживого, а найбільше живого. Але головне навіть не в цьому. Мистецтво породжує інше знання”

[Зіпченко В. Розум і мислення в контексті розвивального навчання// Сучасні шкільні технології/ Упоряд. І.Рожнятовська, В.Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – С.101].

4. Педагог-практик Валентина Лаврик розробила типологію уроків мови для особистісно-орієнтованого навчання:

1. Вступний урок до розділу мовознавства.
2. Урок вивчення нового мовного матеріалу і засвоєння мовленнєво-комунікативних одиниць.
3. Урок удосконалення знань, умінь і навичок; формування способів мовленнєво-мисленнєвої діяльності.
4. Комбінований урок.
5. Урок узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок з розділу мовознавства.
6. Контрольний урок.
7. Урок рефлексії.

8. Корекційно-розвивальний урок.

[Лаврик В. Типологія уроків як форма організації особистісно зорієнтованого навчання української мови в сучасній школі// Українська мова і література в школі. – 2006. - №4. – С.2-9].

Дайте оцінку наведеній типології уроків мови.

5. Науковий світ стривожений загрозою духовного занепаду підростаючого покоління.

Які завдання має поставити шкільний мовник щодо покращання цієї ситуації? Розробіть відповідні методичні рекомендації з опорою на можливості сучасних освітніх технологій.

6. У науково-педагогічній літературі помітний інтерес до технології „діалог культур”.

Доведіть, використовуючи цитати з наукових праць, чи варто застосовувати її в шкільній практиці навчання мови.

7. На уроках розвитку зв'язного мовлення з метою збагачення активного словника учнів доцільно використовувати різні внутрішньопредметні технології. Однією з них може бути „*Дерево означень*”. Інструкція для виконання:

1. З'ясувати мовленнєве завдання – *описати весняну пору року в художньому стилі, використовуючи означення.*
2. Розкрити лексичне значення слів *пейзаж, весна* відповідно до завдання.
3. З'ясувати мовні особливості художнього стилю.
4. Дати визначення, що таке означення. З'ясувати, яку роль воно виконує в мовленні, яке означення називається епітетом.
5. Дібрати якомога більше слів-означень для характеристики стану весняної природи, атмосферних явищ (характер погоди).
6. Дібрати якомога більше слів-означень, які передають враження від весняної природи (почуття, відчуття).
7. Заповнити подану схему „Весна” (схему можна зобразити у вигляді розгалуженого дерева). У роботі бажано використати словник епітетів.
8. Виконати творче мовленнєве завдання.

ВЕСНА

Пора року	Звучання	Відчуття
-----------	----------	----------

I

Трава	Колір	Запах	Стан трави	Враження
-------	-------	-------	------------	----------

I

Земля	Зовнішні ознаки	Психологічне сприйняття
-------	-----------------	-------------------------

I

Ріка	Колір	Рівень води	Враження про характер течії
------	-------	-------------	-----------------------------

I

Повітря	Температура	Коливання (рух)	Запах
---------	-------------	-----------------	-------

I

Сонце	Якість кольору	Передача настрою
-------	----------------	------------------

Заповнена схема:

Пора року	Голосна, дзвінка, многострунна, співуча, стоголоса	Дивовижна, весела, всепереможна, ждана, живодайна, благодатна, рання
-----------	--	--

I

Трава	Зелена, смарагдова, яскрава, ясно-зелена	Духмяна, запашна, пахуча, ароматна	Молода, невисока, некошена, росиста, свіжа, соковита	Жива, молода, ніжна, тиха, чиста
-------	--	------------------------------------	--	----------------------------------

I

Земля	Волога, розбухла, розкисла, розтала, свіжа, сира, чорна, тепла, бездоріжна, м'яка, непросохла	Молода, орна, переорана, пишна, плодоча, родюча, розкішна, свята
-------	---	--

I

Ріка	Голуба, прозора, світла, синя, срібляста, темна, ясна, чорна, ясновода	Багатоводна, мілководна, повновода, обміліла, розлита, безбережна	Бурхлива, збунтована, неспокійна, мільйонносила, нестримна, розбурхана, стрімка, швидкоплинна
------	--	---	---

I

Повітря	Прохолодне, тепле, холодне, нагріте	Легковійне, безвітряне, спокійне, нерухоме	Пахуче, ароматне, п'янке, свіже, хмільне, чисте, цілоще
---------	-------------------------------------	--	---

I

Сонце	Блискуче, жовте, жовтогаряче, світле, червоне, яскраво-біле, ясне, яскраве	Веселе, весняне, похмуре, урочисте, благовісне, лагідне, ласкаво-променисте
-------	--	---

Розробіть опорний матеріал для технології „Дерево означень” з метою підготовки учнів до написання твору „Опис польових квітів”.

8. Складіть інструкцію для навчальних технологій „Дієслівний родовід” (про словотворення), „Слова-символи”.
9. Розробіть 3 фрагменти уроків української мови з використанням різних технологій навчання.
10. Проаналізуйте технологію навчання, яка лежить в основі поданого фрагмента уроку.

Тема уроку. Дієприкметник (7 клас)

Хід уроку

I. Вивчення нового матеріалу.

1. *Інформаційна атака:* групова робота з інформаційними картками про дієприкметник.

2. *Бесіда:*

- Що таке дієприкметник?
- Які ви можете назвати граматичні ознаки дієприкметника?
- Як відрізнити дієприкметник від прикметника?
- Яку роль у мовленні виконує дієприкметник?

II. Закріплення вивченого матеріалу.

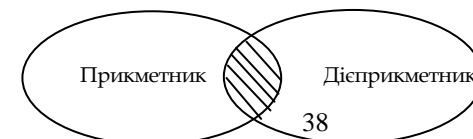
1. *Робота з опорним текстом.*

Спишіть. Підкресліть дієприкметники, визначте їх граматичні ознаки.

Село, зачароване зоряним небом, хороше синіє розкиданими хатками, біля яких пильно дивляться на схід потемнілі соняшники. Дорожнім відволоженим пилом, терпкими коноплями і дозрілими садами пахне ніч. Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко, проллється шипучим соком на траву, і знову тиша, мов у добромому сні, і знову лапаті соняшники, наче матері, простягають на схід обважнілі руки, на яких спочивають голівки малих, повних дрімливого цвіту соняшників (М. Стельмах).

2. *Діаграма Вена.*

Заповніть спільний сегмент.

3. *Робота з підручником*: виконання вправ.

4. *Метод „ПРЕС“*.

Визначте, якою частиною мови є підкреслене слово в реченні *Розгніваний, отямившись, гнівається сам на себе (Лат. мудрість)*. Доведіть свою думку, використовуючи подану формулу:

Я вважаю, що ... – ... тому, що ... – ..., наприклад, Отже, ...

III. Рефлексія.

Заповніть схему:

Дієприкметник		
Які були опорні знання?	Що нового дізнався на уроці?	Що потрібно вивчити на наступному уроці?

11. Розробіть модель уроку української мови, спираючись на концептуальні засади однієї з перспективних загальнопедагогічних технологій.

12. Напишіть реферат на одну з тем: „Пошуки нової освітньої парадигми в педагогічній роботі вчителів української мови“, „Українознавчий культурологічний підхід до навчання мови в школі“, „Перспективні освітні технології в шкільному курсі української мови“, „Внутрішньопредметні технології ефективного вивчення синонімічних явищ“.

Рекомендована література

1. *Варзацька Л.О.* Розвивальне навчання. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. – 312с.
2. *Девдера М.В.* Уроки української мови в 5 – 9 класах – нетрадиційно: Навчально-методичний комплект. – К.: Поліфаст, 1997. – 145с.
3. *Дичківська І. М.* Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004. – 352с.
4. *Кларин М.В.* Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта. – М.: Наука, 1997. – 223с.
5. *Колесник К.І., Стельмах А.Г.* Інноваційні підходи до проведення уроків української мови (5 клас). – Житомир, 2001. – 30с.

6. *Кучерук О.А.* Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ, 2006. – 200с.
7. *Освітні технології/* За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: Просвіта, 2001. – 156с.
8. *Остапенко Н.* До питання нетрадиційних форм навчання рідної мови// Українська мова і література в школі. – 1998. – № 1. – С.64 – 69.
9. *Панина Т.С.* Современные способы активизации обучения. – 2-изд., стер. – М.: Академия, 2006. – 176с.
10. *Педагогічні ідеї С.І. Ковальчука//* Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С.67 – 69.
11. *Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник/* За ред. Г.С. Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – 560 с.
12. *Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/* За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200с.
13. *Селевко Г.К.* Традиционная педагогическая технология и ее гуманистическая модернизация. – М: НИИ школьных технологий, 2005. – 144с.
14. *Степанюк М.* Плани уроків вивчення теми „Речення з однорідними членами” (8 клас)// Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С.35 – 41.

МОДУЛЬ II

Загальнопедагогічні технології та реалізація їх у шкільному курсі української МОВИ

Технологія модульного навчання
Технологія блочного навчання
Технологія продуктивного навчання
Технологія креативного навчання
Технологія ситуативного навчання
Технологія інтерактивного навчання
Технологія ігрового навчання
Технологія проектного навчання
Технологія дослідницького навчання
Технологія інтегрованого навчання

Тема 1

Особистісно-орієнтована технологія модульного навчання та використання її в рамках шкільної рідномовної освіти

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Історія виникнення технології модульного навчання.
2. Різновиди модульного навчання в наукових дослідженнях.
3. Співвідношення понять „змістовий модуль“, „модульний урок“, „навчальний модуль“.
4. Місце модульної технології серед інших систем навчання мови, зв'язок з ними (проблемно-діалогічне навчання, диференційоване навчання, комп'ютерне навчання та ін.).
5. Етапи підготовки шкільним мовником модульного заняття.
6. Структурні елементи, які складають повний технологічний цикл модульного заняття.

Запитання для дискусії

1. Де і коли зародилася технологія модульного навчання?
2. У чому специфіка модульного навчання порівняно з іншими системами навчання мови?
3. На яких принципах ґрунтується технологія модульного навчання?
4. Чи є різниця між модулями гносеологічного (пізнавального) та операційного типу?
5. Як співвідноситься класно-урочна система навчання мови і модульна технологія?

Інформаційний блок

Відповідно до стратегії сучасної вітчизняної освіти серед різних навчальних систем окреме місце займають технології модульного навчання, які спираються на особистісно-діяльнісний підхід до навчання. Відтак виникає потреба в теоретичному осмисленні окресленої системи з боку лінгвометодики.

Філософія сучасної освіти, зокрема особистісно-орієнтованого навчання, ґрунтується на ідеях:

- *антропології* – вчення про сутність людини, її специфіку,

- що виявляється в здатності творити (мову, науку, культуру) і при цьому бути витвором культури (Сократ, Г. Сковорода, Л. Фейєрбах, Е. Ротхаккер, М. Ландман, Е. Кассієр);
- *екзистенціалізму* – вчення про внутрішнє буття людини, що визначає неповторність особистості, зокрема й про суб'єктивні переживання щодо етномовної належності як основи життя і процвітання народу, без чого народ приречений на вимирання (М. Хайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Марсель, А. Камю, М. Бердяєв);
 - *гуманізму* – система поглядів на людину як найвищу цінність (А. Маслоу, І. Левін, В. Сухомлинський);
 - *синергетики* – теорія самоорганізації (пов'язана з вивченням процесів становлення „порядку через хаос”), згідно з якою учня потрібно розглядати як складну систему, що саморозвивається, а тому не стільки важливо подавати готові знання, скільки створювати в процесі навчання широкі можливості для саморозвитку, цілісного бачення світу в межах соціокультурного і духовно простору (Г. Хакен, І. Прігожин).
 - *концепції ноосфери* – система поглядів на створення такого ноосферного простору, у якому є умови для гармонійного перетворення природного середовища і для появи людини з одухотвореним цілісним мисленням (В. Вернадський, Н. Маслова, О. Потапенко);
 - *системи поглядів на традиції і новаторство в освіті* – розуміння діалектичного зв'язку між цими категоріями, відповідно до чого педагогічні інновації неможливі без творчого переосмислення традиційного навчання (Д. Гамільтон, Н. Грос, В. Загвязинський, І. Дичківська).

С. Подмазін, розкриваючи особливості сучасної педагогічної діяльності, зазначає, що сутність особистісно-орієнтованого навчання полягає у створенні умов для освіти особистості – формування „образу себе в бутті” [7, с.48].

Необхідна умова, що зумовлює особистісний розвиток у процесі освіти, – навчально-пізнавальна діяльність, характерною ознакою якої є цілепокладання. Відповідно ефективність навчально-виховного процесу залежить від діяльнісного підходу до організації освіти. Основними складовими моделі провідної діяльності школярів є суб'єкт (суб'єкти) навчання, освітня мета,

засіб, об'єкт, результат. Оптимальною є така організація навчання, коли учень як суб'єкт самостійно опановує предметно-дидактичний зміст. Пошуки шляхів інтенсифікації та індивідуалізації навчання привели до розробки модульних технологій, які спрямовуються на активізацію особистісної пізнавальної діяльності.

У галузі освіти слово „модуль” тлумачиться по-різному:

- 1) програмова одиниця (розділ навчальної програми), що являє собою відносно незалежну змістову частину навчального курсу (*змістовий модуль*);
- 2) частина шкільного дня, наповнена навчальним змістом, тобто завершене 15 – 30-хвилинне заняття як основна форма організації навчання в рамках модульної системи (так званий *міні-модуль*, альтернатива уроку);
- 3) пакет навчальних програм для індивідуального навчання;
- 4) елемент нової структурно-управлінської моделі загальноосвітньої школи, яка вміщує велику кількість учнів (від 1500 школярів).

Система модульного навчання виникла в 60-х рр. ХХ століття як удосконалений варіант програмованого навчання завдяки американським ученим. Згодом до неї виявили інтерес учені та вчителі-практики в різних країнах.

В американському педагогічному досвіді модуль розглядався з погляду чітко спланованої організації шкільного дня: модуль – це завершене 15-20-хвилинне навчальне заняття, наповнене цілісним дидактичним змістом. Робочий день учня міг включати трохи більше 20 модулів, причому одні модульні заняття проводилися з великою кількістю учнів, інші – з невеликими групами чи індивідуально з окремими, наприклад обдарованими, учнями.

У німецькому варіанті модульного навчання в центрі уваги зміст: модуль – програмно-змістова одиниця завершеного циклу вивчення дисципліни (наприклад, розділ курсу), що характеризується добре продуманими цілями, способами й засобами дидактичної роботи вчителя з учнями. Відповідні навчальні програми включають систему базових модулів, що відкривають курс, і похідних, що є продовженням попередніх і основою наступних. З позицій німецького досвіду модульні програми мають урахувати основні вимоги:

- насиченість тематичного інформаційного матеріалу й відповідність його навчальним цілям;

- зв'язок змісту і форм навчання;
- досконалість навчально-методичного матеріалу;
- компактність структури;
- можливість зворотного зв'язку.

Ідею модульного навчання розвинули литовські вчені. За теорією П. Юцячівене, сутність модульного навчання полягає в тому, що учень може, як правило, самостійно працювати за індивідуальною навчальною програмою, яка включає цілеспрямований план дій, банк інформації та методичне керівництво з його опанування для досягнення дидактичних цілей (тобто навчальний зміст подається в так званих завершених тематичних комплексах-модулях). Відповідно розроблення змістового модуля у вигляді проблемно-модульних програм для вивчення певної теми – тривалий процес, що складається із взаємопов'язаних етапів:

- формулювання інтегрованої дидактичної мети;
- визначення окремих дидактичних цілей;
- визначення цілей учіння;
- діагностика опорних знань, умінь та навичок учня для роботи з модулем;
- визначення конкретних знань та вмінь, які потрібно виробити (для кожного навчального елемента і для всього модуля);
- укладання власне змісту навчання в дидактичних матеріалах, наочних посібниках (наприклад, основний матеріал на сторінці справа, додатковий – зліва);
- планування організації навчальної діяльності учнів (з альтернативним варіантом), добір методів, засобів;
- розроблення системи контролю – поточного, проміжного, узагальнюючого.

У російському досвіді наявні дві відмінні версії модульного навчання. Одна з них спрямована на створення умов для саморозвитку учня шляхом дозування навчального змісту завдяки модулю (К. Вазіна). Друга версія пов'язана із запровадженням нової структурно-управлінської моделі загальноосвітньої школи – об'єднання шкільних модулів (ОШМ) як комплекс початкової, середньої і старшої школи (Є. Сковін).

З огляду на різні підходи до модульного навчання виділяють різновиди цієї технології:

- модульно-організаційна система (організація навчання за

допомогою модульних занять на основі модульних програм);

- модульно-проблемна система (використання проблемно-пошукового підходу до опанування змісту тематичного модуля);
- модульно-розвивальна система (розвиток різних сфер особистості в процесі вивчення змістових модулів курсу);
- модульно-рейтингова система (застосування рейтингової форми оцінювання досягнень учнів в усіх видах діяльності з навчального предмета в межах змістового модуля);
- модульно-тьюторська система (проведення тьюторських занять у вигляді круглого столу орієнтовно на 12 осіб з метою вивчення змістового модуля);
- кредитно-модульна система (використання в процесі модульного навчання кредитів як залікових освітніх одиниць).

В Україні модульне навчання почало розроблюватися й експериментально впроваджуватися з 90-х рр. ХХ ст. як альтернатива лекційно-семінарській системі у ВНЗ (модульно-тьюторська система – А. Алексюк) та класно-урочній (модульно-розвивальна система – А. Фурман).

Складна *структура модульно-розвивального навчання* містить такі **модулі**:

- *навчально-предметний* (цілісне бачення системи вивчення конкретного предмета з послідовними курсами, розділами темами з 1-12 кл. – складається відповідна план-схема);
- *дидактичний* (системна модель – граф-схема або модульна програма – змістових модулів навчального предмета, як правило, на півріччя чи навчальний рік: назви розділів, навчальних тем, культурологічних тем, кількість годин чи формальних модулів, назви і кількість міні-модулів, види письмових робіт);
- *змістовий* (розроблена вчителем відповідно до граф-схеми концепція викладання окремої теми чи розділу, що реалізується на модульних заняттях);
- *міні-модуль* (структурний етап модульного заняття, форма вираження частини змістового модуля, система переважно інтерактивних методів і прийомів вивчення тематичного матеріалу).

З огляду на те, що основною структурною одиницею модульного навчання є *навчальний модуль*, утворюваний на основі зв'язку тематичного змістового модуля і форми його вираження – формального модуля (у рамках традиційної системи – модульного

уроку), у контексті модульно-розвивальної системи (за А. Фурманом) повний функціональний цикл навчального модуля складається з таких основних етапів (міні-модулів):

- *установчо-мотиваційний;*
- *змістово-пошуковий;*
- *контрольно-смісловий;*
- *адаптивно-перетворювальний;*
- *системно-узагальнюючий;*
- *контрольно-рефлексивний;*
- *духовно-естетичний.*

Названі етапи в рамках існуючої класно-урочної системи можуть бути структурними елементами *модульного уроку*. Щодо духовно-естетичного етапу, то навряд чи доцільно окремо виділяти його в структурі уроку мови, оскільки формування духовно-естетичної сфери учня на основі мовного матеріалу має відбуватися не на одному етапі, а протягом усього заняття.

Особливість використання модульної технології навчання в контексті сучасної рідномовної освіти пов'язана не з окремим навчальним заняттям, а з системою уроків, об'єднаних у змістові чи залікові модулі.

Теорія і практика модульного навчання мови має спиратися на такі положення:

- особистість учня є центральним суб'єктом мовної освіти й найвищою його метою (індивідуальний підхід до школярів);
- формування мовної особистості, з одного боку, потребує уваги до цілісної структури мовної системи, розгляду мовних одиниць, які являють собою ієрархічну систему, у їх взаємозв'язку, поєднання суміжного матеріалу в рамках змістового модуля, що відповідає практичним потребам, а з іншого – має являти собою цілісну систему навчання, розвитку і виховання, основними елементами якої є мета, цілі, зміст, форми і методи, дидактичні засоби, результат (системний підхід до навчального процесу);
- самостійна навчально-пізнавальна робота, спрямована на досконале опанування рідної мови, – необхідна умова розвитку мовної і мовленнєвої компетенцій, збагачення особистісного досвіду учня;
- рефлексія навчальної діяльності вчителя та учнів – дієвий чинник пізнавального і духовного розвитку підростаючого покоління в освітньому процесі;

- роль учителя в системі модульного навчання – інформаційно-контролююча, консультативно-координуюча; учень – активний суб'єкт навчально-виховного процесу.

На основі врахування специфіки модульного навчання в працях педагогів розроблено принципи цієї технології: модульності, індивідуалізації, гнучкості і динамічності, проблемно-діяльнісного підходу до навчання, різнобічності методичного консультування, паритетності.

Практичний блок

- 1. Прокоментуйте висловлювання психолога С. Подмазіна, спираючись на особливості мовної освіти.**

„Мета особистісно-орієнтованої освіти полягає у створенні оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин, яка буде своєю діяльністю і стосунки відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних і буттєвих (екзистенціальних) особистісних цінностей – особистість відповідно-відповідальна”

[Сучасні шкільні технології / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. - Ч. 1. - С.48].

- 2. Зробіть лінгвометодичний коментар до поданого висловлювання.**

„Зміст модулів може бути призначений для індивідуалізованого навчання одного учня або для навчання великої групи учнів із застосуванням індивідуалізованого методичного підходу до кожного”

[Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Теміс, 2003. – С. 63].

- 3. Доведіть або спростуйте думку: „Технологія модульного навчання є однією з перспективних і потребує активного впровадження в шкільну практику рідномовної освіти”.**

- 4. Ознайомтеся з ідеями статті С.Єрмоленко „Синергетика на заняттях із синтаксису у ВНЗ” („Українська мова і література в школі”. – 2006. - №3. – С.49 – 53).**

У чому суть синергетичної парадигми мовної освіти? Як її можна реалізувати в шкільному курсі української мови на модульних уроках?

5. Пригадайте, що таке модульна програма. Прокоментуйте подану програму з погляду використання в ній комплексно-цільового підходу.

Модульна програма до теми „Способи
словотворення”

Культурологічна тема „Українське мистецтво”

Комплексна дидактична мета: допомогти учням на основі змістових тематичних модулів зрозуміти суть і специфіку різних способів словотворення; розвивати в п'ятикласників пізнавальний інтерес, активний і пасивний словник; виховувати почуттєву сферу.

Інтегруючі дидактичні цілі (відповідно до їх кількості визначається кількість модулів):

1. Формування знань про морфологічний спосіб словотворення, вироблення практичних умінь та навичок:
 - формування лінгвістичного світогляду на матеріалі словотвору;
 - розвиток умінь аналізувати особливості творення слів;
 - збагачення духовного світу і словникового запасу школярів.
2. Формування знань, особистісних утворень на основі вивчення неморфологічного способу словотворення:
 - ознайомлення з особливостями неморфологічного способу словотворення;
 - розвиток аналітико-синтетичних умінь і навичок;
 - виховання емоційно-почуттєвої сфери.

Конкретні дидактичні цілі (для інтегруючої мети №1):

- актуалізувати опорні знання з теми, поглибити відомості про морфологічний спосіб словотворення;
- з'ясувати відмінності між словотвором і будовою слова,
- розглянути труднощі і типові помилки у визначенні способів словотворення;
- показати різницю між словотвірним аналізом і морфемним;
- формувати вміння аналізувати спосіб творення слова;

- виробляти вміння працювати із словотвірним словником;
- виховувати почуття прекрасного;
- розвивати вміння аналізувати хід і результати власної навчальної діяльності.

Конкретні дидактичні цілі (для інтегруючої мети №2):

- ознайомити учнів з особливостями неморфологічного способу словотворення;
- застосовувати набуті знання в практиці виконання мовних і мовленнєвих завдань аналітико-синтетичного характеру;
- розвивати вміння розрізняти морфологічні і неморфологічні способи творення слів.
- розвивати мовлення учнів;
- збагачувати духовно-естетичну сферу школярів;
- розвивати навички самоаналізу власної пізнавальної діяльності.

6. Складіть власну модульну програму до вивчення однієї з тем: „Лексичне значення слова” (5 клас), „Дієслово і його форми” (6-7 класи), „Способи словотворення” (5 клас), „Головні члени речення” (7 клас).

Розробіть відповідно до програми змістовий модуль, оптимально поєднуючи інформаційний і методичний матеріал у рамках класно-урочної системи.

7. Розгляньте фрагмент моделі уроку. Дайте йому оцінку.

Тема уроку. „Службові частини мови”

Модуль 1. Установчо-мотиваційний.

1. Оголошення теми і мети уроку.
2. Прийом „Подив”.

Спробуйте емоційно розказати про один епізод із шкільного життя, використовуючи лише самостійні частини мови. При цьому передайте просторові, часові, причинові відношення між предметами і явищами об’єктивної дійсності.

Практично завдання виконати неможливо.

Модуль 2. Змістово-пошуковий.

1. Коопероване вивчення теоретичного матеріалу.

Клас ділиться на три групи, кожна група одержує на листку завдання і план до вивчення відповідної частини мови – сполучник, прийменник, частка.

- Лідери груп розподіляють кожному учаснику роботу (на

основі матеріалів підручника):

- скласти опорну таблицю;
 - намалювати кодограму до теми;
 - дібрати прислів'я (скласти речення), у яких є сполучник (прийменник, частка);
 - скласти запитання для міжгрупового взаємоконтролю.
- Колективне обговорення результатів групової роботи.

Модуль 3. Контрольно-смісловий.

1. *Міжгрупове експрес-опитування* (дати відповіді на запитання, складені учасниками груп для взаємоконтролю).
2. *Цифровий диктант* (записати цифри (1 - сполучник, 2 - частка, 3 - прийменник), які відповідають сприйнятим на слух службовим словам).

Модуль 4. Адаптивно-перетворювальний.

1. *Робота з опорним текстом* (виразно прочитати, з'ясувати роль сполучників, часток, прийменників у тексті).
2. *Виконання вправ із підручника.*

Модуль 5. Системно-узагальнюючий.

1. Прийом „Грунування“.

Скласти „асоціативний куц“ опорних понять для підготовки повідомлення на лінгвістичну тему про службові частини мови.

2. *Індивідуальне повідомлення на лінгвістичну тему* про службові частини мови.
3. *Усна рецензія* на повідомлення однокласника.

Модуль 6. Контрольно-рефлексивний.

Заповнити схему:

Що спонукало мене до вивчення нової теми?	Що нового я взяв для себе на уроці?	На які питання потрібно звернути увагу на наступному уроці?

Підсумкове слово вчителя.

Домашнє завдання.

8. Розробіть проект соціокультурного змісту навчального модуля на тему „Складносурядне речення“.
9. Підготуйте до тематичного модуля „Дієслово і його форми“ методичне забезпечення (визначте цілі, результат – знання, уміння, цінності; основний і додатковий дидактичний

матеріал, систему вправ у трьох варіантах, методичні поради до їх виконання, матеріали для самоконтролю та для діагностування навчальних досягнень учнів учителем).

Рекомендована література

1. Браїлова О. „Нове життя нового прагне слова...”: Із досвіду роботи за модульно-розвивальною системою навчання// Українська мова й література в середніх школах, ліцеях та колегіумах. – 2002. – №4. – С.136 – 141.
2. Науковий проект навчального модуля з української мови// Українська мова й література в середніх школах, ліцеях та колегіумах. – 2002. – №4. – С.141 – 149.
3. Огнев'юк В.О., Фурман А.В. Принцип модульності в історії освіти. – К.: УІПККО Міністерства освіти України, 1995. – 85с.
4. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200с.
5. Сікорський П.І. Модульно-рейтингова система навчання у ліцеї// Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (4). – С.15-18.
6. Степанюк М. Плани уроків вивчення теми „Речення з однорідними членами” (8 клас)// Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С.35 – 41.
7. Сучасні шкільні технології / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – Ч. 1. – 112с.
8. Філософський словник/ За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800с.
9. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 339с.
10. Чміль Н. Модульно-розвивальне навчання: Вивчення теми „Займенник” у 6 класі: Система занять// Українська мова та література. – 2004. – № 44. – С.1 – 24.
11. Юцячिवене П.А. Теория и практика модульного обучения. - Каунас: Швиеса, 1989. – 272с.

Тема 2

Поглиблення і систематизація знань з мови і мовлення в старших класах на основі технології блочного навчання

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Суть поняття „блок навчального матеріалу”.
2. Технологія блочного навчання: система уроків (їх типи).
3. Особливості системи блочно-модульного навчання мови.
4. Характеристика методів укрупнення, концентрованого навчання, занурення (з погляду лінгводидактики).
5. Методика проведення різних типів уроків мови відповідно до технології блочного навчання.

Запитання для дискусії

1. Яке завдання ставиться перед уроком освоєння теоретичного матеріалу методом укрупнення?
2. Чи доцільно використовувати технологію блочного навчання в шкільному курсі української мови?
3. Від яких умов залежить ефективність використання блочної технології навчання в шкільному курсі української мови?
4. Яка роль учителя в процесі реалізації блочного навчання мови і розвитку мовлення?

Інформаційний блок

Особливості навчання української мови в старших класах зумовлюються тим, що учні вже опанували систематичний курс рідної мови. Відтак не завжди доцільним є „подрібнення” навчального матеріалу на окремі частини, вивчення яких розраховане на декілька уроків, оскільки це ускладнює сприймання цілісності предметної теми (розділу). У зв'язку з цим перспективною є **технологія блочного навчання**, завдяки якій спочатку формується загальне уявлення про зміст теми, а потім ця тема розглядається більш поглиблено на декількох уроках.

Блок навчального матеріалу – це об'єднання логічно упорядкованих змістових елементів однієї теми чи розділу, що вивчається упродовж кількох уроків.

Різновидом блочного навчання є *система блочно-модульного навчання*, використання якої потребує чіткого уявлення про такі поняття:

- *змістовий модуль* – частина змісту навчальної програми (теми), у межах якого вивчається одне чи кілька пов'язаних понять, явищ (заліку після його вивчення, як правило, немає), наприклад: „Лексико-граматичні категорії іменника“, „Особливості відмінювання прикметників“;
- *блок змістових модулів* – сукупність матеріалів, що, по суті, складають розділ навчального предмета.

Вивчення предметного матеріалу при цьому розглядається як система змістових модулів, об'єднаних у блоки.

Можливість використання технології блочного навчання мови в старшій школі пов'язана з тим, що мовна освіта старшокласників спрямовується передусім на систематизацію вивченого в середніх класах з опорою на внутрішньопредметні зв'язки, на пізнання функціонального аспекту мовних одиниць, поглиблення уявлень про специфіку різних виражальних засобів, їх стилістичне використання, розвиток мовних і мовленнєвих умінь, а також на усвідомлення місця української мови у світі, ролі рідної мови у формуванні й самовираженні особистості.

Одним із ефективних шляхів реалізації окреслених напрямів є об'єднання відомостей про мову і мовлення в тематичні блоки (так звані блоки змістових модулів) навколо основних одиниць: звуків, морфем, слів, речень, тексту. Розділи відповідної програми мають являти собою тематичні блоки, у яких подаються, по-перше, відомості про мовні засоби, явища, по-друге, особливості функціонування цих засобів в одиницях комунікативного типу (реченні, тексті), по-третє, відомості з правопису, пов'язані з основним мовним матеріалом блоку.

Реалізація принципу укрупнення дидактичних одиниць дає змогу на декількох уроках опрацювати ту саму тему в цілісній системі (концентрично розглядати один і той же матеріал по кілька разів, з тематичним доповненням на кожному етапі цієї роботи). Такий підхід передбачає різні види навчальної діяльності:

- колективний розгляд і аналіз інформаційно-тематичної моделі навчального блоку (наприклад, опорного конспекту);
- самостійне опанування основних теоретичних відомостей і

вироблення практичних умінь та навичок у рамках навчального блоку;

- складання системи запитань для взаємоопитування;
- узагальнення й систематизацію вивченого шляхом розроблення опорних таблиць, схем;
- перевірку та оцінювання навчальних досягнень учнів з теми тощо.

Для впровадження блочної технології в систему мовної освіти вчитель складає відповідну програму, у якій теми розміщуються логічно завершеними блоками, планує кількість годин та види занять для кожної теми.

На початку вивчення нової теми важливо ознайомити учнів з переліком базових знань, умінь та навичок, вимогами до заліку, а вже потім подати зміст навчального матеріалу в цілісній системі. Для цього доцільно використовувати опорні конспекти, що містять стислу навчальну інформацію, передану за допомогою асоціативних символів, „розшифрування” яких формує у свідомості учнів систему тематичних уявлень, пов'язаних з мовними поняттями, процесами, явищами. Ефективними є й інші допоміжні засоби: *тематичний словник ключових понять, блок-схеми, таблиці, кодограми, моделі-матриці, графічні схеми речень* та ін., особливо якщо вони поєднуються з ТЗН (комп'ютер, інтерактивна дошка). Учні мають опрацювати пізнавальний зміст цих засобів, вибудувати у своїй свідомості відповідну систему знань і, за потреби, самостійно доповнити опорні матеріали інформацією з підручника, словника чи додаткової літератури.

Основними методами навчально-пізнавальної роботи на цьому етапі будуть: бесіда, усний виклад матеріалу вчителем за опорним конспектом, спостереження над мовними явищами, робота з теоретичним матеріалом підручника, словником і додатковою літературою.

Після першого етапу в залежності від складності теми й кількості годин, відведених на вивчення теми, уроки проводяться у вигляді навчального *семінару, практикуму, лабораторного заняття*, на яких відповідно учні обговорюють доповіді за рефератами, повідомлення на проблемні питання з навчальної теми, учитель перевіряє набуті знання, уміння, навички шляхом усного опитування і за допомогою тренувальних мовно-мовленневих завдань, школярі самостійно виконують лабораторні роботи, присвячені аналізу мовних явищ, стилістичних особливостей

тексту та ін.

Наступний етап – *уроки розвитку зв'язного мовлення*, на яких розвиваються мовленнєві здібності, уміння і навички використовувати вивчені засоби мови в процесі мовленнєвої діяльності.

Звичайно, у системі блочного навчання має бути *тематичний залік*, що являє собою підсумкову перевірку якості базових знань, умінь і навичок у вигляді *контрольного диктанту, твору, переказу чи тестів* й об'єктивну оцінку кінцевого результату навчальної діяльності учнів у межах мовної теми.

Повний цикл блочного навчання на останньому етапі передбачає проведення *уроку у вигляді творчого звіту*. На такому занятті учні презентують індивідуальні чи групові *інформаційні, творчі проекти, захищають розроблені ідеї*.

Відповідна система уроків спрямована на активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток навичок самостійної роботи з додатковою літературою тощо.

Реалізація принципу укрупнення теоретичного матеріалу вивільнює час для повторення, узагальнення вивченого, індивідуальної мислительно-мовленнєвої діяльності школяра, роботи в групах (учень-консультант, експерт, організатор, секретар та ін.), поетапного контролю. Індивідуальний і диференційований підхід до навчання в контексті блочної системи дає змогу учневі (групі учнів) вибирати з-поміж різних за рівнем складності запропонованих учителем навчальних програм ту, яка найбільше відповідає внутрішнім запитам і навчальним можливостям (середній рівень – обов'язковий мінімум; достатній; високий).

Практичний блок

1. Складіть альтернативну програму для поглиблення й узагальнення знань з мови і мовлення в старших класах на основі технології блочного навчання.
2. Розробіть концепцію створення електронного навчального посібника з мови за блочним принципом для старшокласників (визначте мету, завдання посібника, освітні ідеї, шляхи їх вирішення).
3. Розробіть блок залікових запитань і завдань до однієї теми з мови для учнів 10 класу.

4. У шкільній програмі з української мови (Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. – 5-11 класи/ Укл. Л. Скуратівський, Г. Шелехова, В. Новосьолова. – К., 2005) зазначено, що укрупнення теоретичного матеріалу має здійснюватися за такими напрямками: а) групування видових понять на основі родових; б) групування за контрастом; в) групування на основі міжрівневих мовних зв'язків; г) групування за спільною ознакою.

Розкрийте на прикладах мовного матеріалу особливості кожного виду групування. Що дає економія навчального часу на уроці української мови в результаті застосування методу укрупнення?

5. Ознайомтеся з основними положеннями „методики вивчення теоретичного матеріалу за укрупненням”, розробленими вчителем М. Девдерою.

„1. Укрупнення має бути цілісно, системно „прокрученим” на уроці не менше 5-ти разів.

2. Кожен наступний виток „прокручування” вибудовується на основі попереднього, відрізняючись від нього вищим ступенем абстрагованості матеріалу, наростаючою мірою самостійності роботи, поступовим „доповненням” логіко-поняттєвої „картини” теми, інтуїтивно-образним баченням її як певної цілісності.

3. Типова модель „прокручування” включає в себе такі п'ять етапів: колективний аналіз матеріалу, який починається формулюванням проблеми, а завершується виведенням попередніх висновків; виклад матеріалу вчителем за опорним плакатом; робота учнів з підручниками; взаємоопитування; самостійний емоційно-образний виклад матеріалу укрупнення (або обігрування суті логіко-смислового ядра цього укрупнення)”

[Девдера М. Робота з укрупненням на уроці української мови// Українська мова і література в школі. – 2005. - №2. – С.46].

Назвіть форми роботи, ефективні для кожного етапу окресленої моделі навчання мови в старших класах.

6. Розробіть навчальну технологію „Види простих речень”, урахувавши блочний принцип: доберіть текст з простими ускладненими і неускладненими реченнями, складіть схему-матрицю для заповнення її учнями; підготуйте картку-інструкцію для застосування на уроці навчально-методичної технології.

6. Проаналізуйте подану схематичну модель уроку для 10 класу з погляду реалізації блочного принципу.

Блок. Поглиблення і систематизація відомостей з морфології. Граматичні словоформи

Перелік базових знань та вмінь:

- знання особливостей системи словоформ змінюваних частин мови;
- знання специфіки службових частин мови і їх ролі в мовленні;
- вміння оперувати морфологічними поняттями;
- вміння робити морфологічний розбір різних частин мови;
- вміння порівнювати морфологічні явища, узагальнювати відомості про них.

Тема уроку. Система частин мови, спільне і відмінне в них
Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань.

Хід уроку

I. Оголошення теми і мети уроку. Створення мотивації до вивчення теми.

Вступне слово вчителя про філософію буття: одні речі, явища, процеси виконують основну роль у житті людей, є незалежними за своєю природою, а інші – допоміжні, самі по собі, без основних, не мають суттєвого значення. Так і в граматичній системі: одні частини мови – самостійні, а інші – службові.

II. Узагальнення і систематизація знань про частини мови

1. Розгляд опорних матеріалів:

- тематичний коментар учителя;
- осмислення блок-схеми учнями;
- спостереження над засобами творення словоформ (закінчення, прийменник і закінчення, формотворчі суфікси).

2. Розвиток мовних і мовленнєвих умінь та навичок:

- виконання учнями тренувальних вправ;
- морфологічний розбір слів, що належать до різних частин мови;
- стилістичний аналіз тексту на морфологічному рівні.

3. Саморефлексія.

Заповнення таблиці:

Що цікавого було на уроці?	Що нового я взяв для себе на уроці?	Що мене не влаштує в навчанні?

III. Підбиття підсумків уроку (у формі узагальнюючої бесіди).

IV. Домашнє завдання.

7. Один із складових елементів технології блочного навчання – опорний конспект, тобто наочність, у якій за допомогою умовних позначок, асоціативних символів, знаків подається цілісний образ теми, фіксуються мовні одиниці, тематичні поняття та різні зв'язки між ними.

Розробіть опорний конспект до теми „Стили, типи і жанри мовлення”, відображаючи основну інформацію блоками.

Напишіть методичні поради, як використовувати розроблений вами матеріал на заняттях у старших класах (включіть інформацію про те, скільки уроків потрібно працювати за цим конспектом; які форми навчання, дидактичні методи, прийоми доцільно застосовувати і з якою метою; як вирішити проблему контролю знань, умінь, навичок учнів за допомогою опорного конспекту).

8. Розгляньте фрагмент уроку з погляду реалізації в ньому принципу укрупнення навчального матеріалу.

Розробіть іншу розгорнуту модель уроку на цю тему, обґрунтуйте ефективність вашого підходу до навчання.

Тема. Роль фразеологізмів у мовленні (10 клас)

1. Вступне слово вчителя.

Одна із важливих функцій мови – номінативна, тобто здатність називати навколишні предмети, явища, їх ознаки, кількість, дію, стан, часові й просторові відношення, у яких перебувають певні явища і предмети.

Для виконання цієї функції в мові існують передусім слова, а також словосполучення, фразеологізми. Буває, що потрібно не

просто назвати предмет, явище, а й дати йому оцінну характеристику, висловити ставлення до нього. Часто одного слова для цього буває недостатньо. Особлива роль у таких ситуаціях фразеологізмів – мовних засобів, які виконують не лише номінативну функцію, а й мають узагальнено-образне значення, емоційно-експресивне забарвлення, тобто є засобами вираження ще й естетичної функції мови. Порівняйте: *червоніти – згорати з сорому, сердитися – тримати камінь за пазухою*. З огляду на це фразеологізми не можуть називати все, що пізнає людина, а лише те, що носії мови (народ) вважали за необхідне виразити емоційно й образно.

2. Поглиблення й узагальнення базових знань, розвиток умінь та навичок.

- З'ясуйте спільне і відмінне між словом, фразеологізмом, словосполученням. Заповніть подану таблицю.

Чорний – назва темного безбарвного кольору.

Чорне діло – „підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд”. *Руки білі, а сумління чорне* – про моральні вади людини.

Чорна сукня – назва кольору сукні.

Критерій порівняння	для	Слово	Фразеологізм	Словосполучення
1. Характер значення				
2. Зовнішнє оформлення (особливості будови)				
3. Функція в мовленні				
4. Причини виникнення				

- Складіть і озвучте опорний конспект про типи фразеологізмів на основі вивченої вдома інформації.

- Згрупуйте подані фразеологізми за значенням та можливими синтаксичними функціями (іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові, вигукові).

Складіть шість речень з фразеологізмами, що належать до різних груп. Прокоментуйте, яку роль у мовленні виконують використані вами стійкі словосполучення.

Старий лис, жодна душа, кров з молоком, біла ворона, хто завгодно, від серця, переїжджа сваха, старе й мале, білими нитками шитий, стріляний горобець, лиха година, перший пройдисвіт, тридцять срібняків, пекти раків, от тобі й маєш!, благословляється на світ, ні пуху ні пера!, до білого світу, зловити на гарячому, де Макар телят не пас, одним духом, чорта з два!

- Зробіть мікродослідження про використання кольороназв у прислів'ях і приказках на основі поданого матеріалу. Зверніть увагу:
 - на спектр кольорів, які використовуються в пареміях, за частотою вживання;
 - чим зумовлюється використання кольороназв у фразеологізмах комунікативного типу;
 - на особливості узагальнено-образного значення прислів'їв, приказок;
 - на художні прийоми, які лежать в основі паремій.

З чорної кішки білої не зробиш. На чорній землі білий хліб родить. У коваля руки чорні, а хліб білий. Дурень червоному радий. Руді батьки – руді діти. Зелений виноград не солодкий, а молодий розум – не міцний. Забачалося козаку зеленого часнику. Сіре, як той кнур сірий товстий.

9. Розробіть інноваційну технологічну модель уроку „Текстоутворювальна роль слова” (10 клас). Обґрунтуйте її доцільність.

Урахуйте в розробці такі аспекти:

- функціонування слова як лексичної одиниці і частини мови в тексті;
- стилістичні засоби лексикології, фразеології, морфології;
- умови вибору слів у тексті, зокрема залежність вибору слів у тексті від авторського задуму (на прикладі текстів різних авторів на одну тематику);
- лінгвостилістичний аналіз тексту.

Рекомендована література

1. Біляєв О.М. Про перебудову навчання мови в школі// Українська мова і література в школі. – 1989. – №7. – С.46-50.

2. Девдера М. Робота з укрупненням на уроці української мови// Українська мова і література в школі. – 2005. – №2. – С.45 – 49.
3. Девдера М. Уроки мови із застосуванням укрупнень (фрагменти розробок)// Українська мова і література в школі. – 2005. – №7. – С.32 – 34.
4. Эрдниев П.М. Укрупнение единиц как технология обучения. – М.: Просвещение, 1992. – Ч.1. – 175с.
5. Кириченко М. Удосконалення мовних умінь і навичок методом укрупнених блоків// Рідна школа. – 2005. – № 5. – С.66 – 67.
6. Методика блочно-модульного обучения/ Под ред. О.Е. Лисейникова. – Краснодар, 1989. – 123с.
7. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С.П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200с.
8. Плиско К.М. Система орієнтирів як засіб технологізації навчання української мови// Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. - №11. – С.2-4.
9. Ходанич Л., Гнаткович Т. Тест як форма підсумкового контролю знань з української мови в 11 класі// Українська мова і література в школі. – 2005. – №1. – С.18 – 23.

Тема 3

Творчо-розвивальні технології навчання та умови їх реалізації в шкільному курсі української мови

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Завдання творчо-розвивальних технологій навчання в контексті сучасної шкільної мовної освіти.
2. Особливості технології продуктивного навчання та можливості застосування її в шкільному курсі української мови.
3. Креативна технологія: загальні положення і приклади використання на уроках української мови.
4. Технологія ситуативного навчання в практиці шкільного курсу української мови.
5. Інтерактивні технології навчання. Приклади застосування їх на уроках української мови.
6. Місце і значення ігрових технологій у шкільному курсі української мови.
7. Проектне навчання на заняттях з мови як різновид творчо-розвивальних технологій.
8. Технологія дослідницького навчання в контексті рідномовної освіти в старших класах.

Запитання для дискусії

1. Чим зумовлена актуальність переходу „від педагогіки грамотності до педагогіки розвитку” у сфері рідномовної освіти?
2. Від чого залежить ефективність реалізації творчо-розвивального навчання?
3. Що дає для вчителя української мови прогнозування ходу і результатів застосування внутрішньопредметних технологій?
4. Чи має широкі перспективи в навчанні мови використання кейс-методу?
5. Чим зумовлена зацікавленість учителів інтерактивними технологіями навчання мови?
6. Які вимоги висуває МАН до учнівських наукових робіт

- лінгвістичного характеру?
7. Як можна використовувати можливості комп'ютерних технологій для реалізації творчо-розвивальних систем у навчанні мови?

Інформаційний блок

Одне з основних завдань сучасної школи – створити умови для різнобічного розвитку підростаючого покоління. Такий підхід тісно пов'язаний з **творчо-розвивальними технологіями**, мета яких – забезпечити активізацію й розвиток інтелекту, інтуїції, легкої продуктивності, творчого мислення, рефлексії, аналітико-синтетичних умінь та навичок з урахуванням можливостей кожного учня. У галузі рідномовної освіти ця мета конкретизується у вигляді таких завдань:

- розвиток лінгвістичного світогляду школярів на тематичному матеріалі;
- розвиток мовно-мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної, діяльнісної компетентностей учнів;
- забезпечення етнолінгвістичної самоідентифікації учнів, що дасть змогу зберегти національне обличчя в ході сучасних євроінтеграційних процесів вітчизняної освіти;
- збагачення духовного світу школярів, досвіду творчої діяльності в процесі навчання мови.

Історія становлення і розвитку творчо-розвивальних технологій пов'язана з провідними ідеями вітчизняних та зарубіжних учених від античних часів до сучасності (Платон, Аристотель, Сократ, Квінтіліан, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко та ін.).

Особливий внесок у теоретичне обґрунтування і практичну перевірку ефективності творчо-розвивального навчання зробили психологи та педагоги минулого століття: Л.Виготський (ідея „зони найближчого розвитку” як відстані між рівнем актуального розвитку й рівнем потенційного розвитку), І. Лернер (ідея створення проблемно-пошукової ситуації в навчанні), М.Скаткін (концепція розвитку самостійної і творчої ініціативи учнів), Л. Занков (обґрунтування зв'язку між навчанням і загальним розвитком учнів), В. Давидов, Д. Ельконін (теорія і практика навчання в системі розвивальної освіти), В. Сухомлинський (методична система розвитку зв'язного мовлення школярів, розвиток творчих здібностей засобами рідної мови, технологія

співпраці), І. Синиця (психологічна концепція розвитку усного і писемного мовлення учнів) та ін.

Ученими простежено важливу **закономірність послідовного розвитку мовленнєвої творчості: від копіювання мовленнєвих зразків через творче наслідування і наслідувальну творчість до оригінальної творчості**, – що має лінгводидактичну значущість. Для успішної реалізації ідей розвивального навчання особливе значення мають психолінгвістичні тренінги, спрямовані на розблокування внутрішніх бар'єрів творчої діяльності в шкільному курсі української мови.

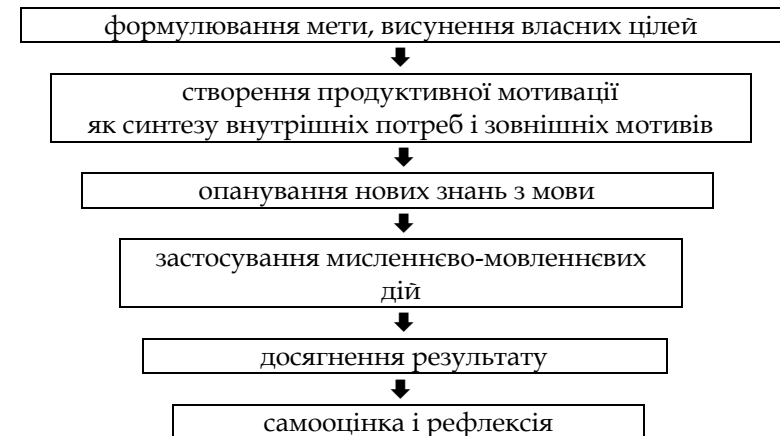
Специфіка творчо-розвивального навчання полягає в тому, що воно орієнтується не стільки на знання, скільки на принципи і способи одержання нових знань та передбачає інтенсивну розумову діяльність учнів. З огляду на це основного значення в організації навчально-виховного процесу з метою перетворення *потенційної креативності* учнів в *актуальну* набувають такі положення:

- **принцип фундаменталізації освіти**, що передбачає визнання провідної ролі теоретичного мислення в розвитку особистості, формування міцних узагальнених знань, необхідних для самопізнання відповідно до вимог часу, гнучкої і швидкої орієнтації в інформаційному просторі;
- **принцип провідної ролі розвивальної функції навчання**, який спрямовує на врахування ієрархічної системи цілей „розвиток – навчання – виховання”;
- **принцип інтеграції мисленнєво-мовленнєвих дій**, які в практиці застосування спираються на усвідомлені теоретичні знання і включають учнів у різні види пізнавальної та мовленнєвої діяльності, спрямованої на розвиток чуттєвого сприймання, інтелекту, дару слова, моторної, вольової, духовної і мотиваційної сфери; учитель при цьому має допомогти учневі реалізувати себе активним суб'єктом освітнього процесу;
- **принцип варіативності, альтернативності** навчальних програм, різних підходів до навчання, дидактичних методів, форм і засобів;
- **принцип індивідуалізації і диференціації навчання** – врахування індивідуальних можливостей кожного учня, створення умов для різнорівневого навчання, організація гуртків і факультативів за інтересами, залучення учнів з високим рівнем навчальних досягнень до участі в олімпіаді, до роботи в Малій академії наук.

Окреслений підхід до навчання ставить перед учителем низку вимог: творча активність, нестандартне мислення, використання сучасних методик оцінювання навчальних досягнень учнів, серед них тестових форм контролю, оволодіння технологічною компетентністю, усвідомлення необхідності фахового і навчально-методичного самовдосконалення, підвищення рівня методичної майстерності тощо.

У системі творчо-розвивальних технологій виділяють **технологію продуктивного навчання**, результатом якої є внутрішній або зовнішній якісний продукт. Відповідно в контексті мовної освіти продуктом пізнавальної діяльності й самореалізації учнів є *індивідуальний навчальний досвід*, основу якого складають нові мовно-мовленнєві знання і вміння; *особистісні утворення*, зокрема комунікативна компетентність, мовно-естетична вихованість, культура мовлення, духовно-ціннісні орієнтації, навички самоосвіти; *зовнішній продукт*, тобто реферат, стаття, твір, план, конспект, укладений учнем словник та ін.

Модель організації продуктивної діяльності в процесі навчання мови включає такі етапи:

Принцип продуктивності передбачає *випереджувальне навчання*, так звану доаудиторну підготовку – самостійне попереднє опанування тематичного матеріалу учнем, що позитивно впливає на якість навчального процесу, дає змогу на уроці скоротити час для засвоєння теоретичних відомостей і тим самим приділити більше уваги виробленню практичних умінь та навичок.

Для продуктивного підходу до навчання мови в середніх загальноосвітніх закладах характерним є:

- стимулювання й педагогічне регулювання самостійної діяльності учнів різними шляхами, зокрема за допомогою використання *методики CASE*, що передбачає самостійну роботу над предметним матеріалом шляхом виконання пакета індивідуальних, диференційованих завдань дискусійного характеру;
- формування мовної і мовленнєвої компетентності;
- підвищення рівня самоорганізації,
- особистісне зростання учнів на основі пізнавального інтересу до мови, суб'єктивного досвіду мовленнєвої діяльності, духовно-ціннісних орієнтацій.

Разом із тим відповідна система опанування мови потребує врахування ідей кооперованого навчання (спільної продуктивної діяльності) учнів між собою і з учителем.

З розвитком продуктивної діяльності в рамках шкільної мовної освіти тісно пов'язана **креативна технологія** навчання, орієнтована на формування творчої мовної особистості – соціального індивіда, який володіє високим рівнем навчальних досягнень з предмета, навичками ефективного спілкування, поєднує в собі прагнення до нового, оригінального, позбавленого шаблонності.

Належне оволодіння рідною мовою визначає широту пізнавальних інтересів учня, виявляється живою джерелом творчого мислення, яке з роками в дитини може пригасати, якщо вчитель не розвиватиме паралельно з інтелектуальними здібностями емоційну й почуттєву сферу школярів. На пріоритетну роль слова в розвитку творчої особистості дитини особливу увагу звернув В. Сухомлинський, досвід якого ще до кінця не збагнули вчителі-практики.

Важливими умовами розвитку творчих здібностей учнів засобами предмета є зв'язок навчання мови і розвитку мовлення, інтеграція всіх змістових ліній шкільного курсу мови; створення творчої атмосфери на уроці; використання завдань творчого характеру тощо.

У структурі організації креативного навчання мови особливу роль відіграють вдало дібрані методи і прийоми, які позитивно впливають на образну семантичну гнучкість мислення школярів:

- *порівняльний аналіз культурних традицій*, відбитих у мові

(на зразках текстів для наслідування);

- *метод аналогій*, що включає елементи наслідувальної творчості;
- *„діалог культур”*, що ґрунтується на аналізі культурних змістів окремих текстів, передбачає створення діалогічної ситуації на основі власного життєвого досвіду школярів;
- *перегляд відеосюжетів*, які викликають внутрішні переживання, пробуджують творчу думку;
- *стилістичний експеримент* як дієвий прийом розвитку чуття мови;
- *складання учнівського „портфоліо”* (так званої тематичної інформаційної папки, вміст якої впливає на оцінку);
- *творчі презентації* (представлення учнями оригінальних тематичних ідей) та ін.

У зв'язку з цим актуальною є психолінгвістична концепція навчання української мови, спрямована на розвиток не лише логічного мислення (лівої півкулі головного мозку), а й образного (правої півкулі головного мозку), власне, такий двопівкульний підхід до мовної освіти використовується в практиці роботи словесників нечасто, відтак учні відчують труднощі у висловленні власної думки, у творчому вживанні мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення.

З огляду на сказане цілісний (холістичний) підхід до творчого розвитку мовної особистості передбачає комплексний вплив на взаємопов'язані психічні процеси учня (мислення, сприймання, пам'ять, увагу, уявлення) за допомогою слова, засобів мистецтва, позитивного мовленнєвого середовища з навчальною метою. Такий шлях потребує опори на зв'язок свідомого та інтуїтивного в пізнавальній діяльності, включає поєднання активного і нетрадиційного навчання, зорієнтованого на стан релаксації, тобто зняття психологічного напруження учнів шляхом сугестії, самонавіювання, а це, у свою чергу, активізує увагу, інтуїцію, пам'ять.

Останнім часом у практиці школи набула поширення *методика доповнення* (завершення), що використовується в психолінгвістиці як відновлення деформованого мовленнєвого повідомлення. Для цього в тексті (реченні) пропускаються слова-компоненти, які потрібно вставити замість крапок чи інших позначок пропусків. Дидактичними варіантами цієї методики є завдання, що передбачають продовження чи закінчення тексту (наприклад, *різновид творчого переказу*), *творчий диктант*, у якому

пропущені, як правило, окремі частини мови чи члени речення залежно від змісту і завдань уроку, *клоуз-тести* – тестові завдання на продовження і закінчення речень. У підготовці школярів до написання докладного переказу тексту цю методику можна використати після першого читання тексту – учні мають відновити деформований (із значними пропусками) уривок, призначений для переказу. Такий спосіб, окрім іншого, дасть змогу вчителю перевірити, якою мірою учні сприйняли текст.

Одним із шляхів реалізації творчо-розвивального підходу до навчання може бути психолінгвістична *методика прямого тлумачення слів*. Застосування її до граматичних понять передбачає описання змісту назв окремих частин мови та їх форм (іменник, прикметник, дієслово, дієприкметник, дієприслівник, числівник, сполучник та ін.) на основі врахування мотивованої внутрішньої форми слова, тобто з використанням кореня назви, яка тлумачиться. За допомогою цього способу в учнів розвивається чуття слова, а учитель має змогу перевірити, чи свідомо учні опановують відповідний граматичний матеріал і чи можуть вони своїми словами в зрозумілій формі дати визначення певній частині мови.

У сучасних дослідженнях звертається увага на роль асоціацій для розвитку навчально-пізнавальної діяльності. Такий підхід є виправданий тим, що складні психічні утворення (думки, почуття, уявлення) виникають через посередництво асоціацій. Психологи доводять, що розвиток асоціативного мислення є важливою умовою адекватного сприймання і творення мовлення.

Психологічні теорії навчання виходять з того, що в основі навчання лежать асоціативні зв'язки між стимулом і реакцією. *Метод асоціацій* під назвами „асоціативна сітка“, „асоціативне дерево“, „асоціативний кущ“, „гронування“ викликає все більший інтерес як у науці, так і шкільній практиці навчання мови.

Використовуючи в процесі мовної освіти асоціативний шлях (наприклад, *асоціативний аналіз мовних явищ* – за контрастом, за суміжністю, за родо-видовими поняттями, за мовними відношеннями, – що пов'язаний з творчою інтерпретацією дидактичного матеріалу), учитель має звернути увагу на суть і види асоціацій.

З точки зору психології асоціація розглядається як зв'язок між окремими психічними актами (уявленнями, думками, почуттями), внаслідок якого один із них викликає появу іншого. Виділяють кілька різновидів асоціацій, серед них *синтагматичні* (асоціативні слова, які

являють собою стимул і реакцію, належать до різних граматичних класів) – ці асоціації відображають мовленнєві відношення, *парадигматичні* (слово-стимул і асоціативна реакція на нього належать до одного граматичного класу) – вони розкривають мовні відношення. У складі цих асоціацій мають місце ті, що характеризують родо-видові відношення, смислові і фонетичні зв'язки.

Асоціативний шлях як елемент психолінгвістичного підходу до навчання особливо цінний для стимулювання творчості, вироблення гнучкості мовленнєво-мислительної діяльності, умінь застосовувати мовно-мовленнєвий досвід у нових навчальних ситуаціях. При цьому поєднання індуктивних операцій з дедуктивними розвиває потенційні здібності учнів, веде до досягнення поставлених навчальних цілей.

Одним із шляхів розвитку творчого потенціалу учнів є підготовка творів різних за формою, жанром, стильовими ознаками, серед них виділяються *твори-мініатюри*: твір-медитація, твір-поезія, твір-аналіз, твір-коментар, твір-молитва, твір-есе, твір-драматичний сценарій, твір-перевтілення та інші. Основна увага вчителя має бути звернена на зміст твору. Це не означає, що потрібно нехтувати орфоепічною і правописною грамотністю школярів, звичайно, необхідно враховувати мовне оформлення думок, щоправда, зважаючи на його супроводжувальну, допоміжну роль. Такий підхід дасть змогу навчити учнів образно сприймати навколишню дійсність і створювати власну мовну картину світу, оригінальність, яскравість і виражальність якої залежатиме від багатства словника учнів, різноманіття синтаксичних конструкцій, суб'єктивного досвіду.

Система роботи над розвитком зв'язного мовлення в середніх і старших класах з урахуванням актуальних морально-етичних, екологічних, суспільних тем є засобом реалізації *технології життєтворчості*, бо допомагає учневі визначитися в колі життєвих проблем, пов'язаних з соціокультурною темою заняття, скласти своє бачення (план, програму, твір) вирішення їх, здійснити власний вибір у результаті пошуку смислу життя.

Сучасні тенденції в методиці викладання української мови актуалізують **технологію ситуативного навчання**, тобто використання в педагогічному процесі психологічних, проблемних ситуацій, ситуації успіху тощо.

Спеціально створена *психологічна ситуація* – це сукупність умов і обставин на занятті, що викликають у суб'єктів навчання позитивні емоції, стан психічної рівноваги та визначають внутрішні особливості пізнавальної діяльності, впливають на

особистісний розвиток, допомагають досягненню поставлених цілей. Такий шлях має психотерапевтичну природу та може бути переосмислений з дидактичного погляду не як власне лікування, а як спосіб формування особистості шляхом цілеспрямованого впливу словом, засобами мистецтва на психіку дитини з урахуванням принципу інтерсуб'єктивності.

Іншими словами, піднесений стан душі на занятті з мови можна викликати за допомогою емоційного слова вчителя, виразного читання поезії, слухання класичної музики (так звана музикотерапія), споглядання живописних полотен (так звана арт-терапія), аутотренінгу, що зосереджує увагу учнів на значущій навчальній діяльності.

Збагачуючи позитивними враженнями духовний світ школяра, психологічні ситуації особливу роль відіграють під час виконання творчих мовленнєвих завдань: у результаті внутрішніх переживань пробуджуються думки, якими дитина хоче поділитися у своїх висловлюваннях.

Стан задоволення позитивним результатом виконання певного мовно-мовленнєвого завдання в лінгвометодиці називають *ситуацією успіху*, яка створюється з метою викликати в школярів інтерес до теми заняття, адже внутрішнє бажання вчитися виникає тільки разом з успіхом у навчанні. Залежно від участі вчителя в організації такої ситуації, *успіх* може бути *очікуваний* і *підготовлений*. Створення ситуації успіху перед вивченням нового матеріалу, під час закріплення знань, умінь, навичок, у процесі розвитку зв'язного мовлення породжує відчуття особистої значущості, формує в учнів віру у свої пізнавальні можливості і здібності до мови як навчального предмета. Для підтримки в дітей відчуття успіху, яке посилює пізнавальний потенціал, учитель має створити на занятті такі умови, які б допомогли школярам відкрити в собі приховані творчі задатки.

У шкільному курсі української мови значний дидактичний вплив має створення ситуацій, завдяки яким учні переконуються в недостатності своїх знань. На думку психологів, мислення зазвичай починається з проблеми чи запитання, з подиву чи нерозуміння, із суперечностей.

Так звана *проблемна навчальна ситуація* – це внутрішній стан переживання школярами труднощів у виконанні навчального завдання, що спонукає їх до пізнавальної активності, пошуку нових знань і шляхів подолання цих труднощів. Навчальна проблема завжди оформлюється у вигляді запитання чи завдання, наприклад:

- Чому в слові *письменник* дві букви *nn*, а в слові *священик* – одна?
- Чому слова *читання*, *говоріння* і *читати*, *говорити* належать до різних частин мови, якщо всі вони означають дію?
- Як називаються виділені звороти: *лисиця – хитра згубниця курей*, *птахи – санітари лісу*?
- Визначте синтаксичну функцію підкресленого слова в реченні: *Дід попросив онука принести відро води.*
- Складіть два речення, щоб в одному з них той самий прикметник виконував роль підмета, а в іншому – означення.
- Відредагуйте подані речення.
Батьки почали говорити розмову. На сьогоднішній день у нас залишається багато невирішених питань. Ми вживаємо рослину олію. Літом наші учні приймали участь у концерті.

В основі проблемної ситуації лежить суперечність між знанням і незнанням, усвідомлення якої, з мотиваційного боку, викликає в учня інтерес до проблеми, бажання докласти весь інтелектуальний потенціал, вольові зусилля для правильного розв'язання проблемного завдання, скажімо виконати повний синтаксичний розбір поширеного речення (суперечності при цьому можуть бути, наприклад, між знанням категорії перехідності/ неперехідності дієслів і незнанням прямих/непрямих додатків або знанням частин мови і незнанням їх синтаксичних функцій). У зв'язку з цим важливе значення має вміння „розвивати” проблемну ситуацію, що пов'язане з такими прийомами мислительної діяльності, як узагальнення, конкретизація, модифікація синтаксичних конструкцій, текстів (видозміна за умови збереження суттєвих ознак), мовний розбір, розгляд аналогічних мовних фактів, процесів та ін.

Евристична навчальна діяльність завдяки створенню проблемної ситуації, пошуку способів виконання проблемних завдань з мови активізує мовну, мовленнєву, творчу, організаційну компетенції.

Пошуки нових ефективних форм і методів навчання дали поштовх для виникнення **інтерактивних технологій**. Перехід від традиційної до інтерактивної освітньої моделі передбачає діалогізацію процесу навчання з урахуванням принципу організаційної динамічності.

У цьому плані відомий досвід використання діалогічних пар змішаного складу, так звана методика А. Рівіна і його послідовника В. Дяченка, що передбачає поєднання групової та індивідуальної форм навчання.

Для міжособистісної взаємодії учнів особливо продуктивним є груповий спосіб навчання (коопероване навчання, технологія співробітництва), теорія якого спирається на ідеї конструктивізму, зокрема впорядкування і гармонізації функціонування суб'єктів навчальної діяльності шляхом запровадження нових методів, прийомів, засобів та відповідних організаційних форм. Суть цієї технології під час навчання мови полягає у використанні малих і великих груп (4-10 чоловік) учнів з різним рівнем мовно-мовленнєвих знань і вмінь для розв'язання мовного чи мовленнєвого завдання. Учитель має зробити так, щоб учасники кожної групи постійно й ефективно співпрацювали між собою. У зв'язку з цим у навчанні потрібно врахувати окремі організаційні моменти:

- в інтересах групи потрібно виявити індивідуальний потенціал кожного її учасника, закріпити за кожним групову роль для чіткого виконання навчального завдання;
- кожен член групи має виконувати визначену для нього частину єдиного групового завдання (з урахуванням групової ролі – лідера, коректора, ерудита, секретаря, оратора, аналітика, критика, інформатора та ін.), від чого, власне, залежить якість роботи іншого члена й групи в цілому;
- для одержання позитивного групового результату, крім предметних знань і вмінь, потрібне міжособистісне спілкування і взаємопідтримка;
- кожен учасник несе особисту відповідальність за правильність виконання дорученої справи;
- члени групи мають разом належно проаналізувати й узагальнити одержані результати, ефективність роботи;
- група має достойно представити результат спільно виконаного завдання, щоб про її учасників не говорили „вміли готувати, та не вміли подавати”.

У межах інтерактивного навчання можна використовувати різні стратегії, що визначають загальний підхід до організації освітнього процесу й передбачають застосування продуктивних методів. Для інтерактивного навчання актуальними передусім є взаємодіючі стратегії, пов'язані з роботою в групах, парах тощо. Лінійна формула *стратегії* навчальної діяльності учасників групи, яку доцільно використовувати до виконання інструкції будь-якого мовного чи мовленнєвого завдання, може мати такий вигляд:

ПРОПОНУЙ – СЛУХАЙ – АНАЛІЗУЙ – СТВОРЮЙ

Наприклад, внутрішньопредметна технологія, що являє собою комплексне завдання для групової роботи, до теми „Відокремлені означення“:

1. Дайте визначення означення.
2. Доведіть, що в поданому реченні є узгоджені і неузгоджені означення: *Весною могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травною; росте на них подорожник, біленькі невісточки, чіткий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні, лагідні незабудки, нерозлучні брат-і-сестра (Г.Тютюнник).* Поясніть розділові знаки.
3. Складіть власні речення з відокремленими узгодженими і неузгодженими означеннями. Поясніть розділові знаки.

Відповідно, застосовуючи подану вище універсальну формулу для виконання групового завдання, кожен учасник *пропонує* шлях вирішення мовного завдання, *слухає* інших членів групи, *аналізує* одержану інформацію, *спільно працює* над *створенням* групової відповіді на проблемне завдання, у результаті чого *учень* не засвоює готові знання, а *самостійно* їх створює. При цьому аналітико-синтетичний підхід розвиває логічне мислення, збагачує думку і досвід міжособистісного спілкування.

Деяко інша форма інтерактивної роботи „*круглий стіл*“, яку можна організувати перед вивченням нового матеріалу (випереджувальне навчання) чи з метою закріплення вивченого. Наприклад, групове завдання: *скласти опорний конспект до теми „Прислівник“*. Учні сидять у колі обговорюють тему і по черзі на одному листку доповнюють різними кольорами відповідні записи.

У контексті нетрадиційного навчання ефективним є інтерактивний метод „*мозковий штурм*“, скажімо, для підготовки учнів до написання твору-роздуму на морально-етичну тему. Мета застосування цього методу в такій навчальній ситуації – підготувати школярів до написання твору: дослідити текстові особливості роздуму, актуалізувати знання про духовні цінності, збагатити мовленнєву пам'ять, формувати аналітичні вміння як основу для подальшої творчості. У процесі навчальної роботи за 10 хвилин на основі вільного спілкування учні генерують ідеї, обмінюються інформацією, аналізують опорний текст, обговорюють результати, роблять висновки і презентують виконане групове завдання. Для цього вчитель має

розробити й дати кожній групі пакет завдань. Наприклад:

1. З'ясуйте, що таке духовні цінності.
2. Запишіть групи прислів'їв на морально-етичну тему (про дружбу, працьовитість, бережне ставлення до природи та ін.).
3. Назвіть літературних героїв, які уособлюють добро і зло.
4. Зробіть структурно-змістовий аналіз тексту статті на морально-етичну тему (стаття додається).

Такий підхід до навчання не тільки підвищує рівень мовної і мовленнєвої компетентності, а й розвиває особистісні утворення – внутрішню розкутість, самооцінку, позитивну я-концепцію, ціннісні орієнтації, навички співпрацювати, довіряти один одному.

Широкі можливості щодо забезпечення інтерактивного навчання, яке передбачає зворотний зв'язок, мають *комп'ютерні тренажери* (спеціальні програми), створені з різною метою – у режимах *допомоги* (підказки), послідовного *виконання* завдань і *вправ з мови, контролю* за навчальними досягненнями учнів.

Для навчання мови досить перспективним є використання **ігрових технологій**, що передбачають різні дидактичні ігри: предметні, комплексні міжпредметні, настільно-друковані, усні (словесні), змагальні, загадки, шаради, вікторини, ребуси, головоломки, сюжетно-рольові, ділові, комп'ютерні ігри.

У практиці навчання мови найбільш поширені лінгвістичні ігри, загадки, рольові і ділові ігри. Використання дидактичних ігор як організаційної форми та методу навчання дає змогу викликати інтерес до предмета, активізувати емоційну сферу, пізнавальну і мовленнєву діяльність, урізноманітнити навчально-виховний процес.

Для навчально-ігрової технології характерні такі етапи: вибір теми, визначення навчальної мети гри, планування і проектування її етапів, організація, аналіз і обговорення результатів, корекція, оцінювання.

Лінгвістичні ігри – це така форма навчальної діяльності учнів, у процесі якої відповідно до дидактичних цілей відтворюється й закріплюється вивчений учнями мовний матеріал. Наприклад, „Вігадай слово”: записати власне українські слова на основі поданих тлумачень.

Купа дров, хмизу, ломаччя, що горить; вогнище. (*Багаття*)
Невелика балка. (*Вибалок*)

Широкоплечий, міцної будови тіла (про чоловіка); високий, грубий, коренистий (про дерево). (*Кремезний*)
Плавно, легко летіти. (*Линнути*)
Розквіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду або на низькому рівні розвитку. (*Відродження*)
Шанобливо ввічливий у поводженні з людьми. (*Гречний*)
Невеликий листяний ліс. (*Гай*)

Учителі дедалі частіше на практиці використовують ігри з такими назвами: "Знайди помилку", "Боротьба з порушником", "Продовж речення", "Сюрпризи тітоньки Орфографії", "Разом чи окремо", "Схема речення", "Відшукай слово", "Лексичне решето", "Павутинка", "Родовід слова", "Склади фразеологізм" тощо. Ігровий підхід у цікавій формі розвиває в учнів чуття слова, уміння користуватися ним під час мовлення. При цьому потрібно враховувати на уроці оптимальне використання часу для ігор, найбільш доцільні методичні прийоми і форми роботи (індивідуальні, групові, колективні).

Ще один ефективний засіб у навчанні мови *загадки*, що являють собою стислий образний, часто алегоричний, опис подій, предметів, явищ, мовних понять, які потрібно впізнати і відгадати.

Лінгводидактичний потенціал загадок глибоко збагнув Д. Білоус. Його поетичні збірки „Диво калинове“, „Чари барвінкові“, „Безцінний скарб“ – це, по суті, комплекти дидактичного матеріалу з української мови, які відкривають перед словесником необмежені можливості для творчого використання в організації мовної освіти. Вони дають змогу замислитися не лише над мовними явищами, а й над низкою духовних проблем. Окреме місце в цих збірках займають шаради, головоломки, а також загадки „Займенники-псувачі“, „Займенники-чистуні“, „Цікаве слово“, „Календарне слово“, „Що може літера?“, „Залежно від наголосу“ та ін. Так, для змістового наповнення *методу передбачення* теми уроку „Розділові знаки в простому реченні“ (5 клас) на початку заняття можна використати загадку Д. Білоуса „Мовчазні навчателі“:

Хоч в усній мові нас немає,
А на папері мовчимо,
Та все, що ти читаєш, друже,
Сприймати правильно вчимо.
Хто ми? (*Розділові знаки*)

З метою розвитку асоціативного й логічного мислення під час закріплення вивченого про займенник в середніх класах учитель може використати інший текст – шараду „Є така країна в білім світі” (про Гаїті) або за аналогією скласти свою.

Застосування ігрових технологій у контексті мовної освіти включає також використання *рольових ігор* – моделювання й імітаційне відтворення учнем на заняттях конкретних дій однієї з уявних або суспільних ролей. Прикладами таких ігор лінгвістичного спрямування можуть бути „Життя частин мови” (гравці виконують персоніфіковані ролі різних частин мови відповідно до суб’єктивних уявлень), „Три сестри” (лінгвістична казка про фонетику, лексику і граматику), „Бал розділових знаків” (костюмоване святкове дійство за продуманим сценарієм про роль розділових знаків у житті простих людей і королів), „Дивосвіт рідної мови” (гравці виконують ролі різних виражальних засобів, відповідно у своєму мовленні переважно вживають антоніми, синоніми, метафори, епітети, порівняння, слова-символи), „У світі фразеології”, або „Вік живи – вік учись” (учні розігрують ситуацію зі шкільного життя, кожен учасник має обов’язково використовувати фразеологізми).

Організуючи вивчення стилів мовлення, учитель може використати гру у формі *прес-конференції* на соціокультурну тему „Роль мови в житті народу”, під час якої „учень-письменник” у художньому стилі розкаже про те, як у мові відбилася душа народу, „учень-журналіст” у публіцистичному стилі порушить проблему двомовності, „учень-мовознавець” спробує в науковому стилі розповісти про походження та історію розвитку рідної мови і т. ін.

Рольові ігри-конференції на актуальні життєві теми можна проводити перед написанням творів-роздумів на уроках розвитку зв’язного мовлення. Такий підхід до навчання розширює світогляд учнів, впливає на формування внутрішніх особистісних утворень.

Ділова гра використовується, як правило, в старших класах. Наприклад, з метою вироблення риторичних навичок на уроках мови доцільно моделювати й розігрувати уявні чи реальні виробничі ситуації, стосунки ділових людей, що дає змогу ефективно збагатити мовленнєвий і життєвий досвід школярів.

На заняттях з мови по-різному використовується можливість ігор активізувати навчальний процес, зокрема вчителі-словесники практикують уроки і позакласні заходи у формі гри: „Що? Де? Коли?”, „Мовний KBK”, *гра-подорож (мандрівка), ток-шоу, брейн-ринг.*

У такий спосіб ігрове навчання забезпечує особистісно-діяльнісний характер творчо-розвивальної освіти.

Для розвитку здібностей і творчих задатків учнів велике значення має **проектна технологія** навчання як окрема складова особистісно зорієнтованих та розвивальних загальнопедагогічних систем, що являє собою сукупність знань про послідовність дій і способів підготовки учнівського проекту. У лінгвометодиці ця загальнодидактична технологія конкретизується у вигляді послідовних процесуальних дій, спрямованих на досягнення прогнозованого результату шляхом самостійного вивчення мовного питання, унаслідок чого учень оволодіває певними знаннями, а також уміннями, навичками використовувати їх на практиці під час живого спілкування, розв'язування лінгвістичних завдань, що є, у свою чергу, основою формування мовно-мовленнєвої компетентності школяра.

Характерна специфіка проектної технології визначена й концептуально обґрунтована на основі педагогічної діяльності Джона Дьюї (20-ті рр. ХХ ст.). Подальше розроблення цієї технології пов'язане з такими вченими, як В. Кіппатрік, С. Шатський та ін.

Проектна технологія являє собою цілісну систему, що складається із взаємопов'язаних елементів, орієнтованих на розв'язання проблеми, виконання творчого завдання, а тому потребує дослідницької діяльності в навчально-пізнавальній сфері суміжних галузей знань, наприклад, культурологія і мовознавство, лінгвістика і поетика літературного тексту, мовознавство та інформатика (мова і комп'ютер) тощо. Так, логіка процесу виконання учнівського лінгвістичного проектного дослідження передбачає низку послідовних етапів:

- усвідомлення теми і мотивації;
- визначення мети і завдань;
- висунення припущень, пізнавальна пошукова діяльність;
- моделювання різних способів вирішення проблеми, вибір найбільш оптимального з них;
- підбиття підсумків самостійної роботи, формулювання висновків;
- оформлення результатів самостійної творчої роботи не лише у вигляді реферату, а й у вигляді словника, діалектологічного атласу, навчального посібника, інформаційного стенду, лінгвістичного журналу чи

- комп'ютерної газети та ін.;
- рефлексія;
- творчий звіт;
- оцінювання.

Часткове внутрішньопредметне застосування окресленої технології, крім наукових проєктів, передбачає підготовку проєктів публіцистичних статей на морально-етичні та суспільні теми, зокрема з питань соціолінгвістики. Процесуальний механізм проєктної роботи, спрямованої на виконання відповідного творчого завдання, може включати в контексті наведених вище етапів й інші елементи поетапних дій, наприклад, проведення соціологічного опитування, інтерв'ю з авторитетними людьми.

У такий спосіб розвивається мовний світогляд, мислення і мовлення школярів, збагачується їхній духовний особистісний досвід, формується життєва позиція. Використання проєктної технології допомагає організувати саморозвиток учнів та перехід до стратегії випереджувального розвитку.

Керованість проєктного навчання передбачає визначення конкретних цілей, планування й моделювання навчально-виховного процесу на основі підготовки довготривалих чи короткочасних проєктів, контроль і перевірку пошукової роботи, використання різних дидактичних методів, засобів з метою досягнення прогнозованих результатів. Окреслена технологія на заняттях з мови пов'язана з традиційними та інноваційними методами навчання пошукового, дослідницького, творчого характеру, організаційними формами, зокрема самостійна робота з підручником, словником, додатковими науково-популярними джерелами, спостереження над мовою (мовленням), асоціативний аналіз, робота з комп'ютером, індивідуальне, групове навчання і т. ін.

З огляду на сказане вчитель має, по-перше, створити умови для самостійного пошуку способів вирішення завдань конкретного лінгвістичного культурологічного чи міжпредметного проєкту, по-друге, побудувати змістово-узагальнюючу модель кожної проєктної теми, над якою працює учень чи група учнів, по-третє, допомогти школярам виробити свій погляд на проблему, шляхи її вирішення й провести самоаналіз власної пошукової роботи та її результатів.

Для розробки вчителем-словесником тематики й моделей проєктів важливо враховувати такі аспекти:

- проєктна технологія в контексті мовної освіти є проміжною ланкою між мовознавством та практичною

- лінгвометодикою, що забезпечує дієвий розвиток мовного світогляду учнів, їхніх мовленнєвих умінь, навичок, духовно-естетичної сфери та досягнення конкретних прогнозованих результатів навчально-виховного процесу;
- результати проектної технології наукового характеру являють собою систему ієрархічно пов'язаних продуктів пізнавально-пошукової роботи школярів, що може мати такий схематичний вигляд: *план – модель (описова, графічна) – реферат – конкурсна науково-дослідницька робота* (наприклад, для МАН);
 - результати проектної технології, спрямованої на розвиток мовлення, можуть бути представлені у вигляді *замітки, статті в публіцистичному стилі; ювілейного випуску лінгвістичної газети; шкільної радіопередачі про життя школи, творчих людей регіону; виставки учнівських поезій, оповідань та ін.*

Навчальний проект – це специфічний педагогічний засіб організації та управління самостійною пізнавальною діяльністю школярів. Під час дослідження особистісно значущої теми проекту (скажімо, *„Краса і сила рідної мови”, „Магія слова”, „Назви міст – це не просто слова, це історія краю жива”, „Таємниці лексичних запозичень в українській мові”, „Іншомовні лексичні запозичення в рекламних текстах”, „Українська мова в засобах масової інформації”*) учень розвивається в процесі власної пізнавальної діяльності, що, у свою чергу, не лише навчає, формує мовну особистість, а й духовно збагачує внутрішній світ школярів. В організації проектного навчання вчитель-словесник має враховувати класифікацію учнівських проектів за різними критеріями:

- *залежно від організаційної форми проектної діяльності:*
 - індивідуальні;
 - групові (парні);
- *за характером взаємодії учасників проектного навчання:*
 - співтворчі (кооперовані);
 - змагальні;
- *за характером змістового (предметного) матеріалу:*
 - лінгвістичні;
 - міжпредметні;
 - культурологічні;
- *за часовим терміном виконання:*
 - короткострокові;
 - довготривалі;
- *за метою виконання проектної роботи:*

- інформаційно-пізнавальні (наприклад, пошук інформації про походження фразеологізмів);
- творчі (складання замітки в газету, складання рекламних роликів словників, букв алфавіту);
- науково-пошукові (розроблення дослідницьких моделей мовних процесів, явищ);
- прикладні (укладання словників, кодексу рідномовних обов'язків для нащадків).

Ефективність результатів проектного навчання залежить від:

- усвідомлення змісту навчального мовного матеріалу;
- врахування вікових особливостей учнів, їхнього мовленнєвого та загального розвитку;
- досвіду творчої діяльності, умінь і навичок самостійної пошукової роботи школярів та духовно-ціннісних орієнтацій;
- врахування специфіки й рівня складності теми, проблеми для проектної роботи;
- рівня методичної майстерності вчителя;
- визначення оптимального часу для виконання проекту;
- відповідності результатів пошукової роботи заданому, прогнозованому рівню навчально-пізнавальної діяльності.

Проектна технологія характеризується відтворюваністю. Виконання проектів переважно на лінгвістичні й культурологічні теми може застосовуватися як у середніх, так і в старших класах середніх навчальних закладів різних типів.

Потрібно зазначити, що застосування проектної технології в шкільній практиці навчання мови відповідає сучасним вимогам створення нового інформаційного середовища освіти, у якому, власне, стираються межі між власне науковим і навчальним знанням. Доцільність проектної технології в контексті мовної освіти, серед іншого, обґрунтовується тим, що навчальні проекти з мови дають змогу реалізувати етнолінгвістичний підхід до формування мовної особистості школярів, суть якого полягає в тому, що, опановуючи рідну мову, її самобутні ознаки на всіх рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному, учні знайомляться з формами й способами мислення народу, його культурою, традиціями, звичаями, завдяки чому усвідомлюють духовні національні цінності, свою приналежність до цілісного етнокультурного простору, що так важливо в час національно-мовної невизначеності підрастаючого покоління.

Отже, місце, роль та особливості окресленої технології в процесуальному блоці системи мовної освіти зумовлюється її спрямованістю на розвиток навичок самостійної творчої діяльності в плані розширення знань про мову як різнорівневу систему, вияв культури передусім рідного народу і як засіб спілкування, формування духовно багатой мовної особистості.

Відповідно до вимог сучасної мовної освіти, особливо в профільних класах із поглибленим вивченням української мови, перспективною є **дослідницька технологія**. До використання цієї технології спонукає постійний пошук учнями істини, зіставлення фактів, з'ясування причиново-наслідкових зв'язків тощо.

У педагогіці є думка, що в проектному навчанні учень – практичний діяч, а при застосуванні дослідницької технології учень пробує себе в ролі вченого (Г. Ващенко). Обидві ці технології мають багато спільного, бо передбачають пізнавальний пошук.

Дослідницька технологія в контексті шкільної мовної освіти включає три напрямки:

- розвиток наукового мислення учнів шляхом виконання на уроці міні-досліджень (мовних вправ дослідницького характеру) або проведення уроку-конференції, уроку-дослідження (наприклад, стилістичного);
- участь учнів у шкільних лінгвістичних семінарах, конференціях;
- підготовка конкурсної наукової роботи з проблем мовознавства і її захист (участь школярів у роботі МАН).

У контексті цієї технології важливими є різні прийоми навчання: збирання тематичних виписок, довідково-інформаційна робота зі словниками, довідниками, Інтернет-ресурсами.

Розвивати вміння дослідника можна за допомогою таких пошукових завдань:

1. Проведіть міні-дослідження: простежте корінь у *словах квітка, квітець, квітчастий, квітконіжка*. Назвіть інші слова з цим самим коренем. Чи будуть спорідненими слова *квітка, квітку, на квітці, квітчати*?
2. „Асоціативний експеримент” (робота в групах): доберіть асоціативні слова, фразеологізми до поданих назв.
Січ, хліб, геній, язик, швед, хата, каша, книга, земля, казка, верба, кобзар, історія.

Проведіть міні-дослідження, чи залежать асоціації від культурно-історичних традицій народу. Напишіть короткий звіт про виконане дослідження.

3. Висловіть припущення про джерела походження поданих фразеологізмів (за професією): *вимушена посадка, гірка пілюля, спіймати на гачок, прями на тонку, лити воду на млин.*
4. З'ясуйте стилеві ознаки поданого тексту.

На все впливає мови чистота:

Зір глибшає, і крацають уста,

Стає точнішим слух, а думка гнеться,

Як вітром розколихані жита (Д. Павличко).

Організація дослідницької діяльності учнів, особливо в позакласній роботі, передбачає проведення учнівських наукових семінарів, конференцій за різною тематикою, наприклад:

Походження і розвиток української мови.

Українське мовознавство в іменах.

Символіка кольороназв у поетичному мовленні українських письменників.

Паремії у творчості українських письменників ХІХ століття.

Мова в регіональних ЗМІ.

Мова і комп'ютер.

Завдання шкільного мовника в процесі організації учнівських конференцій – створити необхідні умови для розв'язання проблеми взаємодії мовної освіти і науки, у результаті чого розвиватиметься інтерес учнів до пошукової роботи, пізнавальна активність, їхні дослідницькі здібності, уміння творчо застосовувати набуті знання. Звичайно, наукові повідомлення готує невелика група юних дослідників з метою познайомити широку аудиторію слухачів з актуальними мовознавчими проблемами та шляхами їх вирішення. Учні-слухачі мають усе це осмислити, занотувати і, за потреби, поставити доповідачам питання по суті. Після конференції всі присутні беруть активну участь в обговоренні результатів дослідження порушеної проблеми, визначають перспективні теми подальшої пошукової діяльності.

Безпосередня науково-дослідницька діяльність учнів – це участь у роботі шкільного наукового товариства і МАН. Успіх наукового дослідження значною мірою визначається актуальністю і конкретністю

вибраної теми, наприклад: „Лінгвопоетичні особливості зображення природи в українській художній прозі XIX століття”, „Культурологічна модель функціонування мови в українському й англійському фольклорі”, „Гра слів у рекламних текстах”, „Мовні особливості спілкування в Інтернеті”.

Наукове лінгвістичне дослідження учня має складатися з трьох етапів:

- *підготовчого* – вибір актуальної теми мовознавчого характеру, складання плану;
- *дослідницького* – аналіз досліджуваної проблеми, збір інформації, вивчення, аналіз, систематизація та узагальнення зібраного матеріалу;
- *підсумкового* – учнівська презентація у вигляді публічного захисту наукових ідей.

Самостійне виконання конкурсного лінгвістичного дослідження виробляє вміння творчо використовувати набуті знання в пошуковій роботі, навички працювати з науковими джерелами, обґрунтовувати власні думки.

Практичний блок

1. Ознайомтеся з поданою інформацією. Прокоментуйте виділену думку. Поясніть, як має реалізовувати окреслені напрями організації сучасної освіти вчитель-словесник на уроках вивчення синтаксису.

„У сучасній світовій педагогічній практиці виділяються два основні напрями організації навчально-виховного процесу.

Перший полягає в модернізації практичних методів навчання. Він характеризується ефективною організацією засвоєння визначених зв'язків і досягнення певних еталонів. **Оновлення навчального процесу**, що зорієнтований на традиційні завдання репродуктивного навчання, **ґрунтується на уявленні про навчання як про „технологічний процес”** із наперед визначеними й детально розписаними результатами.

Другий – це інноваційний підхід, в якому метою навчання стає розвиток можливостей школярів засвоювати новий досвід на основі цілеспрямованого формування творчого й критичного мислення, досвіду та інструментарію навчально-пошукової діяльності, рольового й імітаційного моделювання. Цей напрям викликає до життя моделі навчання, що ґрунтуються на навчально-пошуковій,

дослідницькій, навчально-ігровій, моделюючій та інших активних формах організації освіти”

[Огнев'юк В.О. Технології людинотворення// Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник/ За ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – С.60].

- 2. Поясніть лексичне значення виділеного слова. Які методичні прийоми доцільно використовувати для реалізації названих автором технологій?**

Г. Сазоненко зазначає, що технології кооперованого і проектного навчання ґрунтуються на „новій філософії конструктивізму й постмодернізму, яка стає методологічною основою освітньої політики, філософією людства в ХХІ столітті.

Основні ідеї цієї філософії зводяться до необхідності підготовки відповідальних, творчих, активних людей, які шанують *дивертисивність*, діалог культур і спільне навчання викладачів і учнів”

[Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник/ За ред. Г.С.Сазоненко. – К.: Гопак, 2000. – С.65].

- 3. Напишіть роздум на тему „Архітектоніка сучасного уроку української мови”.**
- 4. Ознайомтеся із статтею Азьмова В. „Творчість і твори” (Українська мова і література. – 2000. – Число 15 (175). – С. 6 – 8). Назвіть її основні положення.**
- 5. Прочитайте учнівські твори-мініатюри. Визначте їх жанрові особливості.**

*Учителю наш, що еси на Землі!
Нехай шанують ім'я твоє,
Нехай буде воля твоя,
Як і в школі, так і вдома.
Оцінки наші насущні постав нам сьогодні.
І прости нам помилки наші,
Як і ми прощаємо боржникам нашим,
Бо твоє є право і воля
Навічно. Амінь. (Столяр В.)*

Я повсюди. Мене не видно, але я біля тебе. Я завжди з тобою. Мене всі люблять. Мені все підвладне. Я гори верну, кораблі топлю, землю обробляю, хмари розганяю. Я твоя, я його, я їхня, я ваша. Хто ж я? Я

думка людська, всесильна і всеосяжна... (Биргелевич Д.)

Тихо. Сумно.

Сіре небо. Сірі вулиці. Голі дерева. Не чути ані машин, ані людей. Жодного шуму. Місто наче вмерло. І раптом сонце! Яскраве, сильне... Місто оживає. Вибігають люди, розцвітають квіти. Настає день. (Тітова І.)

Що зі мною? Я в комп'ютерному класі. Дзвінок. Зайшли діти, один з них сів переді мною. Він почав клацати брудними руками по клавіатурі, і це завдало мені нестерпного болю. Потім цей хлопчина став швидко вводити багато інформації, через що в мене розболілася голова. Я не встиг опрацювати всю інформацію і завис...

Невже це сон? Я був комп'ютером... (Коровник М.)

Підготуйте власні зразки різних видів творів-мініатюр. Напишіть методичний коментар до використання їх на заняттях з мови.

6. Напишіть невеликий твір-есе про розвивальну систему одного з творчих учителів української мови місцевого регіону.

7. Учитель у 6 класі перед вивченням теми „Прикметник як самостійна частина мови” для підвищення інтересу до матеріалу використав прийом „подив”: „Діти, спробуйте образно описати красу осінньої пори року без прикметників!”. Після невдалої спроби діти з подивом дійшли висновку, що це неможливо.

Зробіть висновок про доцільність застосування такого прийому. Наведіть приклад інших прийомів для створення позитивної мотивації до навчання.

8. Висловіть свою думку з приводу ефективності і доцільності наведених ігрових завдань. Розробіть лінгвістичні ігри для учнів 5-6 класів на матеріалі різних тем.

„Словесний лабіринт”. Розмістіть слова в рядку так, щоб можна було прочитати зміст прислів'я. Поставте й поясніть розділові знаки.

**Скоро веселка
речі луна краса три
минають і дівоча.**

Три речі скоро минають: луна, веселка і дівоча краса (Нар. творчість).

„Життя серед людей”. Послухайте опис ситуації, доберіть влучне прислів'я, яке б відповідало описаному.

Учитель описує життєві ситуації, а учні мають якомога швидше пригадати і назвати прислів'я (приказку).

„Знайди пару”. Потрібно відібрати парні картки до одного й того ж прислів'я (чи то з алегоричним зображенням, чи з написаними частинами висловів). Виграє той, хто швидше і більше відбере парних карток.

„Літературний вернісаж”. Назвати автора крилатих слів (з художньої літератури), зачитаних на уроці.

8. Підготуйте пакет матеріалів для комп'ютерних ігор, присвячених фразеології.
9. Розробіть три фрагменти уроків української мови з використанням інтерактивної роботи і технології ситуативного навчання. Зробіть самоаналіз.
10. Розгляньте модель заняття лінгвістичного гуртка у формі ток-шоу. Зробіть письмовий аналіз цього заходу з погляду його розвивальних можливостей.

Тема заняття. **Роль культури спілкування в житті людей**

1. **Вступне слово вчителя** про мову як основний засіб спілкування.
2. **Відеосюжет:** учні інсценують діалог за фрагментом комедії І. Карпенка-Карого „Суєта”.

Суєта суєт

Дійові особи:

Явдоха – молода жінка.

Василина – випускниця гімназії.

Явдоха, співаючи тихенько пісню, достає зі скрині і стелиє на стінку дивана гарний рушник, постеливши, відходить і лобується. Заходить Василина і стає поруч з нею.

Явдоха. Ай!

Василина. Ха-ха-ха! Як у тебе гарно!

Явдох а. Ти все на штуках, увійшла так, що я й не чула!

Василина. Ми у гімназії раз по раз вигадували які-небудь фіглі, щоб посміятись...

Явдох а. І отакі здоровулі, як ти, пустували?.. Хіба ви діти? Такі дівулі, що заміж пора!

Василина. Заміж? Ха-ха-ха! Ти думаєш, що там так, як на селі: всі тільки про заміж думають... А гарний який рушник! Тільки мені не подобається чорне з червоним. Якби замість чорного синє, той очей не одвів.

Явдох а. А я люблю чорне з червоним.

Василина *(роздивляється і без слів, одним голосом, тихенько виспівує популярний мотив із опери)*. Ні, чорне смуток наганяє, а синє – веселить око! *(Наспівує веселе із оперетки.)*

Явдох а. Тут і чорне, і червоне рядком, як смуток і радощі ідуть рядком у житті!

Василина *(підспівує веселий мотив)*. Я люблю тільки веселе! Цур йому, тому смуткові!

Явдох а. Мало яких дурущів людина не любить?.. А якби не було смутку в житті, то люди не знали б ні веселощів! Тільки через те, що смуток є, радощі та веселощі лобі людині.

Василина. Їй-богу, Явдох а, ти філософ!

Явдох а. Що то за філософ, скажи, будь ласка? Я чула це слово не раз від свого Карпа.

Василина. Та цур йому!.. Я не вмю розказати. *(Підспівує.)*

Явдох а. Отакої!.. Училась вісім літ і не знаєш, що то за філософ! Навіщо ж говорить, коли не знаєш?

Василина. Та це трудно розказати... це... це... Як би тобі сказати?.. Ну, такий дуже розумний, мудрий чоловік.

Явдох а. А я думала, що це дурень! Терпіть не можу таких слів, що не можна знати, що воно!.. Карпо як скаже іноді таке слово, то я аж сердюсь. Не говори, будь ласка, мені учених слів!

Василина. Ну, добре, добре! Я й сама їх мало знаю. *(Підспівує веселе.)*

Явдох а. Чого це ти сьогодні на одній ніжці скачеш?

Василина. Мені так весело, так весело, що прийдуть учені, інтелігентні брати...

Явдох а. От ти і знову вперла якесь слово, що й не виговорю! Будь ласка, не говори таких слів, бо я їх терпіть не можу.

Василина *(сміючись, цілує Явдоху)*. Не буду, не буду!

Явдох а. Коли учений чоловік отакі слова говорить простій людині, то він дурень!.. От мені подобається Іван: він ніколи таких слів не говорить.

Василина. Бо не зна!.. Недоучка! Чотири місяці, кажуть, лежить і за холодну воду не візьметься.

Явдоха. Щось думає. А він розумний і добрий! Мало говорить, а розумний.

Василина. Де там!.. Лінивий, зовсім не учився... От брати Михайло, Петро – учені, а як учені, то й розумні.

Явдоха. Ти цього не говори. Карпо каже, що на світі багато є учених дурнів.

Василина. Не повірю, щоб учений був дурень!.. (За І. Карпенком-Карим).

3. „Мікрофон“.

Бесіда (говорить той, у кого в руках уявний мікрофон):

- А як ви вважаєте, знаюча людина може бути дурнем?
- Яким чином у відеосюжеті порушується проблема прекрасного, філософії буття? Які словесні образи для цього використовуються?

4. Актуалізація проблеми культури спілкування.

- Як бачимо, герої відеосюжету порушили багато актуальних проблем, серед них і культура спілкування.

5. „Мікрофон“.

Обговорення порушених у відеосюжеті проблем. Орієнтовні питання:

- Наш відеосюжет названо „Суєта суєт“, тобто те, що не має справжньої цінності, чого, власне, не скажеш про культуру спілкування. Який зв'язок між відеосюжетом і проблемою культури спілкування?
- Що свідчить про рівень комунікативної грамотності учасників діалогу?
Комунікативна грамотність – сукупність комунікативних знань, умінь і навичок, які допомагають людині ефективно спілкуватися.
- Які деталі ви можете назвати, що влучно характеризують комунікативну поведінку героїв?
- Як у фрагменті порушується проблема ефективності мовленнєвої діяльності?
- Від чого залежить успіх мовленнєвої діяльності? Що відповідно має знати продуцент, реципієнт?

6. Рефлексивний твір: над якими проблемами відеосюжету ви замислилися? Які питання хотіли б обговорити на подальших заняттях лінгвістичного гуртка?

7. Підсумкове слово вчителя.

Якими б не були життєві турботи, культура спілкування визначає характер міжособистісних зв'язків, спосіб пізнання світу.

11. Розробіть тематику і завдання проектних робіт лінгвістичного характеру для учнів середніх класів.
Підготуйте методичні рекомендації до їх виконання.
12. Перегляньте виписки з учнівської проектної роботи (автор: учениця Житомирської гімназії №23 Багінська О.С.) і сформулюйте тему навчального проекту.
Наведіть інший відповідний матеріал до цієї теми з посиланнями на авторитетні наукові джерела.

Правопис українських прізвищ є обов'язковим розділом у курсі української мови загальноосвітніх шкіл, але, як показує досвід, отримані знання не є достатніми.

Упродовж кількох століть розкиданості нашого народу по різних державах українські прізвища зазнали русифікації, полонізації, мадяризації, тобто втратили національне обличчя.

Основою для творення українських прізвищ ставали найчастіше чоловічі імена, тобто імена чоловічого предка роду, що було пов'язане з патріархальним устроєм суспільства. Рідше прізвище виникало від жіночого імені.

Кожне прізвище як родова назва особи належить до розряду іменників, проте за морфологічними ознаками, будовою та особливостями відмінювання українські прізвища діляться на дві групи: прізвища прикметникового типу і прізвища іменникового типу. Відмінювання прізвищ найдоцільніше розглядати саме за таким поділом, оскільки особливості кожної групи впливають на їх відмінювання.

13. Розгляньте учнівський проект „Кольорові прикметники” у вигляді презентації слайдів на комп'ютері (рис. 1 – 9 слайдів: 1 – титульна сторінка „Кольорові прикметники”, 2 – „Я – Прикметник”, 3 – „Ми проаналізували: Які кольори веселки є нейтральними, а які – сонячними?”, 4 – „Ми дібрали фразеологізми і фразеологічні вислови: Кольоровий світ навколо нас”, 5 – „Ми обговорили: У чому особливості функціонування назв кольорів у фразеологізмах?”, 6 – „Дослідження: Ми з'ясували, які художні засоби простежуються у фразеологізмах, що містять кольороназви”, 7 – „Галерея ілюстрацій до фразеологізмів”, 8 – „Висновки”, 9 – „Використана література”).
Спробуйте розробити свій проект учнівської презентації слайдів на комп'ютері (тему мовного характеру виберіть самостійно).

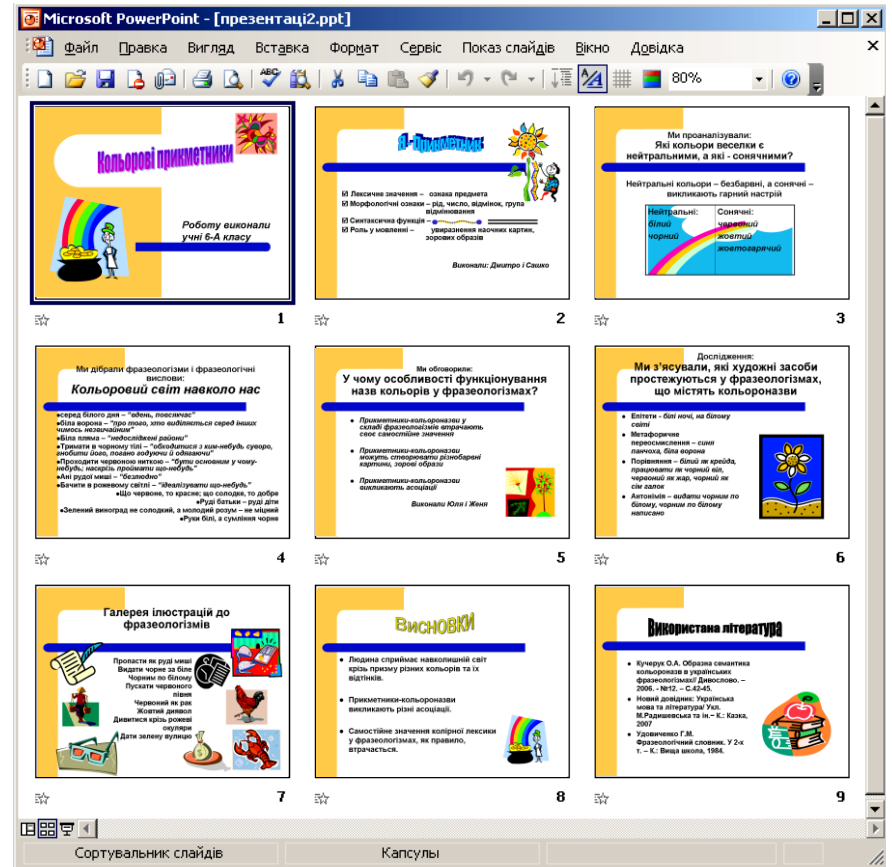

Рис. 1. Проект „Кольорові прикметники” у вигляді презентації слайдів на комп’ютері.

14. Розробіть модель учнівської проектної роботи на культурологічну тему „Магія слова”.

15. Розгляньте план учнівського наукового дослідження на тему „Слово і образ в українській та польській мовах” (автор: учениця Житомирської гімназії №23 Пашинська В.В.).

Зробіть висновок про логічність, послідовність і змістовність пунктів плану. Запропонуйте власний варіант плану на цю тему.

Слово і образ в українській та польській мовах

План

Вступ.

Розділ I. Слово і образ у системі досліджень художнього тексту.

1.1. Словесний образ як структурний елемент художнього мовлення.

1.2. Зв'язок естетичної функції мови з комунікативною.

Розділ II. Словесне образотворення в українській і польській мовах.

2.1. Духовне світобачення українців і поляків у лексиці та фразеології.

2.2. Граматичні ресурси образності (на матеріалі українських і польських текстів).

Висновки.

Список основних використаних джерел.

16. Розгляньте модель учнівської дослідницької роботи на тему „Взаємодія лінгвістичних і етнічних чинників у функціонуванні мови (на матеріалі українських та англійських прислів'їв, приказок)” (автор: учениця Житомирської гімназії №23 Янчук Ю.О.).

Напишіть рецензію на поданий матеріал за такими критеріями:

- актуальність, складність, науковість, повнота розкриття теми;
- чіткість, логічність, лаконічність викладу матеріалу з теми дослідження;
- елементи творчості;
- аргументованість висновків;
- стиль, грамотність.

**Взаємодія лінгвістичних і етнічних чинників у функціонуванні мови
(на матеріалі українських та англійських прислів'їв, приказок)**

Вступ.

Розділ I. Історіографія питання взаємозв'язку мови, мислення і культури народу.

Порушена проблема має міждисциплінарний характер. У мовознавстві по-науковому ідею співвідношення мови, мислення і етнокультури вперше почав тлумачити Вільгельм фон Гумбольдт. Сьогодні, у час духовної кризи, актуально звучить думка вченого, що мова – основа всіх видів людської діяльності, народжувач і вихователь усього високого й вишуканого в людстві. Це міркування стає більш зрозумілим після детального розгляду зразків паремій. Наприклад, „Не одежа красить людину, а добрі діла” – у цьому виразі узагальнена думка: чесноти людини важливіші за її соціальне становище.

Теоретичні положення німецького вченого розвинули вітчизняні мовознавці О. Потебня, І. Огієнко, В. Русанівський, В. Жайворонок, Р. Кісь та ін.

Прислів'я і приказки – засіб вираження народної мудрості. Ми поділяємо

погляди Н. Корж, Ф. Луцької, що під „мудрістю” слід розуміти стосовно паремій не систематизовані наукові знання, а багатотомовий життєвий практичний досвід збірний і невпорядкований характеру, який ще не набув наукового узагальнення. Цей досвід народу являє собою результат пізнання предметів дійсності, явищ природи, звичаїв і традицій, особистого і суспільного життя, історії і психології, оброблений фантазією і творчою уявою.

Важливе місце в народному досвіді займає духовна культура. Спробуємо розробити класифікацію українських і англійських прислів'їв та приказок саме на основі духовних цінностей. Для цього згрупуємо прислів'я і приказки на основі духовно-ціннісних орієнтацій:

- суб'єкт-суб'єктні стосунки („людина – людина”), наприклад:

Укр. Погане товариство і доброго чоловіка зіпсує		Англ. Better alone than in bad company (Краще самому, ніж у поганій компанії);
---	--	---

- ставлення людини до життя;
- ставлення людини до науки, знання;
- ставлення до рідної землі;
- ставлення до мови;
- ставлення до природи;
- цінності, пов'язані з внутрішньою культурою людини.

Розділ II. Відображення духовної культури в мові українських та англійських паремій.

Для нас важливо звернути увагу на образну природу прислів'їв і приказок. Їх можна згрупувати за змістом образів:

- приказки і прислів'я, у яких образи символізують національні ознаки;
- приказки і прислів'я, образи яких виражають ідею державної незалежності;
- приказки і прислів'я, образна система яких виражає морально-етичні пріоритети;
- приказки і прислів'я, образна система яких пов'язана з духовними віруваннями народу.

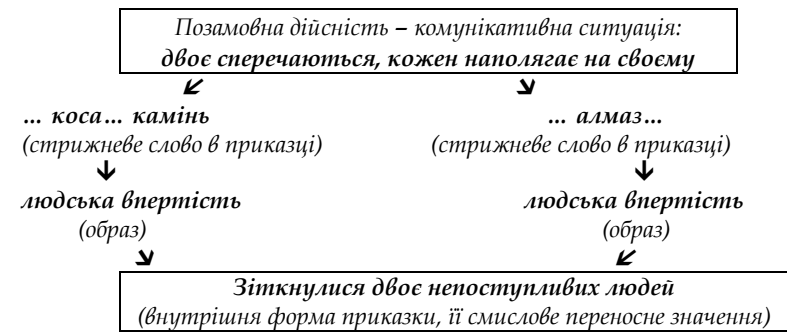
Наприклад, до першої групи належать вислови, у яких згадуються національні герої, географічні назви, рослинні і тваринні символи, імена людей, військові звання, страви, грошові одиниці та ін.:

Укр. Без <u>верби</u> і <u>калини</u> нема <u>України</u> . Бережи <u>копію</u> , а <u>гривня</u> себе сама збереже. Висипався <u>хміль</u> із міха та наробив ляхам лиха.		Англ. An <u>English</u> man's home is his castle (Дім англійця – його фортеця). Take care of the <u>pence</u> and the <u>pounds</u> will take care of themselves (Побережи пенси, а фунти самі по собі збережуться).
---	--	--

Привертає увагу самотуття система образів, притаманна українсько-англійським пареміям-відповідникам. Покажемо схематично механізм творення

образності в українсько-англійських приказках-відповідниках.

Пор.: укр. „Найшла коса на камінь [коса не втне, а камінь не подасться]”, англ. „Алмаз ріже алмаз”.

Лігвопоетичний аналіз паремій показав, що більш продуктивними у створенні образів є стрижневі слова з предметним значенням. Розуміння символічного значення ключових іменників у складі паремій допомагає глибше збагнути глибокий зміст (часто не лише загальнолюдський, а й національно забарвлений), який криється під образною (метафоричною) словесною формою. Серед засобів образності є лексичні повтори, порівняльні синтаксичні конструкції, вживання однієї частини мови замість іншої, каламбур як стилістичний прийом та ін.

Висновки. Образна система народних висловів українців та англійців увібрала в себе різні аспекти духовної культури, що мають аксіологічну та екзистенційну значущість.

Спільні мотиви в українських та англійських висловах можна пояснити змішаним етнічним складом обох країн, тісними культурними взаємовпливами європейців.

Англійські прислів'я і приказки характеризуються меншою образністю, більшою практичністю, прямолінійністю, конкретним мисленням. Це зумовлюється особливостями менталітету обох народів.

Механізм творення образності в прислів'ях, приказках на основі стрижневого слова передбачає врахування в сприйманні мовної картини дійсності фактів позамовних реалій, культури народу, які викликають широкі асоціації.

Порівняльний аналіз українських та англійських прислів'їв і приказок свідчить про подібність їх лексико-семантичної структури та повчально-функціонального призначення, щоправда, в українській мові використовується більше емоційних виражальних засобів.

Аналіз лексико-граматичних засобів допомагає більш повно зрозуміти глибокий смисл, особливості мовної організації й виражально-естетичну роль образного відтворення культури народу в прислів'ях і приказках.

17. Уявіть, що до вас звернувся старшокласник з проханням допомогти розробити вступну частину учнівської наукової конкурсної роботи на тему „Мовні особливості українських телерадіопередач”.

Підготуйте (письмово) відповідний матеріал (вказіть актуальність теми, об’єкт, предмет дослідження, визначте мету, завдання, методи дослідження, теоретико-практичну значущість роботи) .

18. В організації продуктивної навчально-пізнавальної діяльності школярів учитель має володіти проєктувальними вміннями і навичками.

Проаналізуйте поданий нижче педагогічний проєкт з погляду доцільності застосування його в навчанні мови. Запропонуйте власний проєкт для творчого розвитку школярів на заняттях з мови. Розробіть до нього „портфоліо” – упорядковану відповідно до мети проєкту збірку матеріалів: конспектів уроків, дидактичних завдань, статей, зразків учнівських творів, малюнків та ін.

ПРОЕКТ

конкурсу учнівських творів
„Рідне місто: учора, сьогодні, завтра”

Мета конкурсу – викликати в учнів інтерес до проблем рідного міста і з’ясувати їхнє бачення шляхів вирішення цих проблем у майбутньому; визначити рівень мовленнєвого розвитку школярів.

Завдання:

- а) розвивати в учнів досвід творчої діяльності;
- б) виробляти в школярів культуру писемного мовлення;
- в) формувати в підростаючого покоління активну громадянську позицію.

У конкурсі можуть брати участь учні 5-11 класів.

Орієнтовні теми творчих робіт
(казка, вірш, роздум, есе, малюнок)
5-7 класи

1. Моє улюблене місце в рідному місті.
2. Що я зробив би для рідного міста, якби став чарівником?
3. Таємниці вулиць рідного міста.

4. Пригоди Незнайки в рідному місті.
5. Пригоди тітоньки Чистенької вулицями рідного міста.
6. Місто моєї мрії.

8 - 9 класи

1. Рідне місто – місто контрастів.
2. Лист до мера міста.
3. Моє місто з висоти 9-го поверху.
4. Якби в мене була можливість змінити місто, з чого б я почав?
5. Місто, у якому я живу.
6. Рідне місто: мрії та дійсність.

10 – 11 класи

1. На шляху з минулого в майбутнє: рідне місто сьогодні.
2. Яким я хочу бачити рідне місто в майбутньому.
3. Рідне місто: проблеми та шляхи їх вирішення.
4. 10 кроків до процвітання рідного міста.
5. Екологія в рідному місті: стан і перспективи.

Результат. Масовість конкурсу дасть змогу не лише звернути увагу учнів на актуальні проблеми сьогодення, виробити прагнення змінити на краще життя рідного міста, розвивати критичне мислення, а й допомогти учням вербально самореалізуватися в умовах змагальності.

Технологія проведення конкурсу

1. Роздрукувати і дати кожному класу оголошення про умови конкурсу.
2. Створити журі конкурсу (3 вчителі і 2 викладачі-філологи з ВНЗ).
3. Виробити критерії оцінювання.
4. Підбити підсумки творчого змагання.
5. Організувати процедуру нагородження переможців конкурсу. Залучити до цього батьківський комітет школи й учнівський Клуб юного словесника. Виготовити стенд-повідомлення про переможців конкурсу та їхні твори. Використати можливості місцевих ЗМІ.
6. Відібрати кращі рукописні роботи учнів, підготувати на комп'ютері макет, відредагувати й видати збірник учнівських творів.

19. Підготуйте науково-методичну статтю про концептуальні ідеї

нової стратегії навчання мови або про застосування комп'ютерних технологій у процесі навчання мови, використання ігрових форм навчання в шкільному курсі української мови (на вибір).

Рекомендована література

1. *Азьомов В.* Творчість і твори//Українська мова і література. – 2000. – Число 15 (175). – С.6 – 8.
2. *Баган М.* Мовні змагання. Кросворди, сценарії лінгвістичних ігор та конкурсів з української мови. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – 112с.
3. *Білоусенко П.І.* Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя: Хортиця, 2000. – 40с.
4. *Денисюк Л.* Захищаємо свої знання нестандартно// Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2002. – № 1. – С.8 – 10.
5. *Джэнджеро О.* Дещо про переваги інтерактивного навчання в шкільній практиці// Українська мова і література в школі. – 2006. – № 2. – С.22 – 25.
6. *Іванова Р., Могила Н.* Урок розвитку зв'язного мовлення “Квіти – краса життя” (5 клас)// Українська мова і література в школі. – 2003. – №6. – С.41-46.
7. *Інноваційні технології викладання української мови та літератури в школі і ВНЗ: проблеми та пошуки (Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції).* – Житомир: Полісся, 2004. – 212с.
8. *Канівець С.* Використання кейс-методу при вивченні другорядних членів речення (8 клас)// Урок Української. – 2006. – № 8-9. – С. 49-52.
9. *Методика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: Навч.-метод. посіб./* О.І.Потапенко, Г.І.Потапенко, Л.П.Кожуховська, Л.Е.Довбня, Т.В.Чубань, Н.Д.Юрійчук, Т.М.Шевченко, Т.І.Товкайло, М.І.Навальна. За заг. ред. О.І.Потапенка. – М.: Міленіум, 2006. – 332с.
10. *Мороз С.* Як стати успішною людиною? Конспект інтерактивного уроку з теми „Лінгвістика тексту. Актуальне членування речення”: 9 клас// Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та

- колегіумах. – 2005. – № 2. – С.25 – 29.
11. *Петруня М.* Гра як метод перевірки знань// Дивослово. – 2004. – №11. – С. 20 – 31.
 12. *Подранецька Н.* Застосування проектних технологій на уроках української мови та літератури як один із напрямків розвитку мовної особистості// Українська мова і література в школі. – 2006. – № 4. – С.22 – 25.
 13. *Пометун О., Пироженко Л.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А. С. К., 2005. – 192с.
 14. *Стіл Д., Мередіт К., Темпл Ч.* Методична система „Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів”: Підготовка до проекту „Читання та письмо для розвитку критичного мислення”: Посібники 3-4: Пер. з англ. – К.: Міленіум, 2001. – 104с.
 15. *Технології розвитку критичного мислення учнів/ Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.;* Наук. ред., передм. О.І. Пометун. – К.: Пляди, 2006. – 220с.
 16. *Чумак Т.* Ігрові елементи на уроках мови// Дивослово. – 2001. – № 7. – С.44-46.
 17. *Хуторской А.В.* Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 320с.
 18. *Шелехова Г., Манако А., Остаф Я.* Комп'ютерні технології у навчанні мови // Дивослово. – 1999. – № 3. – С.33 – 35.

Тема 4

Теорія і практика використання технології інтегрованого навчання на заняттях з мови

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Використання міжпредметних зв'язків на уроках української мови.
2. Зміст і мета інтегрованого навчання в шкільному курсі мови.
3. Інтегрування суміжних мовознавчих дисциплін у процесі навчання української мови.
4. Зміст і структура інтегрованого уроку української мови.
5. Інтеграція різних видів діяльності в процесі розвитку зв'язного мовлення учнів.
6. Перспективи застосування інтеграційного підходу в процесі формування й удосконалення мовленнєвої діяльності учнів.

Запитання для дискусії

1. У чому проблема використання технології інтегрованого навчання в шкільному курсі української мови?
2. Яке навчально-методичне забезпечення має використовувати вчитель-словесник для реалізації інтегрованого підходу на уроках мови?
3. У чому суть аксіологічного підходу до інтеграції мови з іншими навчальними предметами?
4. Які особливості технології використання мистецтва аранжування квітів на уроці розвитку зв'язного мовлення?

Інформаційний блок

Окреме місце в системі розвивального навчання займає інтегрування навчальних предметів на основі виявлення споріднених міждисциплінарних зв'язків.

Міжпредметні зв'язки на уроках української мови – це лінгводидактична умова використання природних взаємовпливів української мови з іншими навчальними дисциплінами, які мають допоміжне значення для вивчення мовної теми, з метою підвищення рівня науковості й доступності освітнього процесу,

посилення пізнавального інтересу учнів до навчання, поліпшення якості їхніх знань, умінь і навичок.

Завдання вчителя так організувати навчальний процес, щоб на уроці всі елементи були взаємопов'язаними, це забезпечить від механічного поєднання матеріалу з різних предметів.

Найбільш органічні зв'язки в навчанні мови з літературою, тому що їх об'єднує слово. Методика використання мовно-літературних зв'язків має ґрунтуватися на залежності між змістом, формою і призначенням художнього тексту. Відповідне формування міжпредметних асоціативних зв'язків на основі окремих фактів чи узагальнених понять, як-от: порівняння, антитеза, поетичний синтаксис, образ, смисл, форма, стиль, жанр тощо, – передбачає збереження специфіки змісту взаємодіючих предметів.

Використання на уроці мови зв'язків з літературою, образотворчим мистецтвом, музикою, історією та ін. дає змогу вчителю відкрити перед учнями цілісну картину світу, сформуванню системи мовних знань, орієнтованих на практичне застосування в процесі життєдіяльності.

На відміну від міжпредметних зв'язків, **інтеграція** в навчанні мови являє собою процес поєднання блоків знань з різних навчальних дисциплін в одне ціле, у результаті чого створюється якісно новий зміст для пізнання мовної картини світу та розвитку мовлення учнів.

В освітньому процесі найбільш поширені такі види інтеграції:

- інтеграція навчального змісту (внутрішньо-предметна і міжпредметна);
- інтеграція цілей навчально-виховного процесу;
- інтеграція різних видів розумових і практичних дій (шляхом залучення учнів до пізнавальної, мовленнєвої, організаційної діяльності) та особистісно чуттєвих вражень від навчання;
- інтеграція форм і методів навчання.

Концептуальною основою інтеграції навчання є „філософія цілісності”, або холізм, що передбачає двопівкульний підхід до навчання (ліва півкуля головного мозку пов'язана з логічним мисленням, а права півкуля головного мозку – з образним) і спрямовується на розвиток усіх граней внутрішніх можливостей людини.

Поняття цілісності в контексті мовної освіти відображає внутрішню єдність і відносну автономність об'єкта, який пізнається

в процесі навчання, наприклад, фрагментів мовної картини світу чи елементів мовної системи, специфіка яких зумовлюється властивими їм закономірностями функціонування та розвитку.

У лінгвометодичній реалізації ідеї інтегрованого навчання важливого значення набуває врахування окремих вихідних положень:

- функціональний підхід до вивчення мовних явищ, що передбачає розгляд мовних засобів у структурі комунікативних одиниць – речення, тексту;
- комплексний підхід до вивчення мовних понять, що забезпечить, з одного боку, вивчення мовних одиниць у різних зв'язках і відношеннях цілісної системи, а з іншого – взаємодію внутрішньопредметних мовних знань і їх складових елементів – соціокультурних, мовленнєвих;
- аксіологічний підхід, що передбачає цілісне формування особистості школяра на основі єдності почуття і розуму – створення умов для розвитку понятійно-образного мислення, збагачення духовного світу, вироблення ціннісних орієнтацій і самореалізації в пізнавальній та мовленнєвій діяльності;
- інтеграція мовно-мовленнєвих і естетичних знань на основі зв'язків мови і мистецтвознавчих предметів; кожне мистецтво має свої специфічні виражальні засоби для відображення дійсності, та потенціал їх дієвої сили на розвиток культури мовлення і, взагалі, формування гармонійно розвиненої особистості збільшується, коли вони діють у сукупності за єдиними законами естетики.

Урахування внутрішньопредметних зв'язків – одна з умов подолання фрагментарності в навчанні мови. Посилення таких зв'язків у рамках мовної освіти має передбачати, з одного боку, поглиблення теоретичних знань, а з іншого – вироблення практичних аналітико-синтетичних умінь і навичок на основі розуміння причиново-наслідкових зв'язків між мовними засобами, явищами, процесами.

Інтегрування відомостей із суміжних лінгвістичних дисциплін (наприклад, сучасна українська мова, лінгвістика тексту, риторика, історія української мови, етнолінгвістика) у межах шкільної рідномовної освіти дає змогу учням краще зрозуміти структуру мовних одиниць, особливості функціонування української мови. Збагнути самотність української мови можна лише за умови дотримання принципу внутрішньопредметних зв'язків.

Основою інтегрованого уроку мови є цілісний навчальний зміст, певним чином інтегрований завдяки спорідненим тематичним елементам різних навчальних предметів. Цілеспрямовані інтегровані уроки мови розширюють предметні межі, допомагають цілісно сприймати виучуваний матеріал.

Структура інтегрованого уроку мови залежить від дидактичних цілей. Оскільки можливості інтеграції навчання мови відкривають широкий простір для педагогічного пошуку вчителів, то структура відповідних уроків зазнає постійного оновлення й удосконалення.

Здійснення інтеграції мови з іншими навчальними предметами можливе лише в плані розвитку зв'язного мовлення – чи як відповідний фрагмент уроку мови, чи як спеціальний урок розвитку зв'язного мовлення.

Інтегровані уроки розвитку зв'язного мовлення стимулюють читацькі інтереси школярів, прояви пізнавальної активності, уяви, фантазії, інтуїції, мовленнєвої творчості.

Шлях від ізоляції до інтеграції веде до навчально-методичного збагачення уроків, що сприяє розширенню світогляду, емоційно-почуттєвої сфери, особистісного досвіду учнів.

Специфіка інтегрованого навчання потребує використання на уроках інтегрованого змісту елементів блочного, модульного, кооперованого навчання, поєднання традиційних та інноваційних методів. Значні можливості для інтеграції різних видів діяльності на уроках розвитку зв'язного мовлення закладені в роботі над дидактичним текстом. Добираючи форми і методи навчання, учитель має зважати не стільки на їх кількість, скільки на доцільність використання.

У проведенні інтегрованих уроків мови, на яких поєднуються різні види пізнавальної, мовленнєвої та організаційної діяльності, ефективними є методичні *прийоми*, що спонукають до узагальнення, систематизації тематичного матеріалу, розпізнавання мовних явищ у потоці мовлення, використання їх у власних висловлюваннях:

- „*здивування*” – короткочасна емоційна реакція на питання чи завдання вчителя;
- „*історична довідка*” – інформація про історію письма, походження і розвиток рідної мови;
- „*хвилинки задоволення*” – первинне сприйняття живопису, музичного чи поетичного твору;

- „занурення” у світ мистецтва – глибоке споглядання образної картини дійсності, конкретного виразу національних і загальнолюдських цінностей;
- „читання” живописної картини;
- „переклад” музики, живопису на мову поетичних образів – відтворення переживань і почуттів, викликаних твором мистецтва, за допомогою виражальних мовних засобів;
- виразне читання художнього тексту дидактичного матеріалу;
- зіставлення виражальних особливостей пейзажних картин на живописному полотні і в літературному тексті;
- порівняння художніх текстів різних авторів на одну й ту саму тему, пояснення особливостей краси і сили впливу текстів;
- лінгвістичний аналіз художнього тексту;
- переказ текстів художнього стилю;
- складання творів за картинами.

Інтегрований підхід до навчання мови потребує переосмислення традиційної методики, пошуку продуктивних шляхів і методів формування та вдосконалення мовленнєвої діяльності учнів. Культурологічна й аксіологічна спрямованість такого підходу підвищує настрій у школярів, рівень креативності, допомагає поєднати розвиток логічного й асоціативно-образного мислення, сприяє формуванню цілісного сприймання об’єктів пізнання, системності знань, умінь і навичок, створює сприятливі умови для цілісного уявлення про мову і її роль у житті людини.

Практичний блок

- 1. Зробіть лінгвометодичний коментар з прикладами до поданого матеріалу.**

„Правильній побудові заняття сприятиме розуміння характеру змістових зв’язків, які можуть бути синхронними (матеріал суміжних дисциплін опрацьовується одночасно), репродуктивними (спиратися на засвоєне з інших предметів), перспективними (певне питання розглядається лише в основних рисах з орієнтацією на більш докладне вивчення на уроках з іншого предмета) ”

[Мантула Т.І. Інтегроване викладання та міжпредметні зв’язки в

2. Ознайомтеся з положеннями статті О. Біляєва.

Висловіть своє ставлення до інтегрованих уроків мови. Поділіться власними міркуваннями щодо інтеграції навчання мови.

„Міжпредметна інтеграція може бути повною або частковою. Повна інтеграція, будучи органічним об'єднанням в одному курсі різних навчальних предметів, дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, якими є розрізнення і фрагментарність викладу, та залучити потрібні відомості із суміжних предметів, що сприяє різнобічному і цілісному засвоєнню знань. Повну інтеграцію дидакти здебільшого відзначають у школах зарубіжних країн, де, наприклад, читання, письмо, усне мовлення об'єднані в мистецтво мовлення, а фізика, хімія, біологія, астрономія – у природознавство. Часткова інтеграція полягає в поєднанні матеріалу з різних предметів, підпорядкованого одній темі. На її основі будуються інтегровані уроки.

Розрізняють інтеграцію за змістом (залучення матеріалу з інших, дотичних предметів) та інтеграцію за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення. В інтегрованому уроці застосовуються обидва способи інтеграції з переважанням – залежно від теми заняття та рівня підготовки учнів – то першого, то другого. У початковій школі домінує, природно, пізнавальна діяльність, що ґрунтується на пропедевтичних знаннях, суб'єктивному досвіді учнів, організованих спостереженнях у природі тощо.

В основній і старшій школі інтегровані уроки через недостатню розробленість питання і брак належного практичного досвіду проведення їх застосовуються порівняно рідко, притому лише з окремих предметів, а саме: української літератури – в інтеграції з історією, зарубіжною літературою, рідше – мовою, біологією – з хімією, фізики – з астрономією і т.д.

На жаль, поки що маємо лише перший практичний досвід інтегрованих уроків української мови, до того ж здебільшого з літературою, без чіткого визначення їх мети (доцільність інтегрування даного уроку з іншими і якими саме), обґрунтування вибору навчального матеріалу для інтегрування, структури (органічне поєднання складових частин), технології проведення.

Підготовка і проведення інтегрованих уроків – непроста справа, яка потребує високого професіоналізму й ерудиції вчителя.

Інтегровані уроки слід відрізнити від звичайних занять з мови, на яких використовуються передбачені програмою міжпредметні зв'язки, що являють собою короткі принагідні вкраплення в урок відомостей (питань) з матеріалу інших предметів, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню виучуваного поняття або явища. Йдеться, зокрема, про вживання діалектизмів, застарілих слів та неологізмів у художніх творах, написання великої букви у власних назвах (історія, географія), використання прикметників для точного опису людей, предметів, явищ та подій (література, історія, образотворче мистецтво тощо). Багато важить опора на правильне вживання форм числівника під час читання й усного пояснення прикладів і задач з математики та у відповідях на уроках з інших предметів (історія, географія), використання діеприкметника як одного із засобів створення образності (література) та діеприслівника для передачі динамічності розвитку подій і явищ (література, наукові тексти з історії, географії, біології, математики тощо), уживання часток як виражального засобу в художніх творах. На заняттях із синтаксису доречними є посилання на роль вставних слів для зв'язку частин наукового тексту (математика, фізика, історія та ін.), на мову персонажів під час вивчення діалогу (полілогу). Чимало міжпредметних зв'язків, насамперед з літературою, стосується багатьох робіт з розвитку зв'язного мовлення (розповідь, опис, роздум та ін.).

Користуючись переліком передбачених програмою міжпредметних зв'язків, можна адекватно визначити теми інтегрованих уроків української мови, їхній зміст, структуру, технологію”

[Біляев О. Інтегровані уроки рідної мови// Дивослово. – 2003. – № 5. – С.36].

3. Розгляньте подану вправу. Поясніть, як завдання до тексту сприяють інтеграції різних видів діяльності в навчанні мови.

- I. Виразно прочитайте українську легенду. Визначте її основну думку. Доберіть заголовок. Розкажіть, як пряма мова характеризує кожного мовця.
- II. Зверніть увагу на змістові повтори окремих синтаксичних конструкцій, паралелізм. Для чого вони вживаються? Назвіть граматичні засоби вираження образного мислення в народній легенді. Яких речень у тексті більше – простих чи складних? Яка їх функціональна роль у тексті?
- III. Зробіть докладний переказ тексту, вживаючи речення з прямою і непрямою мовою.

Був у матері один син. Одружився він з дівчиною небаченої краси, привів її у рідний дім. Не злюбила невістка свекрухи, сказала чоловікові: „Нехай не заходить мати в кімнати, посели її в сінях”. Поселив матір у сінях. Боялася мати показатися злій невістці на очі. Як тільки невістка йшла через сіни, мати ховалася.

Та й цього мало було невістці. Каже вона чоловікові: „Щоб і духом матері не пахло в хаті! Пересели її в сарай”. Переселив син матір у сарай. Тільки вночі виходила вона із свого притулку.

Відпочивала якось молода красуня під квітучою яблунею й побачила матір. Розлютувалася дружина, прибігла до чоловіка: „Якщо хочеш, щоб я жила з тобою, убий матір, вийми з її грудей серце і принеси мені”.

Не здригнувся син, заворожила його небачена краса дружини. Каже він матері: „Ходімо, мамо, покупаємося в річці”. Ідуть до річки кам'янистим берегом. Спіткнулася мати об камінь. Розсердився син: „Що ти, мамо, спотикаєшся? Чому під ноги не дивишся? Так ми до вечора будемо йти”.

Прийшли, роздяглися, покупались. Син убив матір, вийняв з її грудей серце, поклав на кленовий листок, несе. Тріпоче маленьке материнське серце. Спіткнувся син об камінь, упав, ударився коліном, упало гаряче серце на гостру скелю, закривавилось, стрепенулося і прошепотіло: „Синочку мій рідний, чи не боляче ти вдарився?”

Заридав син, схопив материне серце, вернувся до річки, уклав його в розтерзані груди, облив гарячими сльозами. Зрозумів він, що ніхто ніколи не любив його так палко, віддано і безкорисливо, як рідна мати.

І такою безмежною була любов материнська, що ожило серце, закрилися розтерзані груди, встала мати й пригорнула синову голову до грудей. Не міг після цього син повернутися до дружини-красуні, осоружною стала вона йому. Не повернулася додому мати. Пішли вони вдвох степами й долинами, вийшли на широкий простір і стали двома високими могилами (*Нар. творчість*).

4. Зробіть аналіз поданої системи вправ.

- Випишіть з поезії Т. Шевченка „Ісаія. Глава 35” складні речення. Визначте особливості їх будови. Зробіть висновок, які речення (за будовою) переважають у вірші, як це впливає на характер стилю письменника.

- Доберіть образні порівняння відповідно до змісту живописного твору М. Глуценка „Весняний мотив”.
 - Використовуючи різні групи тематичної лексики, опишіть картину І. Рєпіна „Запорожці пишуть листа турецькому султанові”.
 - Розкажіть про символічне значення квітів, рослин, ілюструючи думки прикладами з літературних творів. Які синтаксичні конструкції ви використали?
5. Проаналізуйте модель спареного уроку розвитку зв'язного мовлення з погляду реалізації принципу інтеграції.

Тема уроку. Твір-роздум на суспільну тему в публіцистичному стилі „Чи потрібна українцям українська мова? ” (8 клас)

Випереджувальні завдання для групової роботи.

Група 1. Підготувати матеріал культурологічного „портфоліо” про вираз культури рідного народу в українській мові.

Група 2. Підготувати матеріал проблемно-пошукового „портфоліо” – протилежні висловлювання (дискусійного характеру) громадських діячів, письменників про націотворчу роль української мови.

Група 3. Підготувати матеріал мовнотематичного „портфоліо” – інформацію про походження і розвиток української мови.

Група 4. Підготувати матеріал творчого „портфоліо”: скласти гумореску, думу чи інший твір про роль і місце української мови в нашій державі.

Портфоліо – папка для паперів, сукупність тематичних матеріалів.

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети уроку. Створення мотивації.

Вступне слово вчителя про мовну ситуацію в Україні.

II. Підготовка до написання твору-роздуму.

1. ▪ *Захист культурологічного „портфоліо”:* група 1.

- „Мікрофон”. Обговорення питань, винесених на захист (говорить той, хто має в руках уявний мікрофон).

- *Захист проблемно-пошукового „портфоліо“*: група 2.
 - *„Мікрофон“*. Міні-дискусія (обговорення і заперечення) за питаннями, винесеними на захист (говорить той, хто має в руках уявний мікрофон).
 - *Захист мовнотематичного „портфоліо“*: група 3.
 - *„Мікрофон“*. Обговорення питань, винесених на захист (говорить той, хто має в руках уявний мікрофон).
 - *Захист творчого „портфоліо“*: група 4.
 - *„Мікрофон“*. Обговорення питань, винесених на захист (говорить той, хто має в руках уявний мікрофон).
2. **„Грунування“**. Колективне складання асоціативного куща на основі суспільної лексики відповідно до теми роздуму.
3. **Бесіда.**
- Що характерно для структури твору-роздуму?
 - Яка роль вставних слів у творі-роздумі?
 - Чим відрізняється індуктивний спосіб роздуму від дедуктивного?
 - Які особливості публіцистичного стилю?

III. Написання творчої роботи на чернетці.

IV. „Сам собі редактор“ (редагування написаного).

V. Переписування начисто.

6. Складіть лінгвістичну казку „Історія літери Г“ для учнів 5 класу.
7. Розробіть інтегровану програму з розвитку зв'язного мовлення для 9 класу, включіть тематику інтегрованих уроків, визначте їх мету, особливості навчального матеріалу для інтегрування.
8. Підготуйте матеріал для „учительського портфоліо“: набір інформаційно-пізнавальних, навчальних і методичних матеріалів для реалізації інтегрованого підходу до розвитку зв'язного мовлення учнів середніх класів (тему заняття виберіть самостійно).
9. Складіть конспект уроку на тему „Способи словотворення“, використовуючи технологію міжрівневих зв'язків у системі мови.
10. Розробіть модель інтегрованого уроку з розвитку зв'язного мовлення для 10 класу (тему уроку виберіть самостійно).
11. Складіть творчий опис інтегрованого уроку підготовки учнів до написання твору-роздуму.

Рекомендована література

1. *Беседовська І.В.* Інтегрування суміжних мовознавчих дисциплін – одна з необхідних умов свідомого сприймання// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – №21. – С.155 - 160.
2. *Варзацька Л.* Види мовних завдань у структурі інтегрованого уроку рідної мови і мовлення в 5 класі// Українська мова і література в школі. – 2004. – №1. – С.4 – 7.
3. *Вашуленко М.С.* Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі вивчення рідної мови// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – №21. – С.3 - 5.
4. *Беленький Г.И.* Интеграция?// Литература в школе. – 1998. – №8. – С.86 – 90.
5. *Біляєв О.М.* Інтегровані уроки рідної мови// Дивослово. – 2003. – № 5. – С.36 – 40.
6. *Голуб Н.* Розвиток зв'язного мовлення учнів засобами музики та живопису як цілісна система// Українська мова і література в школі. – 2006. – №3. – С.12 – 18.
7. *Дворецька Л.М.* Використання комп'ютерних технологій під час проведення інтегрованих уроків української мови та мовлення// Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2004. – № 2. – С. 43-45.
8. *Донченко Т., Луценко В.* Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови// Українська мова і література в школі. – 2005. – №2. – С.5 – 11.
9. *Intel®* Навчання для майбутнього/ Автори адаптації до українського видання Н.В.Морзе, Н.П. Дементієвська. – К.: Нора-прінт, 2005.
10. *Мацько Л.І.* Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу// Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів. Зб. наук. праць. – Рівне, 2006. – С. 5-9.
11. *Пігур М.В.* Інтеграція як інноваційна стратегія вивчення словотвору в курсі СУЛМ// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 21. – С.110-112.
12. *Янчук О.* Розвиваємо дар слова: Інтегрований урок рідної мови і мовлення за враженнями від спілкування з природою// Українська мова і література в школі. – 2004. – №3. – С.36 – 38.

МОДУЛЬ III

Лінгвометодичні технології

Технологія інтенсивного навчання правописної
грамотності

Технологія розвитку умінь і навичок ефективного
спілкування

Технологія розвитку мовленнєвих умінь і навичок
на основі редагування тексту

Тема 1

Технологія інтенсивного навчання правописної грамотності

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Основні положення концепції інтенсивного навчання мови.
2. Сутність і мета інтенсивного формування правописної грамотності.
3. Важливість питання про грубі і негрубі орфографічні та пунктуаційні помилки для розробки технології інтенсивного навчання правопису.
4. Шляхи і способи інтенсивного вироблення правописних навичок.
5. Роль узагальнюючих схем, таблиць у процесі реалізації технології інтенсивного опанування орфографії і пунктуації.

Запитання для дискусії

1. Що включає в себе поняття правописної грамотності?
2. За якими показниками можна групувати орфограми в шкільному курсі української мови?
3. Яких умов слід дотримуватися для формування і розвитку орфографічних та пунктуаційних умінь, навичок?
4. Яку роль відіграє використання електронних підручників і електронних навчальних посібників для інтенсифікації навчання орфографії і пунктуації в школі?
5. Які виховні можливості приховує інтенсивний розвиток правописних навичок?

Інформаційний блок

Концепція інтенсивного навчання мови – система поглядів, на яких ґрунтується методика прискореного й ефективного навчання мови в школі. Основні положення цієї концепції розробив О. Біляєв. Вони ґрунтуються на ідеї укрупнення тем, яку запропонували психологи П. Гальперін, Д. Ельконін та ін. вчені в 60-70 рр. ХХ ст.

У перекладі з латинської мови слово *інтенсифікація* означає

збільшення напруги, продуктивності, дієвості, результативності.

Одне з основних завдань шкільної мовної освіти – розвиток зв'язного мовлення учнів, як усного, так і писемного. Невід'ємною складовою писемного мовлення є правописні навички. Ось чому питання формування орфографічної і пунктуаційної грамотності не втрачає своєї актуальності.

Правописна грамотність – це сукупність знань основних правил з орфографії і пунктуації та вмінь ними користуватися в практиці писемного мовлення. Метою інтенсивного формування відповідних умінь у шкільному курсі української мови є ефективний розвиток орфографічних і пунктуаційних навичок у процесі формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Сутність інтенсивного навчання правописних навичок полягає в підвищенні продуктивності роботи учнів з орфографії і пунктуації завдяки вивченню відповідного мовного матеріалу укрупненими частинами (блоками) з використанням узагальнюючих схем, таблиць; шляхом посилення цілеспрямованості навчання, внутрішньої позитивної мотивації до предмета, прискорення темпу навчальної діяльності, вдосконалення організації заняття, оптимального поєднання традиційних та інноваційних форм, методів, засобів навчання. У розробці відповідної технології необхідно враховувати лінгводидактичні умови:

- якщо учні сприйматимуть орфографію і пунктуацію як сукупності частин (позначення звуків буквами, написання слів і їх частин разом, окремо і через дефіс, вживання великої букви, правила переносу слів; групи розділових знаків, що відділяють і що виділяють), то це дасть змогу цілісно охопити основні правописні ідеї;
- спрямування основної уваги на формування прийомів розумової діяльності, зокрема спостереження, аналізу, узагальнення, сприяє уникненню сумнівних і механічних способів навчально-пізнавальної роботи, розвиває логічне мислення школярів;
- рівень правописної грамотності учнів залежить від розуміння суті правил у зв'язку з принципами української орфографії і пунктуації;
- ефективність підготовки учнів до виконання письмових робіт значною мірою залежить від опрацювання тих

правописних правил (відповідних орфограм і пунктограм), на які учні допускають найбільше помилок;

- дидактичний матеріал має розкривати всі умови правописного правила;
- орфографічно-пунктуаційна правильність письма залежить від умінь учнів самостійно працювати з довідковими джерелами (словниками, правописом, відповідними посібниками).

У системі роботи, спрямованій на продуктивний розвиток правописних навичок, важливо враховувати характер помилок та частоту вживання орфограм і пунктограм. Залежно від того, якою мірою орфографічні та пунктуаційні помилки знижують якість писемного мовлення, їх умовно поділяють на грубі і негрубі. У зв'язку з цим В. Мельничайко звертає увагу вчителя на те, що не кожна орфографічна помилка однаково характеризує рівень знань і вмінь учня, „питання про грубі і негрубі орфографічні помилки важливе ще й тому, що під час навчання в школі просто неможливо з достатньою повнотою опрацювати сотні орфографічних правил і виробити на їх основі стійкі правописні навички” [5, с.15].

Ефективне формування й удосконалення правописної грамотності має відбуватися у двох напрямках:

- систематична й цілеспрямована робота щодо попередження правописних помилок з опорою на базові знання з лексикології, фонетики, граматики;
- регулярна робота над орфографічними і пунктуаційними помилками, допущеними в учнівських письмових роботах.

Інтенсивне навчання правопису залежить від творчого підходу вчителя і досягається різними шляхами та способами:

- структурування навчального матеріалу у вигляді укрупнених частин (блоків) з використанням узагальнюючої наочності;
- переважне застосування індуктивного способу вивчення правила поряд із дедуктивним;
- використання лінгвістичних ігор („Знайди порушника”, „Знайди помилку і врятуй слово”, „Хто більше”, „Третє зайве”, „Орфографічний кошик”);
- реалізація програмованого навчання;
- використання в навчанні орфографії, пунктуації комп'ютерних технологій і т. ін.

Шляхи і способи інтенсивного навчання мають спрямовуватися на розвиток гнучкості розумових дій щодо застосування правописних правил у писемному мовленні. При цьому важливу

роль відіграє індивідуальний і диференційований підхід як до учнів, так і до тематичного навчального матеріалу.

Рівень продуктивності, що характеризує ступінь інтенсивності навчання, залежить від ефективного використання кожної хвилини уроку. Традиційно вчителі практикують переважно завдання на вставлення пропущених орфограм, пунктограм у речення, текст. При цьому широкі можливості для продуктивного опанування орфографії і пунктуації мають й інші дидактичні методи та прийоми:

- *використання проблемних ситуацій* з метою створення позитивної мотивації на уроці, активізації пізнавальної діяльності й розвитку логічного мислення;
- *орфографічний, пунктуаційний і комплексний граматичний розбір*, що дає змогу збагнути графічні способи оформлення писемного мовлення, граматичну природу правописного правила, умови його застосування, у результаті чого правило стає своєрідною інструкцією до практичного застосування;
- *словникові диктанти (цифрові, вибіркові, розподільні, диктант „тиша“)* – за короткий проміжок часу вони дають змогу розглянути багато виучуваних орфограм;
- *вправи з ключами* – так звані ключі, у яких даються крилаті вислови відомих філософів, учених, письменників, виступає одночасно як контроль для перевірки правильного виконання вправ, як стимул до навчальної діяльності і як пізнавально-виховний засіб;
- *навчальне моделювання*, що передбачає, з одного боку, моделювання мовних явищ, конструкцій для їх вивчення, а з другого – дій та операцій для того, щоб опанувати особливості українського правопису;
- *робота з графічними схемами* речень, слів – графічний аналіз поданих синтаксичних конструкцій, слів, графічний диктант, відшукування в тексті (або складання) речень, слів за графічними схемами, що дає учням конкретні уявлення про випадки, на які поширюється застосування певного правила, збагачує внутрішнє мовлення, логічне мислення;
- *добір асоціативних пар* (слів, речень) – така робота на основі мовних асоціацій з урахуванням орфограм (пунктограм) забезпечує свідоме підвищення правописної грамотності;
- *групування слів за типами орфограм*, що розвиває аналітичне мислення, сприяє свідомому формуванню

- орфографічної грамотності;
- *заміна структури* речень, слів для формування вміння перефразувати думку, уникати тих орфограм чи пунктограм, які викликають сумнів у правильному написанні;
- *аналіз стилістичних можливостей розділових знаків* на матеріалі художніх текстів, що забезпечить від механічного вживання розділових знаків, розвиватиме чуття мови, збагачуватиме чуттєво-мовленнєвий досвід;
- *написання творів, переказів, текстових диктантів* з подальшою роботою над помилками, що, поряд з іншим, розвиватиме орфографічну і пунктуаційну уважність школярів;
- *самостійна робота із словниками* (відшукування в словнику слів, написання яких залежить від лексичного значення, перевірка слів, які пишуться за традицією, складання на основі словників завдань і запитань для самоконтролю та ін.), що сприяє виробленню навичок самостійної пізнавальної, освітньої діяльності.

Наведений матеріал є лише загальним орієнтиром для створення вчителем власних ефективних технологій навчання правописної грамотності. У цій роботі важливу роль відіграє повторення і постійний контроль (самоконтроль, взаємоконтроль) над виробленням правописної грамотності учнів.

Систематичне використання алгоритмів, структурно-логічних схем, узагальнюючих таблиць (наприклад, „Орфограми в коренях слів“, „НЕ з різними частинами мови“, „Правопис префіксів“, „Розділові знаки в простому реченні“, „Розділові знаки в складносурядному реченні“ та ін.) з метою інтенсивного навчання відповідних тем дає змогу учням сприймати кожне правописне правило як частину цілого, а орфографію чи пунктуацію як сукупність частин, тісно пов'язаних з принципами українського правопису. Об'єднаний у групи широкий тематичний матеріал візуально зменшує обсяг виучуваного й відповідно допомагає свідомо розібратися в ньому. Так званий структурований спосіб вивчення правописного матеріалу веде до розуміння суті правил, правописних закономірностей, цілісності й упорядкованості знань.

Практичний блок

1. Цікаві методичні ідеї для полегшеного вивчення

орфографії у зв'язку з фонетикою пропонує С. Ковальчук: ключ-символ „Рука” (для запам'ятовування слів-винятків з теми „Спрощення в групах приголосних”), лінгвістичні розповіді, створення блок-схеми на уроці та ін. („Українська мова і література в школі”. – 2003. – № 6. – С.68-69).

Спробуйте за аналогією розробити свою систему інтенсивного навчання правопису.

2. Виберіть з методичної літератури ефективні, на вашу думку, технологічні моделі уроків вивчення орфографії та пунктуації.

3. Правопис слів залежить від розуміння учнями лексичного і граматичного значення слова, місця наголосу.

Наведіть приклади вправ, що ґрунтуються на цих закономірностях.

4. Розробіть класифікацію орфограм і пунктограм для кожного класу основної школи (середні класи).

5. В. Мельничайко в посібнику „Українська мова. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок”, „зважаючи” орфограми, їх впливову роль в оцінці загального рівня орфографічної грамотності, особливо підкреслює, що при повторенні відомостей з орфографії слід у першу чергу спрямовувати увагу на ті орфограми, які трапляються найчастіше.

Які орфограми можна віднести до розряду найуживаніших?

6. Розгляньте подану таблицю. Поясніть її роль для формування правописних навичок.

Інтонанція – пунктуація

Розділові знаки	Співвідношення інтонації і пунктуації в складному реченні
Розділові знаки в складносурядному реченні	Між частинами складносурядного речення робиться значна пауза; на письмі ставиться кома або крапка з комою . Якщо є спільний член для обох частин такого речення, він виділяється логічним наголосом, між

	<p>частинами речення – незначна пауза, але кома між ними не ставиться.</p> <p>Якщо в складносурядному реченні йде різкий перехід від однієї думки до другої, у вимові спостерігається значна пауза між частинами, у першій частині підвищується голос, а в другій – знижується, то на письмі ставиться тире.</p>
<p>Кома в складнопідрядному реченні</p>	<p>Між головною і підрядною частинами має бути чітка пауза; на вказівне слово (якщо воно є) в головній частині падає логічний наголос, у кінці першої частини підвищується тон голосу (на письмі ставиться кома), у кінці другої – пониження голосу.</p> <p>У складнопідрядному реченні з кількома підрядними (однорідна супідрядність) спостерігається незначна пауза, чітка перелічувальна інтонація, підвищення голосу в кінці кожної частини, за винятком останньої, на письмі ставляться коми.</p> <p>Якщо в такому реченні стоять не коми, а крапка з комою, то пауза значна, інтонація перелічувальна, але в кінці кожної частини незначне пониження голосу, а в кінці речення голос значно понижується.</p>
<p>Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні</p>	<p>Якщо частини складного безсполучникового речення означають одночасність чи послідовність дій, подій, при їх вимові спостерігається коротка пауза і підвищення голосу, за винятком останньої частини; на письмі – кома.</p> <p>Якщо у вимові таких речень відчутне незначне пониження голосу і довгі паузи, на письмі ставиться крапка з комою.</p> <p>Якщо в складному безсполучниковому реченні попереджувальна інтонація (легке пониження голосу в першій частині, довга пауза), то після першої частини ставимо двокрапку.</p> <p>Якщо частини складного безсполучникового речення розділяє значна пауза, підвищується голос у першій частині і різко понижується в другій, на письмі ставиться тире.</p>
<p>Розділові знаки в періоді</p>	<p>Перша частина відповідної конструкції вимовляється з поступовим наростанням підвищення голосу, потім після паузи, у другій частині, голос знижується, між частинами залежно від змісту та інтонації можлива кома з тире, двокрапка, крапка з комою.</p>

Розробіть таблицю, у якій були б представлені всі варіанти розділових знаків у реченні з однорідними членами.

7. Зробіть методичний аналіз поданого тексту для диктанту. Розробіть матеріал для роботи над розділовими знаками та орфограмами з метою підготовки учнів до написання цього тексту під диктовку.

Заратустра

У 680 році до нашої ери, прибувши з берегів Дніпра, скіфська кіннота промчала землями Медії і розташувалася на півдні Персії (Ірану), де утворила могутню імперію. Медія – країна, в якій, як вважають перси, народилася перша мудра людина на землі – Заратустра Спітама. Спітама – ім'я скіфське й означає „Світлий”. Слово Заратустра – титул, а не прізвище і значить „жовтий верблюд”.

Коли народився Заратустра, то перш за все усміхнувся. Бог Агура Мазда послав свого сина людям, щоб він відкрив їм праведний шлях у життя.

У ті далекі часи перси, як і інші народи того часу, мали віру в багатьох богів. То були мудрі та вчені люди, які добре вміли розпізнавати людей, розумілись у лікувальних властивостях трав, вивчали закони природи. Заратустра зумів переконати їх у тому, що в світі є дві сили. Перша – сила світла, добра, мудрості, любові, правди, назва якої Агура Мазда, що в перекладі із санскриту означає сонячна мудрість. Крім першої сили світла, існує сила, яка зветься Ангра Маню. Злий розум перебуває в непримиренній боротьбі з Агурою Маздою.

Збереглася легенда: вороги хотіли умертвити Заратустру і поклали його на вогненну постіль. І раптом сталося диво: враз перетворилася вона в постіль із троянд. З тих прадавніх часів рожа-троянда стала символом вічності (За В.Войтовичем).

8. Складіть карту спостережень за формуванням правописних навичок в учнів на основі методичних публікацій у фаховій літературі.
9. Розробіть авторську концепцію формування правописних навичок в учнів середніх класів.
10. Проаналізуйте модель уроку. Який матеріал став основним для створення мотивації навчання?

Тема уроку. Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні

Мета уроку: дати учням уявлення про розділові знаки в складному безсполучниковому реченні; розвивати правописні

вміння і навички, логічне мислення, чуття мови; виховувати морально-етичні почуття.

Хід уроку

1. Вступне слово вчителя.

На минулих уроках ми дізналися про особливості складних сполучникових речень та про те, які розділові знаки в них ставляться.

- Чим відрізняються складні сполучникові речення від безсполучникових? Чи завжди в сполучникових складних реченнях ставляться розділові знаки?
- У структурі сполучникового складного речення, на відміну від безсполучникового, завжди є сполучник або сполучне слово. Бувають випадки, коли між частинами сполучникового складного речення розділові знаки не ставляться.

Сьогодні ми маємо дізнатися, які розділові знаки ставляться між частинами складного безсполучникового речення, від чого залежить уживання цих знаків.

2. Вивчення нового матеріалу.

Самостійна робота з підручником - ознайомлення з теоретичним матеріалом.

Робота в парах „Одна голова добре, а дві – краще“: створіть опорний конспект „Розділові знаки в складному безсполучниковому реченні“ на основі прочитаного параграфа. Представте й озвучте складену наочність.

3. Закріплення вивченого матеріалу.

Виконання вправ.

- Порівняйте структуру речень, визначте спільне і відмінне в них. Поясніть розділові знаки.

1. Почалася у сонця безсонниця – і подовшали раптом дні (В. Симоненко). 2. Вовків боятися – в ліс не ходити (Нар. творчість).

- Закінчіть речення: вкажіть умови, відповідно до яких діє в поданих ситуаціях вказана норма.

Між частинами складного безсполучникового речення ставиться двокрапка, якщо

У реченні „Грім не гряне – ледачий не встане“ (Нар. творчість) ставиться тире, тому що

Частини складного безсполучникового речення відділяються крапкою з комою, якщо

У реченні „Знає кума – знає півсела“ (Нар. творчість) ставиться тире, тому що

- Замініть складні сполучникові речення на складні безсполучникові. Поясніть розділові знаки.

1. Тільки зрадникам дається воля вибирати собі батьківщину, бо в них відібрана пам'ять (Р. Іваничук) 2. Годуй діда на печі, бо й сам будеш там (Нар. творчість). 3. Не бійся розумного ворога, а бійся дурного приятеля (Нар. творчість). 4. Дитина плаче, а матері боляче (Нар. творчість).

- Складіть 5 безсполучникових складних речень з різними розділовими знаками. Зробіть їх синтаксичний розбір.

4. **Рефлексія** (учні пишуть рефлексивний твір про власну пізнавальну роботу на уроці).
5. **Підсумки уроку** (у формі бесіди).
6. **Завдання додому.**

11. Підготуйте опорні конспекти для вивчення основних орфограм у коренях, префіксах, суфіксах, закінченнях.

12. Розробіть модель уроку вивчення розділових знаків у складному реченні (9 клас) з використанням технології інтенсивного навчання.

Рекомендована література

1. Біляєв О. М. Концепція інтенсивного навчання мови// Українська мова і література в школі. – 1991. – № 6. – С. 26 – 30.
2. Біляєв О. М. Ефективний засіб інтенсифікації навчання української мови в школі// Педагогіка і психологія. – 1994. – №4. – С.66-72.
3. Гальчук В. Ще раз про проблему грамотності (чи безграмотності)...// Українська мова і література в школі. – 2005. – № 8. – С.65 – 67.
4. Глазова О.П. Українська пунктуація: Навчальний посібник. – Харків: Ранок, 2004. – 352с.
5. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фондація ім. О.Ольжича, 1995. – 251с.
6. Мельничайко В. Я. Українська мова. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан,

1998. – 64с.
7. *Педагогічні ідеї* С.І. Ковальчука// Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С.67 – 69.
 8. *Пермінов В.* Вивчення правопису прислівників за допомогою методів ейдетики// Українська мова та література. – 2004. – № 14. – С.7 – 8.
 9. *Скуратівський Л.В.* Структурування знань учнів з основ науки про мову в 5-7-х класах// Методика викладання української мови і літератури: Республіканський науково-методичний збірник. – К.: Рад. школа, 1990. – Вип. 11. – С.71-78.
 10. *Хом'як І.* Наукові основи навчання орфографії в середній школі. – Рівне, 2002. – 227с.
 11. *Чак Є.* Складні випадки правопису та слововживання. – К.: А.С.К., 1998. – 272с.
 12. *Яворська С.* Формування правописних навичок учнів// Українська мова і література в школі. – 2000. – № 3. – С. 32– 35.

Тема 2

Технологія розвитку вмінь і навичок ефективного спілкування

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Роль мистецтва живого спілкування в системі гуманізації шкільної освіти.
2. Сутність понять „комунікативна компетенція“, „комунікативна основа навчання мови“.
3. Лінгводидактичні умови ефективності технології формування комунікативної компетенції в процесі вивчення української мови.
4. Місце комунікативних тренінгів у методичній системі, спрямованій на розвиток навичок ефективного спілкування.
5. Теорія і практика формування умінь та навичок ефективного ділового спілкування.

Запитання для дискусії

1. Який зв'язок між ефективним спілкуванням і комунікативною грамотністю учнів?
2. Які складові включає шкільний аналіз комунікативних ситуацій?
3. У чому переваги ситуативно-діалогічних завдань над власне мовними вправами для розвитку комунікативних навичок?
4. На вироблення яких умінь потрібно звернути увагу в процесі реалізації технології формування навичок ефективного спілкування?
5. Як можна використовувати комп'ютерні технології для розвитку комунікативної компетентності в контексті мовної освіти?

Інформаційний блок

Освіту прийнято розглядати „як галузь підвищеної мовленнєвої відповідальності“. У зв'язку з цим мистецтво живого спілкування як специфічна форма передачі інформації, мовної взаємодії суб'єктів навчання займає особливе місце і відіграє

важливу роль у формуванні особистості, у реалізації принципу гуманізації освіти, що передбачає поширення ідей педагогіки співробітництва, організацію навчання з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, створення сприятливих умов для виявлення здібностей і гармонійного розвитку школярів.

Використання „живого” слова в контексті гуманістичної освіти, яка спирається на принципи холістської психології, сприяє формуванню цілісного світогляду, культурно-духовної сфери суб'єктів навчання, породжує бажання брати участь у вербальній комунікації, висловлювати своє особисте ставлення до об'єкта пізнання.

У сфері мовної освіти „живе” спілкування є методом навчання і водночас предметом вивчення.

Комунікативна основа навчання мови передусім відображена в меті шкільного курсу української мови, зокрема в тій її частині, де йдеться про оволодіння вміннями і навичками комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в конкретній ситуації спілкування відповідно до соціальної ролі адресата і адресанта (наприклад, роль пацієнта, пішохода, учня, педагога, покупця, слухача, оратора, майстра, колеги, спортсмена та ін.), тобто оволодіння *комунікативною компетентністю*. Поняття „комунікативна компетентність” тісно пов'язане з мовною компетентністю, що ґрунтується на знанні мови. Мовна компетентність учнів – це володіння передбаченими шкільною програмою знаннями про одиниці і категорії мовної системи на всіх рівнях, а також про закономірності їх використання з урахуванням стилю, жанру мовлення.

В основі формування комунікативних умінь і навичок учнів має лежати *комунікативно-діяльнісний підхід* до навчання мови. Успішна його реалізація залежить від урахування низки лінгводидактичних умов:

- опора в навчанні мови на основні принципи спілкування: співробітництво (кооперація) і ввічливість (етикетність);
- урахування в процесі навчання всіх функцій мови, особливо мислеоформлюючої, комунікативної та естетичної, для забезпечення позитивного мовно-мовленнєвого середовища;
- функціонально-комунікативна спрямованість навчання мови з опорою на текст і життєвий досвід учнів, що дає змогу оволодіти мовою як засобом спілкування в системі „продуцент – реципієнт”;

- використання типових комунікативних ситуацій з різних сфер спілкування для моделювання навчальних дій, розробки комунікативних вправ, що формує соціально-комунікативну позицію учня;
- систематичне виконання учнями комунікативних вправ на основі тематичного матеріалу з мови і соціокультурної теми заняття;
- опора на лексико-граматичні знання в роботі над розвитком комунікативної грамотності школярів;
- уміння вчителя поєднувати в навчальній роботі традиційні та інноваційні форми, методи з метою інтенсифікації навчання мови, створення атмосфери творчості.

У методичній системі, спрямованій на формування комунікативної компетентності учнів, передусім мають ураховуватися різні форми і види усного спілкування:

- монологічна (наприклад, оголошення бібліотекаря, що читальний зал не працює) і діалогічна (бесіда, дискусія) форми;
- індивідуальне спілкування в парах, спілкування в групах, колективне;
- офіційне (інтерв'ю, засідання) і неофіційне спілкування (наприклад, обговорення планів на майбутнє в колі друзів).

Для розвитку умінь і навичок комунікативно виправданого володіння засобами мови недостатнім є використання традиційних репродуктивних, аналітичних мовних вправ, написання творів, переказів, диктантів. Власне, такі види роботи самі по собі не можуть повною мірою забезпечити формування в учнів умінь невимушено інформувати співрозмовника, підтримувати розмову на конкретну тему, обмінюватися думками й враженнями про певні факти, реалії дійсності, встановлювати міжособистісний контакт. У цілеспрямованій роботі над формуванням умінь і навичок ефективного спілкування окреме місце має займати система комунікативно-ситуативних вправ.

Основу комунікативно-ситуативних вправ складає короткий опис моделі природної комунікативної ситуації – реальної чи уявної. Наприклад: *Уявіть ситуацію: ви забули під партою тлумачний словник (шкільний підручник з математики). Однокласник наздогнав вас і віддав цю книгу. Складіть відповідний діалог, у якому ви висловлюєте щиру вдячність.*

Окремим виявом комунікативних вправ є мовленнєві

проблемно-ситуативні вправи, що містять певну проблему, яку учень має описати, проаналізувати й намітити шляхи її вирішення. Наприклад: *Опишіть ситуацію: перед іспитом вашій однокласниці подруга сказала: „Ні пуху ні пера!“. Що мала на увазі дівчина, вживаючи підкреслений вислів? Зробіть до нього позамовний коментар. Для цього спершу з'ясуйте джерело походження фразеологізму.*

З-посеред різних способів розвитку умінь і навичок успішного спілкування найбільш ефективний **комунікативно-тренінговий підхід**. Під час комунікативних тренінгів (виконання тренувальних вправ) на заняттях з мови доцільно враховувати різні види діалогів:

за тематичним спрямуванням:

- навчально-предметні (про мову);
- культурологічні;

за стилями мови:

- побутові;
- наукові;
- діалоги, характерні для офіційного і неофіційного ділового спілкування;
- публіцистичні діалоги;
- художні діалоги;

за соціальними сферами міжособистісного спілкування:

- діалоги в школі;
- діалоги в родині;
- діалоги у сфері соціального сервісу;
- діалоги у сфері професійної діяльності;
- діалоги у духовно-культурній сфері;
- діалоги у сфері громадської діяльності;
- діалоги в адміністративно-управлінській сфері та ін.

Формування в учнів уміння „розвивати діалог“ має практичне значення для творчої життєдіяльності в суспільстві.

Успішний розвиток комунікативних навичок значною мірою залежить від ґрунтовних знань про реальні дійсності, оскільки в процесі обміну думками відображаються результати не лише навчально-предметної діяльності, а й рівень особистісного досвіду, духовно-ціннісних орієнтацій школярів.

Однією з актуальних проблем сучасної методики української мови є розробка ефективних технологій формування умінь і навичок **ділового спілкування**. Теорія розвитку мовленнєвої компетенції у сфері ділової комунікації спирається на положення про зв'язок мовлення і

мислення, про співвідношення мови, мовлення і комунікації, про типи мовлення, види мовленнєвої діяльності та їх роль у формуванні мовленнєвої компетентності особистості, про риторичне мистецтво як засіб розвитку культури мовленнєво-мислительних дій.

У системі шкільної роботи з формування умінь і навичок ділового спілкування можна виділити три напрями:

- ознайомлення з особливостями ділового спілкування і його основними формами (ділові телефонні діалоги, ділове листування, переговори між діловими людьми, ділові бесіди, ділові наради, збори, ділові конференції, ділові виставки);
- формування навичок ділового виступу;
- вироблення навичок ділової бесіди.

Шкільний курс української мови має чітко виражене практичне спрямування. З огляду на це в методичній системі, спрямованій на розвиток компетентності ділового спілкування, учитель-словесник більшу увагу має приділити двом останнім напрямам – формуванню навичок ділового виступу; виробленню навичок ділової бесіди.

У процесі становлення навичок ділового виступу важливо звернути увагу учнів на такі питання: як заволодіти увагою слухачів, як переконати їх у правильності і доцільності проголошених ідей, як під час виступу ефективно використати власний потенціал (знання, уміння, шарм, міміку, жести та ін.).

Перед створенням ситуації ділової бесіди потрібно ознайомити учнів з умовами, від яких залежить результативність бесіди (чітке усвідомлення завдання бесіди, підготовка плану бесіди, погодження із співрозмовником місця і часу бесіди, урахування організаційних моментів тощо).

Для продуктивного формування комунікативних навичок учнів суттєве дидактичне значення має опрацювання пам'яток: „Правила ділового спілкування”, „Правила знайомства”, „Вимоги до ділової бесіди”, „Правила ділової телефонної розмови”, „Тактичні прийоми ведення ділових переговорів”, які можна скласти за матеріалами відповідних посібників В. Зусіна, Ф. Хміля, Ф. Бацевича та ін. Наприклад, з метою вироблення комунікативної компетенції учнів важливо навчити їх слухати, відтак корисною буде пам'ятка-орієнтир **„Як слухати співрозмовника”**:

1. Уміння слухати – перший крок до успіху в міжособистісному спілкуванні.
2. Слухаючи співрозмовника, дивіться йому в очі, усміхайтеся, час від часу піддакуйте.

3. Будьте уважні, уточнюйте почуте, звертаючись зі словами: „Я Вас розумію ...”, „Ви думаете, що ...”, „Я правильно Вас зрозумів, що ...”, „Що Ви кажете?”.
4. Слухаючи, будьте толерантним, терплячим до співрозмовника, не переривайте його розмову.
5. Співрозмовника важливо сприймати таким, яким він є, стримуйте свої емоції, якщо співрозмовник неприємний вам.

Залучення учнів до складання пам'яток-орієнтирів, пов'язаних з міжособистісною комунікацією, має розвивальне значення.

Ефективність рідномовної освіти, спрямованої на розвиток умінь і навичок ділового спілкування, значною мірою пов'язана з інтерактивними формами і методами навчання:

- **прес-конференція** (учні-журналісти ставлять запитання учневі, який виконує роль менеджера місцевого заводу);
- **інтерв'ю** (робота в парах: учень А, який нещодавно приїхав з ділової поїздки дає інтерв'ю учневі Б – представнику шкільної газети);
- **банк ідей („жарт”)** – групове складання жартів, які знімають напругу в ситуації ділового спілкування (наприклад, скласти жарт до такої ситуації: представник фірми запитує в ділового партнера: „Ви думаете віддавати нам борги?”);
- **відеофрагмент** (зробити колективний аналіз комунікативної поведінки героїв відеосюжету, наприклад, народних депутатів);
- **круглий стіл** (груповий комунікативний аналіз діалогічного тексту: місце і час спілкування (за текстом), комунікативна мета учасників спілкування, характеристика комунікантів, аналіз засобів їхнього красномовства, висновок про досягнення мети спілкування);
- **„ПР-акція”** – умовна назва групової роботи: організувати захід, призначений для формування позитивного іміджу фірми чи ВНЗ та ін. (наприклад, придумати дотепний заголовок і скласти замітку в місцеву газету про успіхи фірми (ВНЗ), скласти сценарій святкового вечора, присвяченого ювілейній даті фірми (ВНЗ), скласти в цікавій формі інформацію про підприємство (ВНЗ) для реклами);
- **„Добрый початок – половина діла”** – умовна назва індивідуально-групової форми роботи, спрямованої на складання тексту-діалогу за поданим кінцем (Партнери ще довго сперечалися між собою. Один з них не витримав і сказав:

„Не кажи „гоп”, поки не перескочиш”.);

- „Кінець - ділу вінець” - умовна назва індивідуально-групової форми роботи, спрямованої на вдале продовження діалогічного тексту.

Потрібно зазначити, пошук нових методів і технологій навчання, що забезпечують формування в учнів комунікативної компетентності (зумовлений, з одного боку, соціальними потребами, а з іншого - необхідністю вдосконалення організації мовної освіти в школі), є важливим кроком до створення ефективних моделей розвитку мовної особистості школярів.

Практичний блок

1. Підготуйте і проведіть в аудиторії презентацію цікавої методичної літератури з питань розвитку комунікативних навичок.

2. Ознайомтеся з експериментально-дослідницькою роботою вчителя української мови Георгія Бойка (Педагогічний експеримент „Корисному навчатися самому”// Українська мова і література в школі. - 2006. - № 4. - С.41-43.

Розробіть власну програму експериментальної педагогічної роботи, яку можна було б організувати й перевірити в процесі розвитку мовленнєвої компетентності учнів на уроках української мови під час педагогічної практики.

3. Ф.Бацевич, автор підручника „Основи комунікативної лінгвістики”, звертає увагу на те, що вчителі-словесники повинні володіти прийомами комплексного аналізу комунікативних ситуацій, демонструючи його елементи на уроках мови і літератури [1, с. 303].

Зробіть комунікативний аналіз поданого тексту за схемою.

Схема.

1. Ситуація спілкування - місце, час спілкування, соціальна характеристика мовців (вік, освіта, стать, роль).
2. Сильові і жанрові особливості тексту.
3. Комунікативна поведінка учасників спілкування:
 - мета спілкування кожного учасника (отримати чи уточнити інформацію, переконати, порадити, пояснити,

- похвалити, засудити, висміяти, заспокоїти, спантеличити співрозмовника, відмовити в чомусь та ін.);
 - тип спілкування – офіційне чи неофіційне, етикетне чи фамільярне, напружене, конфліктне чи спокійне, злагожене, дружнє;
 - комунікативні вміння мовців (уміння слухати; підтримувати розмову; захищати власну думку; дотримуватися мовленнєвого етикету; жартувати; створювати непрямий вплив за допомогою натяку, іронії, підтексту та ін.; уміння ефективно користуватися невербальними засобами спілкування, стримувати власні емоції);
 - аналіз ролі виражальних засобів мови в тексті;
 - культура мовлення співрозмовників, види мовленнєвих помилок (якщо є);
4. Висновки про досягнення мети спілкування, гнучкість комунікативної поведінки учасників спілкування.

Текст для аналізу

Герасим – багатий селянин

Параска – жінка його

Савка – кум Герасима

Савка. Здрастуйте, з неділею будьте здорові.

Герасим. Спасибі, будьте і ви здорові.

Савка. А ви з старою, як сизі голуби, і досі буркочете?

Герасим. Еге!.. Нема нікого, то ми собі удвох... Іди Парасю, по своєму ділу, а у нас своє.

Параска. Бодай ти пропав! (Вийшла.)

Савка. Бач – „Парасю”. Любо й слухати, то все достатки роблять. А ми з старою тільки лаємось і все через гроші: того нема, другого нема – і раз по раз гир-гир-гир, гар-гар-гар! Оце й зараз посварились: виряджав її до церкви, а вона й напосіла: у других, каже, фургони любо глянуть, а я на возі, який ти хазяїн, каже. Така мене злість взяла, що мало-мало не потяг віжками, – а все гроші...

Герасим. Я, слава Богу, і фургони маю, та моя стара не хоче їздить. Каже, потрудюсь пішечком для Божого храму, а скотинка нехай одпочине.

Савка. От через те вам і Бог дає! Охо-хо-х! (За І. Карпенком-Карим).

4. Складіть для учнів пам'ятки-орієнтири: „Правила ефективного спілкування”, „Майстерність усного виступу”.
5. Розробіть культурологічну концепцію формування умінь та навичок ефективного спілкування.

6. Продумайте і напишіть зміст кількох бесід для підготовки учнів до написання творів-роздумів на культурологічні теми в 9 класі.

7. Розробіть навчальні моделі комунікативних ситуацій, які потребують від учня „вживатися в образ“:

- розмова ділових людей;
- офіційна бесіда представників двох фірм;
- офіційний індивідуальний монолог представника рекламної фірми перед директором фабрики чи заводу;
- бесіда однокласників;
- виступ народного депутата в умовах публічного спілкування;
- монолог у бесіді абітурієнтів.

8. Проаналізуйте розроблені для учнів вправи. Що виступає джерелом мотивації мовленнєвої діяльності школярів?

- Ви запізнилися на урок і вчитель не пускає вас у клас. Розкажіть, що ви зробили б у цій ситуації (спробуйте переконати вчителя, що у вас були серйозні підстави прийти на урок після дзвінка).
- Прочитайте. Зробіть усний творчий переказ тексту, спираючись на життєвий досвід.

Квітковий етикет

Дарувати квіти – означає виявляти почуття пошани, любові і поваги. Це одна з найбільш цінуваних форм спілкування між людьми. Ми користуємося красою природи, щоб прокласти шлях до сердець людей. Проте вміння дарувати квіти – це теж мистецтво, якому варто навчитися.

Зовсім не обов'язково дарувати великі і дорогі букети, щоб виразити любов, турботу, подяку за доставлену радість або як знак пошани.

Квіти для подарунка слід вибирати дуже ретельно. Потрібно враховувати, кому і з якої нагоди ви їх даруєте: чоловіку, жінці, дитині, літній або молодій людині, хворій або здоровій.

Що добре для одного, неприйнятно для іншого. Для подарунка чоловіку не годяться витончені квіточки, швидше будуть доречні троянди з довгим стеблом, а також гвоздики чи крупна хризантема. Щоб повніше висловити свої почуття „мовою квітів“, слід дарувати улюблені квіти людині, якій призначений подарунок.

Юнак, який запросив дівчину провести з ним вечір, виявить добре виховання, якщо пришле заздалегідь або принесе з собою букет квітів.

Важливою є і кількість квіток у букеті. Букет не повинен бути ні надто скромним, ні надмірно великим, а кількість квіток повинна бути непарною, оптимально – три, п'ять і сім стебел.

Перш ніж піднести квіти, їх слід звільнити від обгортки. Розгорнути квіти можна у вестибюлі або перед дверима квартири. Целофанову обгортку краще також зняти, якщо тільки вона сама по собі не є окрасою букета.

Підносять квіти, тримаючи їх у лівій руці, щоб права була вільна для вітання. Передача букета супроводжується декількома люб'язними словами і легким уклонем.

Якщо запрошена пара приносить квіти, то чоловік вручає їх господині будинку, навіть якщо йдеться про запрошення до дня народження господаря.

Молодий чоловік при візиті в будинок батьків нареченої або дівчини, до якої залицяється, природно, приносить два букети: спочатку він вручає букет матері, потім – дочці. Букети в жодному випадку не повинні бути однаковими.

Людина, якій вручають квіти, приймає їх з відповідними словами подяки, виражає свою радість, милуючись букетом, і пропонує помилуватися ним присутнім. Після цього квіти ставлять у вазу, розпрямляючи букет за власним смаком (За В.Зусіним).

- Придумайте й опишіть життєву ситуацію, у якій можна вжити етикетні формули для вираження вдячності.
- Прочитайте репліки (за твором А. Шевчука „Телефон”). Замість трьох крапок у діалогічному тексті вставте відповідні речення.
 - Ма-а, чуєш, ма-а. Як я виросту й оженись, то зроблю собі не один телефон, а два!
 - ... ?
 - Да, мало, - поволі проказав Гарик, замріяно всміхаючись.
- У нас один телефон, того тьотя Лора принесе нам зараз тільки одну курку. А як я зроблю собі два телефони, то мені будуть приносити дві.
 - ... !
- Поясніть, чому бажано уникати при телефонній розмові таких висловів: „Я не знаю”, „Ні” (на початку розмови), „Ви

повинні", „Я (ми) не зможемо цього зробити". Складіть діалог „Телефонна розмова з другом”.

- Складіть у парі з сусідом-однокласником діалог на одну з тем: „Всяка всячина”, „Світ моїх захоплень”, спробуйте включити в текст жарт.
- Прочитайте текст і складіть коротку пам’ятку для учасників ділового спілкування.

У діловому спілкуванні необхідно стримувати прагнення до досягнення односторонніх вигод для себе. В протилежному випадку можна втратити ділового партнера.

У розмові з діловим партнером потрібно вселити в нього впевненість його власної значущості й авторитету фірми, яку він представляє. Кожна людина пристрасно прагне бути оціненою по достоїнству.

Необхідно прагнути говорити з партнером про те, що його цікавить, або про те, що він добре знає. Тому що людину, з якою ви розмовляєте, набагато більше цікавить він сам, його сподівання і його проблеми, ніж ви і ваші проблеми.

При спілкуванні з діловим партнером дуже важливо називати його на ім'я якомога більш невимушено і привітно. Дейл Карнегі стверджував, що для будь-якої людини найблагозвучнішим є його ім'я.

Не слід бути категоричним у своїх висловах і самовпевнено відстоювати свою позицію. Відомо, що в дев'яти випадках з десяти суперечка закінчується тим, що кожний з його учасників залишається при своїй думці. Бажано висловлювати свою думку якомога скромніше, це викликає менше заперечень.

При зіткненні поглядів набагато вигідніше піддати себе самокритиці, ніж слухати звинувачення з чужих вуст. Це полестить самолюбності ділового партнера, і він сам почне пом'якшувати вашу вину.

Щоб критика на адресу ділового партнера була сприйнята без образи, необхідно створити у нього сприятливий психологічний фон для сприйняття зауважень. Усяке зауваження сприймається легше, якщо воно слідує за схваленням (*В. Зусін*).

9. Одне із завдань учителя-словесника – розвивати в учнів гнучкість і мобільність застосування мовних знань, умінь, навичок для вираження думок і почуттів.

Розробіть систему комунікативних вправ на матеріалі самостійних і службових частин мови для учнів середніх класів.

Підготуйте для вправ серію малюнків, які ілюструють умови

комунікативної ситуації. Складіть методичні рекомендації до їх використання.

10. Розгляньте фрагмент уроку розвитку зв'язного мовлення для 9 класу (урок-практикум) і зробіть його аналіз.

Тема уроку. Створення власних висловлювань. Діалог

1. *Колективний аналіз комунікативної поведінки мовців у діалогічному тексті.*

Мужик і купець

Увійшов мужик у крамницю та й гука до крамаря:

- А подай лиш мені оту банку з цукерками.

Той і подав. Мужик понюхав-понюхав та:

- Ні, не такі, подай оту!

Той переміняв. Мужик знову, понюхавши, не вподобав.

- Подай он аж оту! – знову гукає. Крамар, уже розсердившись, перемінив і третю. Не донюхався й звідсіть нічого мужик, постановив банку та й іде з крамниці. Взяло зло крамаря, що дурно панькався скільки часу, то й кричить на мужика:

- Куди ж ти? А гроші давай!

- За що? – питає мужик.

- А за те, що нюхав, – відказує крамар.

Мужик вернувсь, достав гроші з кишені та й стукає об стіл. Постукав, постукав та й сховав. А крамар тоді:

- Нащо ж ти сховав гроші?

- А як же? – відказує той. – Яка купівля, така й плата: я понюхав – ти послухав, от і квити (*З нар. творчості*).

2. *Мозковий штурм* (групова робота)

Завдання:

Дати (якомога швидше) етнолінгвістичну довідку про фразеологізми:

- як швед під Полтавою (пропав);

- дати березової каші;

- як Пилип з конопель (вискочив);

- передати куті меду;

- топтати ряст.

3. *Круглий стіл*

Завдання:

Прочитати текст і обговорити його в колі однокласників. Дібрати заголовок, самостійно скласти продовження тексту (наприклад, про любов матері до дитини), використовуючи діалог. Прочитати вголос кращий варіант групової творчої роботи або розіграти за ролями.

Одного разу зустрілися Любов і Ворожість і остання зловтішно запитала:

- Ну що? Я таки була права: людям більше до вподоби моє царювання, ніж твоя присутність. Вони стали заможними, розумними. Дивись, скільки техніки напридумали і давно забули про тебе. Навіщо їм любити, страждати і терпіти. Сьогодні за них це робить телевізор. Подивись, як вони гарно вдягаються, як добре їдять. Чи це не справжнє щастя? Піди, попитай, чи погодиться людина позбутися свого добробуту заради якогось маленького вогника, який у кожную хвилину може згаснути, якщо не підтримати його нікчемними добротою, лагідністю і терпеливістю.

Ворожість ще довго перераховувала свої досягнення, але Любов не дуже уважно слухала, тому що наперед добре знала усі її слова і наміри. Але те, про що вона говорила, занепокоїло Любов і вона вирішила сама все перевірити... (З журналу „Світло спілкування”).

4. „У світі цікавого”

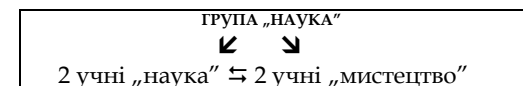
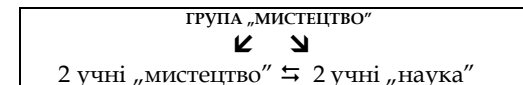
Завдання:

Скласти діалоги за першою реплікою „А знаєте ви, що...” на основі дібраного вдома цікавого матеріалу з різних сфер: мистецтва, науки, спорту, підприємництва.

Робота в змінних групах (по чотири учні) з метою обміну інформацією за схемою:

Наприклад:

11. Розробіть систему комунікативних вправ на основі різних стилів мовлення й цікавої інформації, якою старшокласники могли б поділитися із співрозмовниками в природних умовах спілкування.

Рекомендована література

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004. – 342с.
2. *Богдан С.К.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475с.
3. *Дідук Г.І.* Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні вправи на уроках української мови у 5-7 класах. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 80с.
4. *Зусін В.Я.* Етика та етикет ділового спілкування. – К: Центр навчальної літератури, 2005. – 224с.
5. *Кратасюк Л.* Інтерактивні методи навчання: Розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь// Дивослово. – 2004. – № 10. – С. 2-11.
6. *Кучерук О.А.* Формування комунікативної особистості у процесі вивчення риторики// Українська мова і література в школі. – 2003. – №6. – С. 7 – 11.
7. *Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А.* Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови// Українська мова і література в школі. – 2006. – №1. – С. 15 – 20.
8. *Подлевська Н.* Ситуативно-діалогічні завдання на уроках рідної мови як спосіб формування культури спілкування в учнів 5 класу// Українська мова і література в школі. – 2005. – №1. – С. 11 – 18.
9. *Подлевська Н.* Формування вмінь і навичок культурного спілкування в учнів 5-6 класів// Українська мова і література в школі. – 2006. - №1. – С. 2 – 6.
10. *Феллер М.* Що таке вправне (ефективне) спілкування. Навіщо і як учити спілкуватися// Українська мова і література. – 1999. – Число 39 (151). – С. 9 – 11.
11. *Хміль Ф.І.* Ділове спілкування: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 278с.
12. *Шевцова Л.С.* Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань. – Житомир: ЖДПУ, 2004. – 95с.
13. *Шелехова Г.* Система вправ і завдань з формування монологічного і діалогічного мовлення учнів 7 класу на уроках рідної мови// Українська мова і література в школі. – 2004. – №5. – С.8 – 12.
14. *Щербина Л.* Діалогічне мовлення як засіб розвитку комунікативних умінь і навичок учнів// Українська мова та література. – 2005. – Берез. (№ 11). – С. 3-5.
15. *Ющук І.* Мова як засіб спілкування: 10 кл./// Дивослово. – 2004. – № 6. – С. 24-28.

Тема 3

Технологія розвитку мовленнєвих умінь і навичок на основі редагування тексту

Теоретичні питання для обговорення в аудиторії

1. Редагування як один із видів роботи над текстом.
2. Опора на знання учнів з практичної стилістики, лінгвістики тексту, основ культури мовлення в реалізації технології формування умінь і навичок редагування.
3. Саморедагування, взаєморедагування, рецензування творів як види самостійної роботи школярів на заняттях з української мови.
4. Використання різних словників, довідників з метою вироблення в учнів навичок правильного комунікативно виправданого використання мовних засобів у тексті.
5. Види мовленнєвих помилок (змістові, правописні, лексичні, граматичні, стилістичні) та шляхи їх попередження.

Запитання для дискусії

1. У чому специфіка шкільного редагування тексту?
2. Чи варто в шкільному курсі української мови розглядати особливості редагування науково-технічних, художніх і публіцистичних текстів?
3. Які етапи можна виділити в методичній технології формування в учнів навичок редагувати власні письмові висловлювання?
4. Які довідники можна порадити школярам для роботи над удосконаленням написаного?
5. Чи доцільно використовувати для шкільного редагування тексту комп'ютерні технології?
6. Яка роль факультативних занять з української мови для розвитку в учнів навичок редагування?

Інформаційний блок

У рамках компетентнісної парадигми мовної освіти можна визначити залежність мовленнєвої компетентності як

внутрішнього інтегрованого новоутворення мовної особистості від сукупності багатьох чинників. Ідеться передусім про *відношення між цією компетентністю*, з одного боку, *і активізацією мовленнєво-мислительної діяльності особистості, емоційністю підтексту уроку, ефективністю методів, технологій навчально-пізнавальної діяльності, творчістю, критичністю мислення школярів*, з іншого боку. Така формула (визначене відношення) відбиває практичну спрямованість, діяльнісно орієнтований характер компетентнісного підходу до навчання мови.

Практичне спрямування шкільного курсу української мови на вироблення мовленнєвих умінь і навичок пов'язане з редагуванням. Кожна освічена людина повинна володіти навичками авторського редагування (виділяють ще літературне, професійне, редагування).

Концептуальні ідеї розробки лінгвометодичної технології редагування в контексті мовної освіти спираються на досягнення науки, що описує теорію редагування повідомлень, так званої *едитології*. В основі цієї технології лежать теоретичні положення про функції мови, стилі, типи, жанри мовлення, культуру мовлення, про загальне значення слова і його внутрішню форму, актуальне членування тексту, ідеї комп'ютерної лінгвістики тощо.

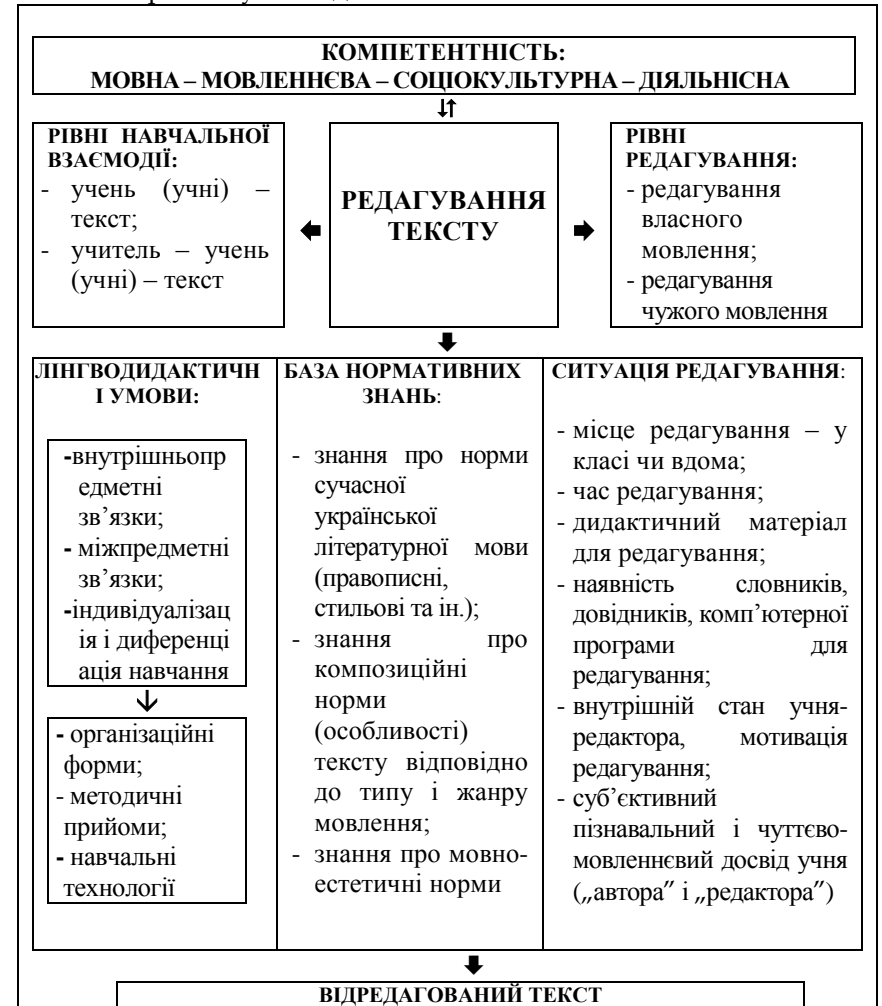
Шкільне редагування – це один із видів роботи учнів над текстом з метою його вдосконалення. Спостереження за шкільною практикою свідчать, що робота над удосконаленням власного мовлення школярів на уроках мови потребує більшої уваги, порівняно з тим, скільки їй приділяють сьогодні вчителі-словесники.

Важливо, щоб учні усвідомили значення цієї роботи для розвитку зв'язного мовлення. Вони мають збагнути, що продукування тексту – складний творчий процес, у якому окреме місце (після виношування задуму твору й написання відповідного тексту) займає редакторська правка.

Для вироблення навичок редагування потрібен спеціальний дидактичний матеріал, у якому допущено помилки, що є ефективним засобом у вирішенні проблеми вдосконалення мовлення. При нормативному редагуванні тексту слід ураховувати форму (усна чи писемна) і відповідно шліфувати стиль.

Редагування як творчий процес має спиратися на знання учнів з практичної стилістики, лінгвістики тексту, українського правопису, основ культури мовлення, а також на чуттєво-

мовленнєвий досвід. Це пояснюється тим, що теоретичні відомості з мови є основою для розвитку зв'язного мовлення учнів. Розуміння ними важливості для редагування написаного таких понять, як текст, його структура, способи й засоби міжфразного зв'язку, стилі та жанри мовлення, культура мовлення, свідчить про свідоме опанування мови і мовлення. Шкільну модель редагування умовно можна зобразити у вигляді такої схеми:

Зазвичай у школі редагування проводиться як саморедагування – самостійна перевірка й виправлення

власного тексту (твору чи переказу), написаного на чернетці, зокрема виправлення орфографічних і пунктуаційних помилок, лексичних повторів, синонімічна заміна слів, удосконалення структури речень, будови тексту тощо. Уміння працювати з чернеткою відіграє суттєву роль для продукування учнями ефективного мовлення.

У лінгвометодиці рекомендується чернетку читати не менше двох разів. В. Мельничайко вважає, що під час першого читання варто звертати увагу на: повноту викладу *змісту*, стиль тексту, послідовність викладу думок. Якщо виявиться доцільним, потрібно внести в текст певні зміни, зокрема вставити пропущені фрагменти, вилучити зайве, невинуваті повтори, поміняти місцями окремі речення чи абзаци, усунути відхилення від вибраного стилю викладу. Під час другого читання слід зосередитися на *грамотності* – перевірити, чи правильно вжиті слова і побудовані речення, чи вдало використано засоби міжфразного зв'язку, чи немає правописних помилок [5, с.49].

У старших класах необхідно організувати не тільки саморедагування, а й взаємне редагування творів, переказів. Для цього учні обмінюються творчими роботами.

Крім редагування, продуктивною формою роботи над удосконаленням тексту в старших класах є *рецензування* (взаєморецензування) – підготовка відзиву на певний текст (учнівський твір), що передбачає аналіз його, оцінку не лише змісту, а й зовнішнього оформлення думок.

У шкільній практиці підготовкою до вироблення вмінь і навичок рецензувати є написання відгуків у середніх класах. При цьому відгук розглядається як вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, у якому учень виражає власне мотивоване ставлення до прочитаного й дає йому емоційну оцінку (різновидами таких творчих робіт є відгук на кінофільм, виставу, телепередачу тощо). Рецензія на прочитане відрізняється від відгуку більш глибоким аналізом й обґрунтованою оцінкою, що значною мірою залежить від рівня мовно-мовленнєвої і літературної підготовки школярів.

На уроках мови важливою умовою усунення недоліків в учнівських текстах є використання словників і довідників з правопису та слововживання. Як правило, вони виступають допоміжним засобом у роботі над редагуванням, відіграють суттєву роль у забезпеченні високого рівня мовної освіти.

Серед словників особливу значущість для учня-редактора

мають тлумачні словники, словники іншомовних слів, синонімічні, орфографічні, орфоепічні та ін.

З метою вироблення в школярів навичок правильного комунікативно виправданого використання мовних засобів у власних висловлюваннях можливі різні види *роботи із словником*:

- пояснення за допомогою словника значень маловідомих слів у рецензованій праці;
- підготовка повідомлень про особливості вживання слів-паронімів у конкретній мовленнєвій ситуації;
- підготовка індивідуального орфографічного словника на основі слів, у яких учень найчастіше допускає помилки;
- ознайомлення із значенням фразеологізмів і групування їх за тематичним принципом;
- поширення тексту епітетами;
- заміна невиправданих повторів словами із словника синонімів;
- виписування фразеологічних зворотів чи крилатих висловів із словників відповідно до поданих життєвих ситуацій та ін.

Вимоги, які ставить шкільна програма до розвитку зв'язного мовлення школярів, спонукають учителя-словесника до подальшого вдосконалення методів і прийомів навчальної роботи над попередженням мовленнєвих помилок у змісті і мовному оформленні думок (порушення орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних і стилістичних норм). У роботі над попередженням мовленнєвих помилок важливо враховувати типові недоліки учнівських висловлювань і творів:

- перекручування фактів;
- відсутність зв'язку між вступом і темою твору;
- порушення логіки викладу думок;
- штучне красномовство;
- невдале використання слів, зумовлене незрозумінням лексичного значення;
- невиправдані повтори слів;
- порушення норм поєднання слів;
- невдалий порядок слів у реченнях;
- відсутність висновку або невідповідність його основній думці висловлювання та ін.

Найважче учням дається вдосконалення логіки викладу думок і їх мовного оформлення. Для того щоб ця робота була ефективною, учитель має „колекціонувати” помилки, тобто

збирати, класифікувати і заносити їх на дидактичні картки з метою подальшої колективної, групової чи індивідуальної роботи учнів над ними.

Навчальна технологія, пов'язана з розвитком навичок удосконалювати написане, передбачає використання на уроках і в позакласній роботі з мови різних методів та прийомів:

- визначення теми, основної думки тексту;
- спостереження над мовними особливостями текстів різних стилів;
- коментування особливостей уживання слів у певному фрагменті тексту (обґрунтування специфіки поєднання слів у конкретному висловлюванні);
- стилістичний експеримент;
- спостереження над авторською правкою текстів художньої літератури;
- виправлення деформованих речень;
- перефразування речень, їх синонімічна заміна;
- редакційний коментар до тексту (пояснення незрозумілих слів, відхилень від мовних норм);
- скорочення тексту;
- переставляння літер, слів, речень у тексті;
- переробка структурної частини тексту відповідно до типу чи жанру мовлення;
- шрифтова комп'ютерна розмітка тексту (виділення ключових слів, положень у тексті);
- пошук інформації (складання тематичних довідок, бібліографічних матеріалів для редагування учнівських рефератів і т. ін.);
- творча правка тексту (мотивоване доповнення змісту, усунення зайвого матеріалу);
- ведення редакторського записника;
- відгук на прочитаний текст у формі неофіційного листа (другу, автору художнього твору), замітки в газету;
- відгук про прочитане з елементами рецензії;
- аналіз учнівських відгуків, рецензій;
- колективне складання переказів, творів;
- створення і редагування інформаційних бюлетенів тощо.

Відповідна методична система ознайомлює школярів з технікою правки рукопису, викликає творчу активність, розвиває критичне мислення, чуття мови, уважне ставлення до власного

мовлення, потребу вдосконалювати рукопис.

У зв'язку з практичним спрямуванням шкільного курсу мови ефективність вироблення вмінь удосконалювати написане залежить від застосування комунікативно-ситуативних вправ, під час виконання яких учні виступають у соціальній ролі *редактора, коректора* місцевої чи шкільної газети. Такий підхід викликає інтерес до навчання, розвиває вміння правильно, точно й ефективно виражати думки, дає змогу учням зрозуміти, що одну й ту саму думку можна висловити по-різному залежно від комунікативного задуму, мети висловлювання (створення тексту).

Відповідна методична система обов'язково має включати комплексний мовний аналіз тексту, що розвиває чуття стилю, уміння аналізувати текст і мотивовано використовувати мовні засоби.

Одним із шляхів створення й підтримки позитивної мотивації, інтересу до навчання, спрямованого на розвиток навичок удосконалення написаного, є урізноманітнення форми занять, зокрема проведення не лише традиційних уроків, а й *уроків-практикумів з використанням „комп'ютерного редактора“*, що забезпечує автоматичний контроль за орфографічною правильністю тексту, *уроків розвитку зв'язного мовлення з елементами дискусії* та ін.

Практичний блок

1. Зробіть методичний коментар до поданого матеріалу.

„Система роботи над формуванням в учнів 5-х класів умінь редагувати власні письмові висловлювання ґрунтується на сукупності таких параметрів:

- 1) зорієнтована на етапи структури мовленнєвої діяльності (за О.О. Леонт'євим);
- 2) включає аналітичну, аналітико-синтетичну і синтетичну діяльність;
- 3) диференційована за ступенем творчості: завдання за зразком, конструктивні, творчі;
- 4) зумовлена особливостями писемного мовлення;
- 5) враховує тип, стиль, жанр висловлення;
- 6) включає різні форми діяльності, зважаючи на рівень підготовки учнів: фронтальна, групова, самостійна (колективне редагування, взаєморедагування, робота з

чернеткою за зразком, за інструкцією”

[Ярмолюк А. *Методичні засади розвитку вміль удосконалювати власне писемне мовлення// Українська мова і література в школі. – 2005. – № 8. – С. 21].*

2. У навчальному посібнику „Загальне редагування: нормативні основи” З. Партико зазначає: „У Європі найчастіше виділяють такі аспекти редагування:

- літературне (здійснюють одночасно на основі кількох видів норм: композиційних, інформаційних, лінгвістичних, психолінгвістичних та логічних);
- технічне (виконують на основі поліграфічних норм);
- політичне (використовують політичні норми);
- художнє (здійснюють на основі естетичних норм).

Крім цих суто видавничих аспектів, виділяють також наукове редагування, коли повідомлення контролюють на основі тої науки, фактичний матеріал якої описують у повідомленні. Як правило, науковим редагуванням займаються фахівці в тій чи іншій галузі знань (науковці), а не професійні редактори”

[Партико З. В. *Загальне редагування: нормативні основи. – Л.: Афіша, 2001. – С.38].*

Як цей матеріал можна використати в контексті шкільної мовної освіти?

3. Ознайомтеся з думкою Г. Дідук. Чи погоджуєтесь ви з автором? Висловіть своє ставлення до такого виду роботи над текстом, як редагування.

Використання на уроках мови редагування зумовлене такими чинниками:

„1) вироблення критичної оцінки сказаного і написаного не тільки за змістом, але й оформлення думок необхідно здійснювати в процесі систематичного ознайомлення учнів зі стилями та їх мовними ознаками, що, в свою чергу, виробляє навички лінгвостилістичної пильності, мовного чуття;

2) учні інтуїтивно у своїй мовній практиці користуються редагуванням під час виконання творчих робіт, отже, ці вміння необхідно вдосконалювати”

[Дідук Г.І. *Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні вправи на уроках української мови у 5-7 класах. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 61].*

4. Розгляньте приклад роботи над чорновим варіантом переказу тексту „Батьківська хата”, який пропонує В. Мельничайко. Дайте

методичну оцінку наведеній системі роботи.

Текст чернетки	Виявлені недоліки	Виправлений варіант
<p>Хата моя = батьківська хата. Ти впливаєш з туманної далечі минулих літ. <u>Рідна хата! Ця хата сповнена</u> світлом, вічним сьйвом, вона <u>наповнена літньою</u> материнською ласкою. Вона нагадує рожевий <u>розвиток</u> дитинства. З батьківської хати <u>видно світ</u>. На вірвках під білою стелею, <u>над головою</u> звисали <u>засохші</u> польові квіти. Хата була <u>наповнена запахом</u> калини та <u>запахом</u> золотистих кетягів <u>хмелю</u>, чи то може (?) пахне паляниця, <u>зпечена</u> на <u>капустяному</u> листі. Чути, як мати наспівує коліскову про <u>котика-воркотика</u>. <u>Китички хмелю звисали</u> коло <u>рушників аж до</u> столу. На <u>сонці</u> вигравали розгаптовані <u>рушники</u>.</p>	<p>√ Звертання, підсилення √ Окличне речення О Зайвий повтор √ Пропуск цілого емоційно забарвл. фрагмента Л Повтор слова Л Невдале слово Z Абзац Л Описка М Неконкретний зміст К Проп. заг. вигляду хати О Зайве Г Неправильна форма дісприкметника Л Немотиваний повтор слів √ Вставне слово І ґ перед <i>n</i> К Повтор Г Різні часові форми К Непослідовність викладу</p>	<p>Хато моя, батьківська хато! Ти впливаєш з туманної далечі минулих літ. Ти стоїш переді мною серед буйного вишневого цвіту. Від тебе віє родинним теплом і затишком, добротою та материнською ласкою. Спогад про хату переносить у рожевий досвіток дитинства. З батьківської хати починаються дороги у світ. У хаті світло і чисто. Білі стіни і біла стеля неначе виткані із полотна. Вишиті рушники, що виграють на сонці, звисають майже до столу. До сволока прикріплена коліска, над якою мати наспівує пісеньку про котика-воркотика. Під самою стелею висять на вірвках засохлі польові квіти, золотисті китички хмелю і кетяги калини, від яких хату наповнюють приємні запахи. До них додається запах паляниці, спеченої на капустяному листі.</p>

Позначення помилок: І - орфографічні, √ - пунктуаційні, Г - граматичні, Л - лексичні, К - композиційні, О - зайві слова, √ - пропуск, Z - абзац

[Мельничайко В. Я. Українська мова. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 1998. - С. 48].

5. О. Довга у книзі „Як писати твір” зазначає, що сумлінні вчителі контролюють працю учнів над чернетками, зберігають чернетки і в разі потреби послуговуються ними як дидактичним матеріалом з редагування.

Яке ваше ставлення до такої роботи вчителів?

6. Складіть узагальнюючу таблицю з прикладами „Види мовленнєвих помилок”.

7. Зробіть мовностилістичний аналіз самостійно вибраного тексту художнього стилю.

8. Широкі можливості для редагування текстів передбачає позакласна робота з мови. На гурткових або факультативних заняттях шкільний мовник має змогу більше уваги приділяти основним різновидам редакторських правок тексту: *правка-вичитка* (адаптування тексту до норм сучасної літературної мови), *правка-скорочення* (редагування порушень передусім у рематичній частині тексту, корекція його змісту і структури), *правка-опрацювання* (корегування тематичної неясності, невдалого поєднання слів), *правка-переробка* (удосконалення логіки й послідовності викладу думок).

Розгляньте подані нижче завдання. Вкажіть, які види правок тексту вони передбачають. Розробіть для учнів 9 класу 5 завдань на основі різних видів редакторських правок тексту.

Завдання. Прочитайте. Зверніть увагу на хаотичність викладу думок в учнівській роботі. Виділіть у тексті основні частини й зробіть його правку так, щоб основна думка була зрозумілою, а виклад чітким і однозначним.

Покликання

На мою думку, покликання є у кожної людини. Кожна людина має право займатись тим, чим їй подобається.

Був час, коли люди не замислювалися над цією проблемою. Це було при правлінні панів, які змушували український народ робити роботу не за покликанням, але і розмовляти чужою мовою, до якої у них не линула душа.

І сьогодні не всі розуміють, що таке покликання. Прикладом цього є багато різноманітних людей, які працюють не за покликанням і від цього їм дуже погано.

Отже, я вважаю, що покликання – це коли людина працює так, щоб залишити щось після себе.

Завдання. Прочитайте. Адаптуйте текст до норм української літературної мови, відредагуйте так, щоб його було легко сприймати з погляду сучасної людини.

По сем также, в року 1606, Петр Конашевич Сагайдачный, гетьман запорожский, озвался, і хотячи ізвідати щастя свого, ходил з войском запорожским водними суди по Кафу, турецькоє місто, его же моцно повоювавши і з неволі християн множество висвободивши, з пребагатими користі з Чорного моря возвратися, за что великую ласку і прихильність міл от запорожского войска і поляков. Также року 1608, за Жигмонта, короля польського, не требуючи уже к себї в помощь войска запорожского, собра з України козаков, і потяг гетьман коронний Жолкевський на Цоцору з ляхами і з козаками. Между же іми бі в то время і Михайло Хмельницький сотником над козаками (з „Літопису Григорія Грабянки“).

9. Розгляньте модель заняття лінгвістичного гуртка (9 клас). Дайте оцінку наведеній системі роботи.

Тема заняття. Редагування тексту

1) **„Робота письменників над художнім текстом“.** Повідомлення учнів (заздалегідь підготовлені). Слухачі мають зробити тематичні записи у вигляді короткого конспекту.

Читаючи твори талановитих письменників, ми навіть не замислюємося над тим, скільки праці доклав до них автор.

Навіть І.Франко, якому, як кажуть, писалося легко, правив свої вірші. Василь Щурат у спогадах про Каменяра зазначає: „Він ніколи не засідав до писання віршів з пером у руці над папером. Коли нароста гадка, коли назріла до вислову, він мусів мати рух. Ідучи вулицею чи ходячи по кімнаті, висвистував собі наперед різні строфічні мелодії, щоб знайти відповідну форму. Знайшовши, вкладав у неї слова, мугикаючи їх під ніс, так довго, поки не одержав співної стрічки одної, другої, третьої, четвертої, поки ціла строфка, як говорив, не починала співати. Осягнувши співність строфи, добирив для неї щораз поправніших римів. Коли і се скінчив, тоді брав клаптик паперу і списував готове, строфу за строфою, уступ за уступом. За тиждень, за два повертався до списаного і аж тоді виправляв дещо на папері, наскільки раніше виправив у пам'яті“.

Дуже відповідально ставився до роботи над словом М. Коцюбинський. Наприклад, добираючи назву для повісті „Тіні забутих предків“, він переглянув і відкинув багато варіантів: „В зелених горах“, „Тіні минулого“, „Голос віків“, „Відгомін передвіку“, „Подих віків“, „Голоси передвічні“, „Спадок віків“, „Дар предків забутих“, „Голос забутих предків“, „Слідами предків“, „Сила

забутих предків". „Самокритика у мене дуже гостра“, – зазначав письменник. З чуттям міри М. Коцюбинський домагався від слова якнайбільшої мистецької виразності. Ось як про це писав літературознавець П. Колесник: „Найбільше часу забирало в нього обдумування майбутнього твору... Рукописна спадщина Коцюбинського зберегла порівняно незначні матеріальні сліди „мук творчості“. В цьому відношенні він не може йти ні в яке порівняння з таким своїм молодшим сучасником, як Ст. Васильченко. І все ж, чи не найболючішим моментом у творчому процесі Коцюбинського був момент саме писання твору, коли відбувалась мобілізація всіх душевних сил художника. Не завжди по закінченні твору письменникові залишалось лише провести стилістичну правку тексту і на цьому «поставити крапку»“.

М. Зеров у листах до українського письменника, літературознавця і мовознавця Василя Чапленка пише про свою невтомну роботу над сонетами. З епістолярної спадщини неокласика дізнаємося, що його творча програма передбачала перегляд і остаточне відшліфування оригінальних сонетів – з погляду фонетики і синтаксису. Він зазначає: „Синтакса особливо страшна: структура сонета може повести до найнуднішої одноманітності, коли за тим спеціально не стежити“.

І сьогодні справжні письменники з великою вимогливістю і відповідальністю ставляться до своєї праці. Якось в інтерв'ю для журналу поетеса Оксана Пахльовська розповіла про творчу манеру письменниці Ліни Костенко: „Я з дитинства знаю, що мама не випустить з рук жодного рядка, якщо десь іще непевна хоч у якомусь слові, римі, композиції... Мені до сліз шкода строф чи віршів, які мама безжалісно викидає...“

Вічний сумнів, вічний пошук, вічне «все не так»“.

2) Коментування висловлювання. Прочитайте зв'язне висловлювання. Прокоментуйте його основну думку. Про які етапи над рукописом ідеться?

Незадоволеність досягнутим! Вона як тінь має супроводжувати автора і редактора. Завжди, на всіх етапах роботи над рукописом. Інакше не досягнути навіть малих висот у мистецтві (*К. Рождественська*).

3) „У лабораторії письменника“. Зіставте два тексти оповідання М.Коцюбинського „Лист“ – надрукований (семи томне видання 1974 р., том III) і рукописний варіанти. Зверніть увагу на „муки творчості“ письменника, на вміння автора знайти вдале художнє слово. Висловіть свою думку щодо того, як змінився текст? Вмотивуйте заміну часових форм дієслів.

<i>Чорновий варіант</i>	<i>Надрукований варіант</i>
<p>Дзвони <i>гули</i>. Цілі юрми розбуджених згуків тривожно <i>пливли</i> в повітрі, а по чорній землі, скритий у п'тьму, <i>сунувсь</i> (<i>шелестить</i>) людський потік. Шелестить літнім шумом нова одежа, <i>пахло</i> запашним милом й шафранним духом свіжої паски. Виразно <i>стукали</i> каблуки по сухих тротуарах, за шибками темних, опустілих вже хат <i>соромливо блимало</i> світло лампадок.</p> <p><i>Рожеві мури</i> церковці <i>хитались</i> серед тіней з тополь, <i>малюючи</i> на тлі чорної ночі невидані замки. Ми <i>змішались</i> з юрбою. <i>Похуділі</i> за піст обличчя <i>світилися</i> воском <i>круг нас</i>, <i>міщанські дівчата</i> в <i>туго сплетених</i> косах, <i>ще мокрих</i>, <i>соромливо влітали</i> пальці, <i>не одмиті</i> од фарб, в <i>намисто</i> на <i>грудях</i>.</p>	<p>Дзвони <i>гудуть</i>. Юрми розбуджених згуків тривожно <i>несуться</i> в повітрі, а по чорній землі, скритий у п'тьму, <i>пливе</i> людський потік. Шелестить літнім шумом нова одежа, <i>пахне</i> запашним милом й шафранним духом свіжої паски. Виразно <i>стукують</i> каблуки по сухих тротуарах, за шибками темних, опустілих вже хат <i>по-великодньому блима</i> світло лампадок.</p> <p><i>Мури</i> церковці <i>хитаються</i> серед <i>гострих</i> тіней з тополь і <i>малюють</i> на тлі чорної ночі невидані замки. <i>Пірнаємо</i> в юрму. <i>Круг нас світяться</i> воском <i>похуділі</i> за піст обличчя, <i>міщанські дівчата</i> в <i>туго сплетених</i> косах, <i>ще мокрих</i> од лугу, <i>тримають</i> у <i>пальцях</i>, <i>недомитих</i> од фарб, <i>клубки</i> зі <i>свяченим</i>.</p>

4) „Я – рецензент“. Напишіть рецензію на домашній твір сусіда по парті за поданою схемою.

Рецензія на учнівський твір

1. Повнота розкриття теми, основної думки тексту, істинність основних тверджень, відповідність написаного заголовку.
2. Змістова і композиційна цілісність, зв'язність і завершеність тексту (наявність вступу, висновку).
3. Логічність і послідовність викладу думок відповідно до теми.
4. Достовірність фактичного матеріалу.
5. Вдале використання прикладів, точність цитат.
6. Стильова єдність.
7. Засоби міжфразного зв'язку (лексичні, морфологічні, синтаксичні).
8. Доцільність використання виражальних засобів мови.
9. Наявність помилок у мовному оформленні думок, шляхи їх усунення.
10. Загальна оцінка творчої роботи.

10. Розробіть урок-практикум, спрямований на вирішення завдань, пов'язаних з удосконаленням написаного тексту.

Рекомендована література

1. *Антисуржик*. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити/ За заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152с.
2. *Довга О.М.* Як писати твір: Методичний посібник для вчителів-словесників. – К.: Просвіта, 1997. – 200с.
3. *Іванченко Р.* Про методику редакторських виправлень// Урок Української. – 2002. - № 3. – С.20-24.
4. *Коваленко В.* Авторське редагування учнівських творів// Урок Української. – 2005. - № 3-4. – С.43-44.
5. *Мельничайко В. Я.* Українська мова. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1998. – 64с.
6. *Партико З. В.* Загальне редагування: нормативні основи. – Л.: Афіша, 2001. – 416с.
7. *Удосконалення структури учнівських текстів// Мельничайко В. Я.* Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. – К.: Рад. школа, 1986. – С.143 – 164.
8. *Чак Є.* Складні випадки правопису та слововживання. – К.: А.С.К., 1998. – 272с.
9. *Ярмолюк А.* Методичні засади розвитку вмінь удосконалювати власне писемне мовлення// Українська мова і література в школі. – 2005. – № 8. – С.18 – 23.
10. *Ярмолюк А.* Система вправ з редагування у новому підручнику української мови// Українська мова і література в школі. – 2004. – №7/8. – С.15 – 18.

ДОДАТКИ

ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Символічні позначення:

- ☺☺ - робота в парах;
- ☺☺☺☺ - індивідуально-групова робота.

ТЕХНОЛОГІЯ „ЗВУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності¹:

- учень *знає* основні поняття звукової системи української мови;
- учень *розуміє* особливості звуків мовлення, їх роль у художньому стилі;
- учень *використовує* набуті тематичні знання в нових навчальних ситуаціях;
- учень *диференціює* голосні і приголосні звуки, *виявляє* взаємозв'язок між ними в мовленні, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань;
- учень *складає* невеликий творчий звіт на основі результатів проведеного міні-дослідження;
- учень *оцінює* значущість результатів дослідження звукових особливостей народнопоетичного тексту для виконання поставленого завдання.

Інструкція

1. Виразно прочитайте.

Заплету віночок

Заплету віночок,

Заплету шовковий,

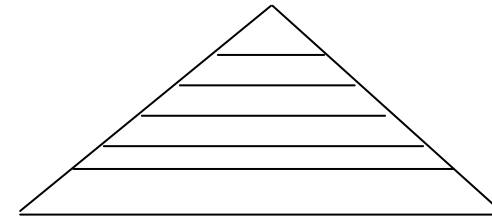
¹ Цілі навчально-пізнавальної діяльності до наведених внутрішньопредметних технологій формуються через результати навчання, виражені в таких діях учнів, які вчитель може розпізнати й належно оцінити.

У визначенні цілей використано метод рівневої класифікації Б. Блума. В основі таксономії Б. Блума лежить 6 категорій: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

*На щастя, на долю,
На чорні брови.
Ой пуцу віночок
На биструю воду,
На щастя, на долю,
На милого вроду.*

*Ой, поплинь, віночку,
Прудко за водою,
На щастя, на долю
Милому зо мною (Нар. пісня).*

2. Визначте, до якого стилю мовлення належить текст (свою думку обґрунтуйте).
3. Зробіть міні-дослідження: підрахуйте кількість голосних і приголосних звуків у тексті; з'ясуйте частоту вживання окремих голосних звуків у ньому.
4. Розмістіть у піраміді всі голосні звуки в порядку змін частоти їх уживання: знизу ті, що вживаються в тексті частіше, а зверху, – які рідше; біля звуків поставте цифру на позначення їх кількості. Наприклад: Е – 3.

5. Зробіть звіт про дослідження в усній формі: розкажіть про те, як частота вживання тих чи інших голосних впливає на звучання досліджуваного тексту.

ТЕХНОЛОГІЯ „СЛОВА-СИМВОЛИ”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „слово”, „лексичне значення”, „граматичне значення”, „словесний образ”;
- учень *розуміє* образну природу словесних символів;

- учень *використовує* набуті знання про слово, його пряме і переносне значення в нових навчальних ситуаціях;
- учень *диференціює* пряме і переносне значення слова, *усвідомлює* співвіднесеність слова з певним явищем дійсності, *виявляє* взаємозв'язок між символом і культурно-історичним досвідом народу, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань;
- учень *складає* речення із словами-символами;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків поданому словесному матеріалу, який має образно-символічний характер.

Інструкція

1. Пригадайте, як називається основна одиниця лексикології.
2. Розкажіть, що таке лексичне (пряме, переносне) і граматичне значення слова.
3. Дайте визначення поняттю „*словесний символ*”.
4. З'ясуйте образно-асоціативне значення поданих слів-символів.

Коляда, Голгофа, Чумацький Шлях, слово, євшан-зілля, чудо, душа, водяник, вишиванка.

5. Заповніть таблицю-матрицю, використовуючи наведені вище слова (у складених реченнях слова-символи підкресліть).

Символічні значення підкреслених слів	Речення із словами-символами
Символ святковості	
Символ місця страждань і страти	
Символ втілення водної стихії (злий дух)	
Символ безсмертя	
Символ пам'яті, рідної землі	
Символ оновлення світу	
Символ благої вісті	
Символ вічності	
Символ першоджерела	

ТЕХНОЛОГІЯ „СИНОНІМІЧНИЙ РОДОВІД”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „лексичні синоніми”, „синонімічний ряд”, „перифраза”;
- учень *розуміє*, що слова-синоніми звучать по-різному, але мають спільне основне лексичне значення, що перифраза – це описовий мовний зворот, ужитий для називання предмета через якусь характерну рису;
- учень *демонструє* вміння працювати із словником синонімів, *застосовує* набуті знання про синоніми в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* особливості синонімічних рядів, *виявляє* значеннєвий зв'язок між словами синонімічного ряду, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо лексичних синонімів, перифраз;
- учень *складає* текст, використовуючи приклади слів-синонімів;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про загальномовні і контекстуальні синоніми та близькі до них перифрази.

Інструкція

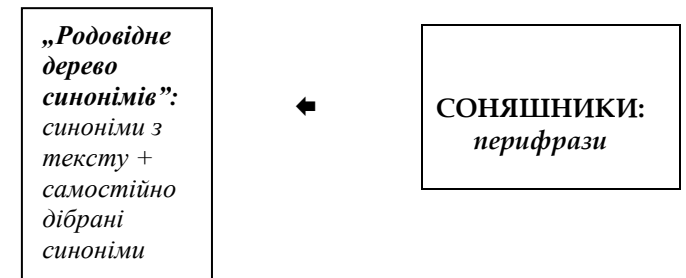
1. Дайте визначення поняттям *синоніми, синонімічний ряд, перифраза*.
2. Розкажіть, чим контекстуальні синоніми відрізняються від загальномовних.
3. Наведіть приклади слів-синонімів.
4. Виразно прочитайте текст.

Соняшники

*Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом, проросле пелюстками, - світиться ї золотіє, щось промовляє своєю широкою, незгасаючою усмішкою. Скільки того сміху на городі – всі соняшники **сміються**, веселі, але водночас по-доброму замислені, кожен щось хоче **сказати** тобі, тільки підійди до нього.*

Коли заходить сонце, то й соняшники вечоріють, поступово смеркають, поночіють-поночіють. І вже того сміху не видно й не чути на городі, і вже затихають живі кобзи, або ж і зовсім позамовкали. Стоять на межі, поміж грядками, поміж картоплею та кукурудзою не розсудливі й приязні світильники, а похмурі квіти смутку й темряви. Стоять мовчки, **думають** про своє, і в їхньому заглибленому думанні й **мовчанні** вловлюється щось чуже (Є. Гуцало, „Запах кропу“).

5. Виберіть з тексту синоніми, запишіть їх у вигляді „родовідного дерева” (біля кожної гілки окрема група синонімів, так званий синонімічний ряд).
6. Доповніть „родовідне дерево” синонімами, дібраними до виділених у тексті слів (використайте словник синонімів).
7. Визначте особливості вживання дібраних синонімів, ураховуючи їх значеннєві відтінки, емоційне та функціонально-стилістичне забарвлення.
8. Доповніть „родовідне дерево” перифразами з тексту. Схематичне зображення може мати такий вигляд:

Креативна модель схеми. Синонімічний родовід „Соняшники”.

9. Складіть повідомлення про роль синонімів у нашому мовленні або про синонімічне багатство української мови (врахуйте те, що, крім загальнономовних, є ще контекстуальні синоніми).

ТЕХНОЛОГІЯ „СКЛАДНІ СЛОВА”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „складні слова”, „інтерфікс”, терміни, пов’язані із способами творення слів;
- учень *розуміє* образну природу складних слів, утворених шляхом метафоризації;
- учень *демонструє* вміння працювати із словником лінгвістичних термінів, *застосовує* набуті знання про способи словотворення в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* особливості творення окремих слів, *виявляє* зв’язок між зрощенням і суміщенням як способами словотворення, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо способів творення складних слів;
- учень *складає* речення, використовуючи складні слова;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про складні слова та способи їх творення.

Інструкція

1. Поясніть, чому складні слова мають таку назву.
2. З’ясуйте за словником лінгвістичних термінів, у чому особливість способів творення складних слів: складання основ, метафоризація, зрощення, суміщення.
3. Наведіть приклади складних слів, утворених на основі переносного значення.
4. Поясніть походження назв квітів, лікарських рослин.

Чорнобривці, сон-трава, дивосила, євшан-зілля, перекотиполе, мати-й-мачуха, чистотіл, чортополох, мак-видюк, живокіст.

5. Заповніть таблицю на основі поданих вище складних слів, ураховуючи різні способи творення.

Способи словотворення	Назви квітів, лікарських рослин

6. Придумайте й запишіть речення зі складними назвами квітів, лікарських рослин.

ТЕХНОЛОГІЯ „СИМВОЛІЧНІ ІМЕННИКИ”

I варіант

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „іменник”, „символ”;
- учень *розуміє* образну природу символічних назв предметів, явищ;
 - учень *застосовує* набуті знання про алфавіт, символи, виражені іменниками, у нових навчальних ситуаціях;
 - учень *аналізує* символічне значення окремих іменників, *виявляє* зв'язок між значенням слова і культурно-історичним досвідом народу, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо іменників із символічним значенням;
 - учень *складає* виступ щодо спростування чи доведення думки про символічність мови, а також міні-словник символів на основі поданих іменників;
 - учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про іменники із символічним значенням.

Інструкція

1. Дайте визначення іменнику.
2. Висловіть своє розуміння поняття *символ*.
3. Складіть за алфавітним принципом міні-словник символів на основі поданих іменників.

Білобог, Трійця, кожух, писанка, хата, дуб, земля, ведмідь, бджола, хліб, верба.

4. Доведіть чи спростуйте твердження О. Потебні: „Мова в усьому без винятку символічна”.

II варіант

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „іменник”, „символ”;
- учень *розуміє* образну природу символічних назв окремих птахів відповідно до контексту;
 - учень *застосовує* набуті знання про символи, виражені іменниками, у нових навчальних ситуаціях, зокрема добирає власні

приклади прислів'їв, у яких використовуються назви птахів-символів;
- учень *аналізує* символічне значення окремих іменників, *виявляє* зв'язок між значенням слова і культурним досвідом народу, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо іменників із символічним значенням;
- учень *складає* твір з використанням символічних назв птахів;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про іменники із символічним значенням.

Інструкція

1. Дайте визначення іменнику.
2. Розгляньте, що таке символ за словником.
3. Визначте в прислів'ях іменники, які є символічними назвами, і поясніть їх образне значення.

Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка. Краще синиця в жмені, аніж журавель у небі. Сова не родить сокола, а такого ж чорта, як сама. Куди орли літають, туди сороки не пускають (Нар. творчість).

4. Наведіть приклади інших прислів'їв, у яких використовуються назви птахів-символів, або складіть речення з назвами птахів-символів.
5. Напишіть невеликий твір на тему „Птахи-символи”.

ТЕХНОЛОГІЯ „ЗАЙМЕННИКОВА СІТКА”

І варіант

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „займенник”, „лексико-граматичні розряди займенників”;
- учень *розуміє* ознаки займенника як самостійної частини мови, роль займенників у тексті; співвідношення між буквами і звуками;
- учень *застосовує* набуті знання про займенник та його розряди, про співвідношення між буквами і звуками в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* значення займенників та їх звуковий склад, *виявляє* зв'язок між значенням займенників і їх розрядами, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо розрізнення займенників серед

- інших частин мови та щодо звукового оформлення окремих слів;
- учень складає скритий план навчальних дій для виконання поставлених завдань;
 - учень оцінює відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про займенник як самостійну частину мови.

Інструкція

1. Пригадайте, що таке займенник.
2. Виразно прочитайте текст.

Кум Цибуля

Коли ваше прізвище Цибуля, то як, ви думаєте, вас називають у класі? Правильно! Кум Цибуля... Не інакше.

Бо в кожному класі обов'язково знайдеться хтось, хто читав уже "Сорочинський ярмарок" Миколи Васильовича Гоголя.

І нікуди ви не дінетеся. Нічого ви не вдієте.

Хай вас тисячу разів звать Петрик, ніхто вас Петриком не називатиме.

Хоч плачте, хоч ображайтеся Глафірі Павлівні – не допоможе нічого. Будете ви Кумом Цибулею – „і вся ігра”, - як каже знайомий уже вам семикласник Вася Лоб.

До речі, Петрик Цибуля не плакав, не ображався і не скаржився Глафірі Павлівні (В. Нестайко, „Г'ятірка з хвостиком”).

3. Спишіть текст, підкреслюючи займенники.
4. Визначте роль займенників у тексті.
5. Знайдіть місце займенникам у поданій сітці: запишіть їх замість цифри, яка позначає кількість звуків у кожному займеннику, що вживаються в наведеному тексті.

Займенникова сітка			
Особовий 2	Присвійний 4	Особовий 3	Неозначений 4
Заперечний 6	Особовий 2	Відносний 3	Означальний 7
Особовий 2	Особовий 3	Заперечний 5	Особовий 3
Заперечний 6	Особовий 2	Особовий 3	Означальний 3

II варіант („Я і МИ – ЗАЙМЕННИКИ“)

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „займенник“, „лексико-граматичні розряди займенників“;
- учень *розуміє* ознаки займенника як самостійної частини мови, роль займенників у спілкуванні людей; співвідношення між буквами і звуками;
- учень *застосовує* набуті знання про займенник та його розряди, про співвідношення між буквами і звуками в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* значення займенників та їх звукових склад, *виявляє* зв'язок між значенням займенників і їх розрядами, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо розрізнення займенників серед інших частин мови та щодо звукового оформлення окремих слів;
- учень *складає* твір-роздум на лінгвістичну тему про роль займенників у спілкуванні людей; скритий план навчальних дій для виконання поставлених завдань;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про займенник як самостійну частину мови.

Інструкція

1. Поясніть, чому займенник має таку назву.
2. Відгадайте загадку.

Займенники-псувачі

*Якщо до жарту ви готові,
Назвіть, кмітливі дітлахи,
ті два займенники у мові,
що можуть зіпсувати шляхи.*

Які це займенники? (Д. Білоус).

3. Знайдіть у тексті загадки займенники, які відповідають записаним у сітці розрядам, і поставте біля кожного розряду не займенник, а цифру, що позначає кількість звуків у відповідному слові.

Займенники		
Особовий	Вказівний	Відносний
Питальний		

4. Доведіть або спростуйте думку: „Слово *це* в останньому реченні тексту виступає не займенником, а підсилювальною часткою”.
5. Напишіть роздум „Роль займенників у спілкуванні людей”.

ТЕХНОЛОГІЯ „ВІД СЛОВА ДО ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „просте речення”, „складне речення”;
- учень *розуміє* різницю між словом і реченням, особливості простого речення порівняно зі складним;
- учень *застосовує* набуті знання про просте речення в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* особливості будови простих речень, *виявляє* зв'язок між різними видами простих речень, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо розрізнення слова і речення, простого речення і складного;
- учень *складає* прості речення, усне повідомлення на лінгвістичну тему про різні види простих речень та їх роль у мовленні; *скритий* план навчальних дій для виконання поставлених завдань;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків теоретичним відомостям про різні види простих речень та їх роль у мовленні.

Інструкція

1. Поясніть, у чому різниця між словом і реченням.
2. Розкажіть про особливість простого речення порівняно зі складним.

3. Складіть речення для заповнення таблиці, використовуючи подані слова.

Паляниця, зустрічати, дякувати, книга, мова, край, рідний, радість, берегиня, оберіг, крилатий, джерело, милозвучність.

Вид простого речення	Приклад речення
Повне просте речення	
Просте речення, ускладнене однорідними членами	
Ускладнене просте речення з відокремленою обставиною	
Ускладнене просте речення з відокремленим означенням	
Ускладнене просте речення з відокремленою уточнювальною обставиною	
Ускладнене просте речення з відокремленою прикладкою	
Ускладнене просте речення з вставним словом	
Просте речення, ускладнене поширеним звертанням	

4. Зробіть усне повідомлення на лінгвістичну тему про різні види простих речень та їх роль у мовленні.

ТЕХНОЛОГІЯ „ГОВОРИ ПРО ЖИТТЯ СКЛАДНО – ДОЛАДНО”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „складне речення”, „омоніми”, „прислів'я”;
- учень *розуміє* особливості будови складного речення, узагальнено-образне значення прислів'їв;
- учень *застосовує* в нових навчальних ситуаціях набуті знання про лексичне значення, складне речення та вміння працювати із словником (тлумачним, омонімів);
- учень *аналізує* структурні особливості складних речень, *виявляє* спільні риси, що об'єднують тематичні прислів'я, *бачить*

помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо розрізнення різних за синтаксичною будовою прислів'їв;

- учень *складає* розповідь про шкільне життя, використовуючи прислів'я, складні речення; скритий план навчальних дій для виконання поставлених завдань;

- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків відомостям про складне речення, узагальнено-образне значення прислів'їв.

Інструкція

1. З'ясуйте за словником значення слів-омонімів *складно/складно*.
2. Поясніть неоднозначність вислову „складно говорить”.
3. Розгляньте прислів'я і скажіть, що їх об'єднує.

Торохтить Солоха, як діжка з горохом. Наша казка гарна, нова, починаймо її знову. Розказав Мирон рябої корови сон. Таке говорить, що й собака з маслом не з'їсть. Бесіди багато, а розуму малувато. У короткого розуму язик довгий.

4. Розкрийте узагальнено-образне значення наведених вище прислів'їв.
5. Поясніть, які з наведених прислів'їв мають будову складного речення.
6. Напишіть розповідь про шкільне життя, використовуючи прислів'я, складні речення.

ТЕХНОЛОГІЯ „ВІНОЧОК ПРИВІТАНЬ”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „мовленнєвий етикет”, „форми мовленнєвого етикету”;

- учень *розуміє* особливості привітання як форми мовленнєвого етикету;

- учень *застосовує* набуті знання про привітання в нових навчальних ситуаціях;

- учень *аналізує* структурні особливості привітання як форми мовленнєвого етикету, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо форм мовленнєвого етикету;

- учень *складає* письмове поздоровлення; створює веб-сайт чи газетну сторінку (рубрику) „Віночок привітань”;
- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків відомостям про мовленнєвий етикет та його форми.

Інструкція

1. Розкажіть, що таке мовленнєвий етикет.
2. Назвіть форми мовленнєвого етикету.
3. Виразно прочитайте текст привітання.

*Шановна Маріє Василівно!
Щиро вітаємо Вас з днем народження.
Прийміть наші привітання й найсвітліші побажання:
Щоб горе і смуток Вас обминали,
Щоб сонечко ясне завжди Вам сіяло.
Щоб були здорові, щоб були щасливі
І багато років прожили у мирі.*

З повагою Ваші учні.

4. Скажіть, з яких частин складається наведений текст.
5. Складіть індивідуальне письмове поздоровлення для близької вам людини з нагоди якої-небудь радісної, приємної події (день народження, ювілей), використовуючи звертання, привітання, побажання здоров'я, успіхів та ін.
6. Оформіть складені кожним членом групи поздоровлення у вигляді учнівського веб-сайта чи газетної сторінки (рубрики) „Віночок привітань”.

ТЕХНОЛОГІЯ „КОМПЛІМЕНТ”

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття „мовленнєвий етикет”, „форми мовленнєвого етикету”;
- учень *розуміє* особливості компліменту та його роль у мовленні;
- учень *застосовує* набуті знання про мовленнєвий етикет та його форми, зокрема комплімент, у нових навчальних ситуаціях;

- учень *аналізує* мовленнєву поведінку учасників спілкування (за текстом, у якому використовується комплімент), *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо форм мовленнєвого етикету;

- учень *складає* опис життєвої ситуації з використанням компліменту;

- учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків відомостям про мовленнєвий етикет, культуру спілкування.

Інструкція

1. Випишіть із тлумачного словника визначення до слова **комплімент**.
2. З'ясуйте, яку функцію виконує комплімент як форма мовленнєвого етикету – інформаційну чи контактостановлювальну.
3. Прочитайте діалогічний текст.

„Свята простота, – подумав розчаровано Сідалковський. – Форми відповідають змісту”. А вголос сказав:

- *Ви просто святість. Ви не Єва, а роза вітрів.*
- *Комплімент?*
- *Комплімент.*
- *Оригінальний? Таких ще мені ніхто не казав!*

<...>

- *Єво, ви гарна, – мовив Сідалковський, а подумки додав: „Коли мовчите”. – Ви гарна, як...*
- *Як хто? – підвелася на ліктях Єва.*
- *Як швейна машина „Зінгер” у моєї мами. Єва вдячно посміхнулася (О. Черногуз, „«Аристократ» із Вапнярки”).*

4. Визначте, як характеризують банальні порівняння того, хто їх висловлює в поданому тексті.
5. Розкажіть, що відображає мовленнєва поведінка учасників спілкування (за текстом).
6. Опишіть життєву ситуацію, у яку включіть комплімент подрузі (сусідці, учительці).

СЛОВНИК ОПОРНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Асоціативний метод у навчанні мови – спосіб взаємодії вчителя та учнів, що ґрунтується на встановленні асоціативних зв'язків між словами (висловами). Метод асоціації відіграє суттєву роль у проблемному навчанні, розвивально-креативному, інтегрованому. Це пов'язано з тим, що асоціативні думки виникають у процесі такого навчання, коли вчитель пропонує не готовий план дій, а незаповнену чи заповнену частково матрицю і учень заповнює відсутні елементи, шукає можливі варіанти відповіді на основі подібності зовнішніх чи внутрішніх ознак мовних засобів, понять, явищ.

Алгоритмізація в навчанні мови – опис навчальної діяльності, спрямованої на опанування української мови, за допомогою алгоритмів. Тематичний алгоритм як основний елемент програмованого навчання являє собою перелік елементарних взаємопов'язаних розумових дій і операцій, послідовне виконання яких у процесі виконання завдання приводить до правильних результатів. Навчальний алгоритм характеризується *дискретністю структури* (передбачає окремі послідовні взаємопов'язані дії, тобто лише після виконання однієї дії можна перейти до виконання наступної), *однозначністю вказівок* для виконання дій, операцій. У навчанні мови поширеними є алгоритми *розпізнавання* мовних одиниць, явищ, процесів і алгоритми *розв'язування* мовних, мовленнєвих завдань.

Бригадний спосіб навчання – різновид кооперованого навчання, що передбачає поділ класу на групи для навчально-пізнавальної роботи, виконання якої колективним способом (усім класом) є практично неможливим або малоефективним. Різновидом цього способу навчання є *бригадно-індивідуальна* форма.

Вальдорфська педагогіка – цілісна навчально-виховна система, спрямована на гармонійний розвиток особистості, самопізнання з опорою на принцип створення духовного та емоційного простору навчання. Автор цієї системи – німецький філософ Р. Штайнер. Уперше її було застосовано в німецькій школі при фабриці „Вальдорф-Асторія”.

Вправи комунікативні – навчальний метод, що являє собою послідовні дії та операції, які виконуються з метою набуття вмінь та навичок ефективного спілкування. Різновиди комунікативних вправ: *комунікативно-ситуативні, проблемно-ситуативні,*

ситуативно-діалогічні.

Вправи мовленнєві – навчальний метод, що являє собою послідовні тренувальні дії та операції, які виконуються з метою набуття необхідних мовленнєвих умінь та навичок. Різновиди мовленнєвих вправ: *написання творів, переказів, творчих диктантів, листів, заміток, ділових паперів, відгуків, рецензій* і т. ін.

Вправи мовні – навчальний метод, що являє собою послідовні тренувальні дії та операції, які виконуються з метою набуття необхідних мовних умінь та навичок. Різновиди мовних вправ: *аналіз мовного матеріалу, диктант, конструювання речень, заміна одних явищ мови іншими, групування слів за певними ознаками, тлумачення значення слова* тощо.

Гра мовна (лінгвістична) – навчальний метод, що передбачає інтелектуальну і мовленнєву діяльність учнів (з можливим використанням загадок, вікторин, ребусів, кросвордів на лінгвістичні теми), у якій особливої значущості набуває не стільки результат, скільки забавний, розважальний процес. Мовна гра підвищує пізнавальний інтерес учнів до навчального предмета. Найбільш поширені в практиці роботи вчителів такі ігри: *„Хто більше”, „Третій зайвий”, „Продовж прислів'я”, „Відгадай слово”, „Лінгвістичний двобій”, „Знайди порушника”*.

Гра рольова (імітаційна) у навчанні мови – навчальний метод, що передбачає моделювання в процесі навчання мови уявних чи реальних соціально-комунікативних ситуацій з різних сфер життя суспільства. Різновидом цієї гри є *ділова гра* за наперед визначеними й оголошеними правилами, часто у вигляді учнівської конференції, на якій розглядаються актуальні мовні питання.

Дискусія в навчанні мови – навчальний метод інтерактивного характеру, що являє собою обговорення мовного чи культурологічного спірного питання, у процесі чого учні відстоюють свою думку. Сьогодні в практиці роботи вчителів-словесників на заняттях з мови використовуються такі форми дискусій: *міжгруповий діалог, засідання експертної групи, „акваріум”, „круглий стіл”*.

Диспут у навчанні мови – навчальний метод інтерактивного характеру, що допомагає визначити життєву стратегію, являє собою шкільний спір на лінгвістичну чи культурологічну тему – обговорення питань з елементами заперечення окремих думок, спростування їх на основі конкретних фактів.

Диференціація в навчанні мови (диференційований підхід) – поділ навчального матеріалу, як правило, відповідно до рівнів навчальних досягнень учнів з мови, що передбачає об'єднання школярів у невеликі групи (за спільними інтересами, за бажанням та ін.).

Діалогізація навчання мови – лігводидактична умова перебудови традиційної, переважно монологічної, структури організації навчання мови і розвитку мовлення. Діалогізація передбачає активну взаємодію між суб'єктами навчального процесу, використання різних видів кооперованого навчання.

Евристична бесіда в навчанні мови – діалогічний метод навчання за допомогою навідних запитань, що дає змогу на основі спостережень, особистого досвіду одержувати нові знання, виявляти невідомі раніше відомості про мову, мовлення, мовні закономірності та ін.

Експеримент мовний – навчальний прийом, за допомогою якого учні під керівництвом учителя досліджують мовні процеси, явища, стилістичні особливості текстів.

Експеримент педагогічний у сфері мовної освіти – емпіричний метод наукового дослідження навчально-виховного процесу на заняттях з мови.

Електронний навчальний посібник з української мови – допоміжний засіб комп'ютерного навчання мови, який являє собою гіпертекстову, гіпермедійну базу предметної інформації в електронному варіанті, що структурується у вигляді збірників мовних, мовленнєвих завдань і вправ, тестів; опорних схем, таблиць, конспектів; лінгвістичних словників; довідників з правопису; репродукцій картин, ілюстрацій для розвитку зв'язного мовлення учнів.

Електронний підручник з української мови – засіб комп'ютерного навчання мови, що являє собою електронний спосіб подачі систематизованої бази інформації про мову, її явища, закономірності й т. ін. відповідно до державної програми з української мови та забезпечує широкі можливості для самоосвіти учнів – користувачів комп'ютерною інформацією. Специфіка такого підручника виявляється в нелінійності розміщення і користування матеріалом, інтерактивності у взаємодії з учнем, великій кількості ілюстрацій, можливості включення мультиплікації (так званої анімації), тестів для самоконтролю, можливості внесення змін при необхідності та ін.

Ефективність навчально-методичної технології – відповідність освітніх результатів, продуктів, одержаних шляхом упровадження певної технології навчання мови, наперед поставленим завданням.

Завдання-кейси – комплекс взаємопов'язаних мовно-мовленнєвих завдань, розроблених на матеріалі однієї теми з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації.

Залік з мови – форма перевірки мовних, мовленнєвих знань, умінь і навичок учнів за допомогою виконання *тестів, граматичних завдань, творчих робіт, написання диктантів* та ін.

Ідентифікація мовна (учня) – мовне самовизначення школяра.

Індивідуальний підхід у навчанні мови – спосіб організації навчання мови і розвитку мовлення, що передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів.

Найбільш відомі варіанти індивідуалізованого навчання, що виникли у 20-их рр. ХХ ст., – це *віннетка-план* (розроблений в американському місті Віннетка), *говард-план* (виник у Говардській жіночій середній школі), *дальтон-план* (розроблений Е. Паркхерст).

У рамках сучасної мовної освіти індивідуальна форма навчання може реалізуватися в різних видах роботи: *„Сам собі редактор!“, „Моя комп'ютерна газета“, індивідуальні проекти, дослідницькі роботи, повідомлення на лінгвістичні теми, самоаналіз навчальної діяльності* та ін.

Інновації в галузі рідномовної освіти – це нововведення, що стосуються змісту і структури шкільного курсу української мови та комплексу шляхів, способів організації навчально-виховного процесу з мови, збагачення його новими соціально значущими й гуманістично спрямованими ідеями, навчальними методами, технологіями.

Інтенсифікація навчання мови – збільшення продуктивності навчально-пізнавальної діяльності на занятті з мови *шляхом структурування тематичного матеріалу, використання методу укрупнення, комп'ютерних технологій, індивідуалізації та диференціації* навчання під час виконання учнями пізнавальних і практичних завдань.

Інтерв'ю – навчальний прийом, що передбачає одержання учнями необхідної пізнавальної інформації за допомогою усного опитування.

Інтернет – міжнародна інформаційна структура, створена на

основі об'єднання локальних і регіональних комп'ютерних мереж для обміну інформацією.

Комбінована технологія навчання у сфері мовної освіти – система навчання мови, що ґрунтується на поєднанні двох або більше технологій, наприклад: модульно-проблемна, модульно-розвивальна, технологія індивідуально-диференційованого навчання та ін.

Коментар навчальний – дидактичний прийом, що передбачає пояснення тексту з можливими критичними зауваженнями, тлумачення мовних явищ, процесів. На заняттях з мови доцільно практикувати *історичний коментар мовних явищ, естетичний коментар, мовностильовий коментар тексту*.

Компетентнісний підхід до навчання мови – сукупність дій, спрямованих на розвиток базових предметних компетенцій мовної особистості учня, що передбачає створення внутрішніх мотивів, які визначають готовність його до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети-результату мовної освіти; вироблення суб'єктивного досвіду застосування предметних компетенцій/ компетентностей під час виконання мовленнєвих завдань у різних навчальних і життєвих соціально-комунікативних ситуаціях; використання рефлексії, аналізу власної навчальної діяльності і її результатів. Компетентнісний підхід до навчання української мови орієнтує вчителя на використання перспективних технологій, на добір системи ефективних методів формування національно свідомої компетентної мовної особистості.

Комунікативна компетентність – інтегрована властивість особистості учня, основними компонентами якої є: уміння доцільно використовувати мовні засоби в практиці живого спілкування; уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови; здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби та способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування; уміння встановлювати й підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку в залежності від комунікативної ситуації; досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку, вимогливість до свого мовлення.

Концепція навчання мови – система поглядів щодо

розуміння специфіки навчально-виховного процесу з мови, умов його ефективності.

Культурологічний (соціокультурний) підхід у навчанні мови – забезпечення в процесі навчання мови лінгводидактичних умов для інтеріоризації учнями національних і загальнолюдських культурних надбань в особистісні знання і переконання.

Лабораторне заняття з мови – форма самостійної навчально-пошукової роботи учнів під керівництвом учителя з метою виконання лабораторних завдань для практичного підтвердження окремих теоретичних положень з мови.

Лінгвометодична компетентність – володіння студентом-філологом, учителем-словесником сукупністю лінгвометодичних знань, умінь, навичок та досвідом оцінного ставлення до змісту і структури мовної освіти, форм, методів, прийомів, допоміжних засобів, навчальних технологій.

Медіаосвіта на заняттях з української мови – навчальний процес, спрямований на формування здатності до самостійного аргументованого судження про медіатексти, що передбачає критичне вивчення джерел інформації й аудиторії медіа, переважно груповий критичний аналіз медіареклами (газети, Інтернет-повідомлення, статті журналу), відеозйомки фільмів за художніми творами, телепередач та ін.

Метод „акваріум” у навчанні мови – різновид дискусії на теми мовного чи соціокультурного характеру, запозичений зі сфери групових психологічних тренінгів. Цей метод передбачає постановку навчальної проблеми шкільним мовником; поділ класу на групи та розміщення їх по колу; вибір представника від кожної групи; коротке обговорення проблеми в групах та визначення загальної думки; обговорення проблеми між представниками груп - оприлюднення представниками груп, які знаходяться в центрі класу, позиції своєї групи (учасники груп можуть передавати записки своїм представникам, при цьому можливим є додатковий час для консультацій групам і їх представникам); критичний аналіз обговорення проблеми всім класом.

Методика CASE (кейс) – система навчання, спрямована на розвиток пізнавальних здібностей школярів, формування творчого й критичного мислення шляхом аналізу навчальних ситуацій. Ця методика розроблена англійськими педагогами на початку ХХ століття (кейс у перекладі з англійської мови – скриня). В основі такого навчання лежить *кейс-метод*, що передбачає колективні

(групові) творчі дискусії на актуальні проблемні питання, самостійну роботу учнів над предметним матеріалом шляхом виконання індивідуальних диференційованих завдань. Сучасні інтерпретації кейс-методу мають різновиди: вивчення окремих питань навчального курсу за допомогою методичного комплексу (так званого кейсу) тематичних відео- та аудіозаписів, міні-посібників, збірників вправ, інших дидактичних матеріалів; вивчення предметного матеріалу за допомогою використання кейсів у вигляді електронних підручників.

Методика навчання української мови – 1) педагогічна наука, яка досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння учнями різних мовних явищ, процесів, визначає і вмотивовує зміст, принципи, форми, методи, прийоми, засоби передачі знань учням, формування їхньої мовної і мовленнєвої компетентності, національної свідомості, духовного світогляду; 2) навчальна дисципліна, яка знайомить студентів-філологів з метою і завданнями вивчення мови в школі, із закономірностями засвоєння мовної системи, з принципами, формами, методами, прийомами, технологіями навчання, допомагає критично оцінювати методичну спадщину, узагальнювати передовий досвід сучасної школи; 3) сукупність форм, методів, прийомів та засобів ефективного навчання мови (наприклад, авторська технологія творчого вчителя).

Міжпредметні зв'язки в навчанні мови – лінгводидактична умова використання природних взаємовпливів української мови з іншими навчальними дисциплінами (літературою, історією, образотворчим мистецтвом та ін.) з метою піднесення рівня науковості й доступності навчання мови, посилення пізнавального інтересу до предмета. За контактами різних дисциплін міжпредметні зв'язки поділяють на *генетичні, зіставні, функціональні*.

Мовленнєва компетентність – інтегрована властивість особистості учня, основними компонентами якої є: знання базових мовленнєвознавчих понять; здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане; здатність до мовленнєвої творчості; здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах, виступати з повідомленням; здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності; здатність до асоціативної мовленнєво-мислительної діяльності; уміння аудіювання, читання, говоріння, письма; гнучке вміння

використовувати мовні засоби залежно від типу, стилю мовлення; навички красномовства; уміння редагувати власне та чуже висловлювання; здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва ситуація в навчанні мови – методична умова організації живого, природного спілкування на заняттях з мови, що спонукає учнів до конкретних висловлювань.

Мовна компетентність – інтегрована властивість особистості учня, основними компонентами якої є: знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства, передбачених шкільною програмою з української мови; базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння; внутрішня потреба вивчати українську мову як рідну, державну; розуміння зображувально-виражальних можливостей мови; уміння внутрішньо проникати в смисл дидактичного тексту; уміння здійснювати різні види мовного розбору; досвід самостійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної та ін.

Мовна особистість – носій мови, який досконало знає мову, володіє нею як засобом спілкування, самотворення, самоствердження і самореалізації в суспільстві, яке користується цією мовою.

Моделювання в навчанні мови – 1) створення вчителем уявної чи умовної моделі навчального процесу (уроку, позакласного заняття); 2) дидактичний прийом, що передбачає створення під час навчання уявного чи умовного образу (моделі) мовного процесу, явища.

Модуль змістовий (у навчанні української мови) – частина змісту навчальної програми (теми), у межах якого вивчається одне чи кілька пов'язаних понять, явищ; окремий розділ (тема) навчальної програми з мови, що являє собою відносно незалежну змістову частину шкільного курсу мови (української). Поряд із цим використовується поняття *блок змістових модулів* – це сукупність матеріалів, що, по суті, складають розділ навчального предмета.

Модуль тематичний – частина навчальної програми, присвячена одній темі; може складатися з одного змістового модуля або з блоку змістових модулів. Тематичний модуль, після опанування якого потрібно скласти залік, називається *заліковий модуль*.

Мозкова атака – прийом інтерактивного навчання, що

передбачає сумісний груповий пошук вирішення мовних, мовленнєвих завдань шляхом висунення асоціативних ідей.

Моніторинг якості навчання мови – механізм контролю та спостереження за навчально-виховним процесом на заняттях з мови для з'ясування відповідності його наперед визначеним цілям (організація збору, збереження оброблення та поширення інформації), що дає змогу виявити тенденції в розвитку мовної освіти, а також результати впроваджуваної лінгвометодичної системи. Одним із інструментів моніторингу якості мовної освіти є *зовнішнє тестування*.

Нетрадиційний урок української мови – варіант основної форми організації навчально-виховного процесу (альтернативний до традиційного уроку), що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних стосунках між учителем і учнями, спрямовується на формування мовно-мовленнєвої компетентності школярів шляхом використання продуктивних інноваційних технологій, інтерактивних форм роботи на уроці, цікавих методів і прийомів навчання. У шкільному курсі української мови доцільно використовувати такі нетрадиційні уроки: *урок-дослідження, урок-творчий звіт, урок-аукціон, урок-практикум, урок-змагання (КВК, брейн-ринг), урок-подорож, урок-конференція, урок-громадський огляд знань* та ін.

Опорний конспект з мови – допоміжний засіб у навчанні мови, різновид наочності, що стисло подає навчальну інформацію за допомогою асоціативних символів, „розшифрування” яких формує у свідомості учнів систему тематичних уявлень.

Особистісно-орієнтоване навчання мови – створення словесником необхідних умов для розвитку національно свідомої, духовно багатой мовної особистості в процесі навчання мови, яке є індивідуально значущим для школяра, дає змогу кожному розкрити позитивні здібності, реалізувати себе, власний досвід у пізнавальній і мовленнєвій діяльності.

Педагогічна технологія – науково обґрунтована педагогічна система з чітко визначеними цілями, що проектується відповідно до запланованого результату і передбачає чітке виконання певних послідовних навчальних дій, діагностування навчально-виховних результатів (поточний, кінцевий контроль). Термін „педагогічна технологія” пройшов шлях становлення від „технології в освіті” до „технології освіти”.

Педагогічна техніка в навчанні мови – сукупність

професійних умінь та навичок шкільного мовника, дидактичних методів, прийомів, засобів, за допомогою яких учитель досягає ефективності навчально-виховного процесу з мови.

Підхід у навчанні мови – сукупність способів, прийомів навчання мови, формування засобами предмета мовного світогляду учнів, практичних умінь, навичок і т. ін. У теорії і практиці навчання української мови використовується багато підходів, наприклад: *комунікативно-діяльнісний, психолінгвістичний, технологічний, системний, компетентнісний, проблемно-пошуковий, особистісно-орієнтований, творчо-розвивальний, інтегрований* та ін.

„Портфоліо” – умовна назва впорядкованої збірки інформаційних, навчально-методичних матеріалів, укладених з певною дидактичною, розвивальною чи виховною метою. У контексті мовної освіти доцільним є використання як *учительського „портфоліо”* (набір навчальних програм з основного курсу мови, факультативів, гуртків, кращих розробок уроків, дидактичних матеріалів, фахових статей, малюнків, опорних конспектів, зразків ділових паперів, учнівських творів), так і *учнівського „портфоліо”* (мовно-тематичних матеріалів, культурологічних, творчих робіт, навчальних продуктів проблемно-пошукової діяльності).

Проектна технологія в навчанні мови – окрема складова особистісно зорієнтованої моделі мовної освіти, що являє собою сукупність знань про проектування навчального процесу, послідовність дій і способів підготовки учнівського проекту на лінгвістичну, культурологічну чи міжпредметну тему. В основі цієї технології лежить метод проектів, ідею якого розробив Джон Дьюї на початку ХХ ст. у США.

Проект учнівський (у контексті україномовної освіти) – це продукт самостійної навчально-пізнавальної діяльності школярів, спрямованої на формування духовно багатого україномовної особистості. У навчанні мови використовуються різні види проектів залежно від організаційної форми навчально-проектної діяльності, характеру взаємодії учасників проектного навчання, змісту матеріалу, часу виконання, мети: *індивідуальні, групові (парні); співтворчі, змагальні; лінгвістичні, міжпредметні, культурологічні; короткострокові, довготривалі; інформаційно-пізнавальні, творчі, науково-пошукові, прикладні.*

Психолінгвістичний підхід у навчанні мови – застосування сукупності тонких навчальних психолінгвістичних способів і прийомів, пов'язаних з груповою психотерапією і психокорекцією,

з метою розвитку мовної і мовленнєвої здібності, внутрішніх і зовнішніх механізмів сприймання мовлення і його породження.

Для лінгводидактики особливо значущим є те, що психолінгвістика, крім іншого, описує, яким чином мовлення дитини дозволяє їй оволодіти мовною і немовною „картиною світу”. У наукових працях різних авторів (В. Белянін, О. Леонтьєв, Т. Ушакова та ін.) звертається увага на те, що предмет психолінгвістики (науки, яка вивчає процеси творення мовлення, а також сприйняття і породження мовлення в їх співвідношенні із системою мови) тісно пов'язаний з формуванням мовлення в процесі становлення особистості. Таке розуміння психолінгвістики свідчить, що її міждисциплінарні положення можуть стати методологічною основою лінгводидактики.

Рефлексія на занятті з мови – структурний етап сучасного уроку мови, що передбачає самоаналіз, осмислення учнями власної навчально-пізнавальної і мовленнєвої діяльності та відповідних закономірностей. Рефлексія може бути виражена учнем у вигляді *малюнка*, який відбиває настрій, викликаний уроком, *графіка*, *схеми* власної пізнавальної діяльності на етапах уроку, *рефлексивного твору* або, наприклад, *незакінчених речень* (*Основне питання, яке розглядалося на уроці - Найбільшу трудність на уроці викликав матеріал про Сьогодні на уроці я усвідомив, що*).

Системний (комплексний) підхід у навчанні мови – орієнтація учнів на вивчення мови як цілісної системи. Водночас такий підхід має спиратися на комплексне тлумачення мови – мова як знакова система, як засіб спілкування, формування та існування думки, соціалізації людини, як діяльність, як продукт діяльності, як „активний посередник між світом і людиною”, як „дух народу” (В. фон Гумбольдт), як „вираз національної психіки” (І. Огієнко), як „сукупність текстів”, „асоціативно-вербальна сітка” (Ю. Караулов), мова і мовлення як сукупна єдність та ін., – що являє *синтетичну теорію мови*. Саме таку об'єднану теорію слід покласти в основу продуктивної моделі мовної освіти, бо кожен окремо взятий аспект не може розкрити учням природну суть феномену мови.

Система методів навчання української мови – сукупність способів навчально-пізнавальної діяльності вчителя і учнів, що забезпечує досягнення навчально-предметних цілей. Система методів передбачає різні види діяльності, врахування тематичної специфіки змісту шкільної мовної освіти, індивідуально-вікових особливостей учнів. Система методів може бути розроблена до

всього курсу української мови, до окремого розділу (теми) та уроку (заняття) залежно від його типу, завдань, змісту.

Стратегія в навчанні мови – загальний підхід, який доцільно застосовувати в організації мовної освіти. На одному занятті може використовуватися кілька навчальних стратегій. Розрізняють такі види стратегій: *стратегія прямого навчання* на основі методів пояснення, розповіді вчителя; *стратегія непрямого навчання* шляхом складання учнями опорних конспектів, виразного читання текстів, індивідуальних спостережень за мовною картиною світу; *стратегія навчання, яке ґрунтується на суб'єктивному досвіді учнів*, – використання рольових ігор, дискусій, складання творів-роздумів; *стратегія взаємодіючого навчання* з використанням парної, групової діяльності; *стратегія незалежного навчання*, що передбачає самонавчання, самостійне виконання творчих робіт, домашніх завдань, навчальних проектів, конкурсних досліджень з мови.

Структурування мовного матеріалу – вияв і групування складових елементів мовної теми на основі відношень між ними, родо-видових зв'язків, за контрастом та ін.

Схема-опора – різновид наочності, в основі якої лежить узагальнення навчального теоретичного матеріалу теми, розділу. Схеми-опори можуть нести певний асоціативний образ, що допомагає розкрити суть теоретичного матеріалу й спонукає учня уявляти, фантазувати.

Текст-опора – дидактичний текстовий матеріал, на основі якого вивчаються, закріплюються, узагальнюються правила правопису, відомості про будову слова, граматику, удосконалюється культура мовлення. Цей вид наочності показує особливості функціонування мовних явищ у мовленні і забезпечує їх ефективне засвоєння учнями. У практиці роботи вчителів застосовуються різні види навчальних текстів: *тексти-епіграфи* (виконують ілюстративно-прикладну роль), *тексти-аналогії* (використовуються під час творення учнями міні-текстів за зразком), *тексти-супутники* (являють собою продовження авторського тексту за уявою) і т. ін.

Тести з мови – система стандартизованих завдань мовного характеру, що дає змогу провести кількісну діагностику рівня навчальних досягнень учнів зі шкільного предмета. Найбільш розповсюджені тести *закритого типу* (*тест із багатоваріантним вибором відповіді*), тобто ті, що включають варіанти відповіді. Тести *відкритого типу* містять завдання (запитання), що потребують від учнів дати відповідь власними словами. *Клоуз-тести* – тестові

завдання на продовження і закінчення речень.

Лінгводидактичні тести пов'язані з такими функціями: *навчально-організаційною* (з'ясування готовності учнів до навчання, визначення прогалів у знаннях та вміннях учнів, прогнозування ефективності навчання), *контролюючою* (визначення рівня поточних та підсумкових навчальних досягнень учнів з мови і мовлення, само- і взаємоконтроль), *дослідницькою* (проведення зрізів навчальних досягнень учнів у рамках лінгвометодичного дослідження, психолінгвістичне дослідження), *виховною*.

Тестове завдання – складова частина тестів, яка складається з інструкції для учнів, тексту завдання (питання) і передбачає однозначну правильну відповідь.

Тестування в навчанні мови – дидактичний прийом, що дає змогу відносно об'єктивно визначити рівень навчальних досягнень учнів з мови за допомогою коротких стандартних завдань.

Тестування зовнішнє (навчальних досягнень з української мови) – інструмент одержання об'єктивної інформації про рівень навчальних досягнень учнів з української мови, що застосовується за межами школи і передбачає технології безособової перевірки. Зовнішнє тестування виконує дві основні функції - сертифікаційну та діагностичну.

Технологічна карта навчання мови – своєрідний документ, у якому в коротких записах, схемах, інших зображеннях подається проект технології навчання української мови: цілі, структура навчально-виховного процесу, розподіл матеріалу, контрольних робіт, описання етапів навчання, способів дій з використанням дидактичних матеріалів, система контролю та оцінювання з подальшою корекцією.

Технологічна таблиця навчання мови – таблиця, у якій подаються конкретні відомості про те, що, де, коли, ким та ін. потрібно зробити для досягнення навчально-виховного результату на занятті з мови.

Технологічний підхід до навчання мови - застосування в організації навчально-виховної діяльності на заняттях з мови сукупності технологій, орієнтованих на гарантований комплексний освітній продукт і заданий кінцевий результат.

Технологія в навчанні мови - 1) загальна педагогічна система, що застосовується до всіх навчальних предметів (*загальнопедагогічна технологія*); 2) комплекс, що включає запланований результат освітньої діяльності з мови, засоби оцінки, корегування, сукупність адекватних дидактичним цілям, змісту,

принципам, умовам навчання мови форм, методів, прийомів і допоміжних засобів, що використовуються для досягнення запланованих учителем навчальних результатів (*лінгвометодична технологія*); 3) інструкція, алгоритм для розгляду окремих аспектів навчальної теми, виконання конкретних мовних, мовленнєвих завдань (*часткова внутрішньопредметна технологія*).

Технологія інтегрованого навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, що передбачає поєднання блоків знань з різних навчальних дисциплін в одне ціле, у результаті чого створюється якісно новий зміст для пізнання мовної картини світу і розвитку зв'язного мовлення учнів. Зміст інтегрованого навчання забезпечує інтеграцію знань, умінь, навичок, суб'єктивного досвіду школярів, духовно-ціннісних орієнтацій.

Технологія інтерактивного навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, що передбачає діалоговізацію навчання мови шляхом використання групової взаємодії учнів, роботи в парах, завдяки чому кожен учень може самореалізуватися в процесі навчальної діяльності. Різновидами інтерактивного навчання на заняттях з мови є *евристичні бесіди, лінгвістичні дискусії, змагання, рольові ігри, складання й озвучення діалогів, робота з комп'ютерними навчальними програмами в умовах зворотного зв'язку та ін.* Форми і методи інтерактивного навчання поділяються на три групи: *дискусійні, ігрові, тренінгові.*

Технологія комп'ютерного навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, що передбачає використання комп'ютерних можливостей з метою вдосконалення й осучаснення мовної освіти. У результаті такого навчання учні створюють *комп'ютерні газети, інформаційні буклети, відеофільми, мультимедійні презентації фразеологізмів, використовують можливості Інтернету для підготовки інформаційних проєктів, дослідницьких робіт та ін.*

Технологія кооперованого навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, що передбачає співпрацю між учнями і між учнями та вчителем на заняттях з мови. Для такої системи характерними є *робота учнів у змінних групах, парах.*

Технологія модульного навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, основною структурною одиницею якої є *навчальний модуль, утворюваний на основі зв'язку тематичного змістового модуля і форми його вираження – формального модуля (у рамках традиційної системи – модульного уроку).*

Технологія продуктивного навчання у сфері мовної освіти –

педагогічна система, результатом функціонування якої є якісний *внутрішній продукт* (нові мовно-мовленнєві знання, компетентність, мовно-естетична вихованість, культура мовлення, духовно-ціннісні орієнтації, навички самоосвіти) або *зовнішній продукт*, тобто реферат, стаття, твір, план, конспект та ін.

Технологія розвивального навчання у сфері мовної освіти - педагогічна система, основна мета якої – різнобічний гармонійний розвиток мовної особистості засобами предмета.

Технологія творчого навчання у сфері мовної освіти – педагогічна система, спрямована на формування творчої мовної особистості, яка володіє високим рівнем навчальних досягнень з мови, поєднує в собі прагнення до нового, оригінального, позбавленого шаблонності.

Тренінг мовний – сукупність тренувальних вправ з мови.

Україномовна компетентність – досвід володіння українською мовою, знання правил мовленнєвого етикету українців, виразів народної мудрості; ефективне використання засобів української мови в усному і писемному мовленні.

Урок модульний у навчанні мови – нетрадиційний урок, присвячений окремому питанню з мови чи групі споріднених понять, структура якого складається з таких етапів: *установчо-мотиваційного, змістово-пошукового, контрольньо-смислового, адаптивно-перетворювального, системно-узагальнюючого, контрольньо-рефлексивного.*

Урок-практикум у навчанні мови – форма нетрадиційного навчального заняття, що передбачає розгляд учнями окремих теоретичних положень з мови та самостійне виконання практичних завдань (переважно аналітичних, творчих, проблемних) для вдосконалення правописних умінь і навичок, розвитку мовно-мовленнєвої компетентності.

Урок-семінар з мови – різновид нетрадиційного уроку мови, що сприяє формуванню в учнів старших класів навичок самостійної роботи з науковими джерелами, дозволяє оптимально враховувати індивідуальні здібності й нахили учнів. Урок-семінар ефективний після вивчення окремої мовної теми, він може проводитися у вигляді розгорнутої бесіди, обговорення доповідей, творчих звітів, диспуту. Учитель має заздалегідь повідомити старшокласникам тему, мету і завдання семінару, визначити основні і додаткові питання, рекомендовану літературу для підготовки до такого уроку. У середніх класах можуть використовуватися просемінарські заняття (з елементами семінарської роботи).

ПИТАННЯ ДЛЯ КОЛОКВІУМУ

1. Особливості інноваційних підходів до навчання української мови.
2. Класифікація педагогічних технологій.
3. Форми інтерактивного навчання на заняттях з української мови.
4. Сутність понять „педагогічна технологія” і „методична технологія навчання”.
5. Особливості педагогічних технологій, які можна використати з метою мовно-естетичного виховання.
6. Досвід творчих учителів-словесників, які використовують у практиці навчання мови перспективні педагогічні технології.
7. Значення міжпредметних зв'язків на уроках української мови.
8. Сутність інтеграційного підходу до розвитку зв'язного мовлення школярів.
9. Лінгводидактичні умови впровадження технології формування комунікативної особистості.
10. Зміст і структура інтегрованого уроку української мови.
11. Комп'ютерні технології в навчанні української мови.
12. Завдання і значення креативної технології в системі мовної освіти.
13. Технологія ситуативного навчання в практиці шкільного курсу української мови (психологічні ситуації, проблемні ситуації, ситуації успіху).
14. Інтерактивні технології навчання. Приклади застосування їх на уроках української мови.
15. Місце і значення ігрових технологій у шкільному курсі української мови.
16. Особливості технології проектного навчання на заняттях з мови: підготовка проектів на лінгвістичні і культурологічні теми.
17. Технологія дослідницького навчання в контексті рідномовної освіти в старших класах.
18. Структурні елементи модульного заняття з української мови.
19. Історія виникнення технології модульного навчання.
20. Сутність модульно-рейтингової технології навчання і шляхи впровадження її в систему шкільної рідномовної освіти.
21. Завдання і специфіка технології розвитку умінь і навичок

- ефективного спілкування.
22. Сутність технології блочного навчання, можливості її в лінгвометодичній системі.
 23. Основні положення концепції інтенсивного навчання української мови.
 24. Роль узагальнюючих схем, таблиць у процесі реалізації технології інтенсивного вироблення правописних умінь і навичок.
 25. Місце саморедагування, взаєморедагування, рецензування творів у технології розвитку вмінь і навичок удосконалення написаного.
 26. Сутність технології програмованого навчання української мови.
 27. Шляхи реалізації технології продуктивного навчання в рамках мовної освіти.
 28. Місце міні-творів у системі реалізації технології креативного навчання.
 29. Сутність культурологічного підходу в реалізації розвивально-креативних технологій.
 30. Реалізація функціонально-стилістичного та комунікативно-тренінгового підходів у технології розвитку навичок ефективного спілкування.
 31. Інтерактивна технологія навчання в позакласній роботі з української мови.
 32. Особливості використання технології „діалог культур” у рамках рідномовної освіти.
 33. Перспективні педагогічні технології на уроках розвитку зв'язного мовлення.
 34. Реалізація диференційованого та індивідуального підходів у навчанні української мови.
 35. Особливості сучасного уроку української мови.
 36. Розвиток зв'язного мовлення учнів за допомогою використання засобів живопису.
 37. Технологічний підхід до розвитку умінь і навичок ділового спілкування.
 38. Технологічний підхід до розвитку критичного мислення на уроках української мови.
 39. Технологічний підхід до формування мовної компетентності учнів (на матеріалі окремих тем).
 40. Використання інноваційних методів і прийомів на уроках

- української мови (кейс-метод, сенкен, гронування та ін.).
41. Особливості внутрішньопредметних технологій навчання мови (на прикладах окремих тем).
 42. Навчальні технології як засіб інтеграції методів навчання (на прикладах окремих тем мовного характеру).
 43. Електронний підручник з української мови як засіб підвищення інтересу до навчання.
 44. Методика дистанційного навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах.
 45. Методика тестування з української мови.
 46. Використання елементів медіаосвіти на заняттях з української мови.
 47. Психолінгвістичні тренінги як засіб мовленнєвого розвитку учнів.
 48. Роль системного способу мислення вчителя в процесі застосування технологічного підходу до навчання української мови.
 49. Рефлексія в педагогічній діяльності вчителя української мови.
 50. Засоби навчання нового покоління в шкільному курсі української мови.

